

RIKOSSEURAAMUSVIRASTO

Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2009

WOP –kuntoutus

Kokonaisvaltainen toimintamalli nuorten vankien psykososiaalisessa kuntoutuksessa.

Työkirja

Tuija Eskelinen
WOP-projekti
Keravan vankila

Sisällysluettelo

1. Johdatus työskentelyyn
 - 1.1. Työkirja – kokeilun tulos
 - 1.2. Kenelle työkirja on suunnattu?
2. Työskentelyn teoreettiset viitekehykset
 - 2.1. Psykososiaalinen kuntoutus
 - 2.2. Kognitiivinen työote
 - 2.3. Marginalisaatiota, integraatiota vai erilaisuuden hyväksymistä?
3. Työskentelyn tavoitteet ja reunaehdot
 - 3.1. WOP-kuntoutukseen osallistuneet
 - 3.2. Nuoruuden erityispiirteet
 - 3.3. Ryhmän koko
 - 3.4. Kuntoutuksen kokonaistavoite
 - 3.5. Pitkät kuntoutusjatkumot
4. Kuntoutuksen osa-alueet
 - 4.1. Päihdetyöskentely
 - 4.1.1. Päihteettömyys ja sen testaaminen
 - 4.1.2. Retkahdustyöskentely
 - 4.2. Rikosten käsittely
 - 4.2.1. Ajattelu- ja ongelmanratkaisutaidot
 - 4.3. Mielen terveystyöskentely
 - 4.4. Asiakkaan lähisuhteet
 -4.4.1. Perhetyö
 - 4.5. Koulutushalukkuuden ja -valmiuksien lisääminen ja työllistymisen edistäminen
5. WOP-kuntoutusjatkumon erityispiirteitä
6. Aikuisuus ja tasavertaisuus
 - 6.1. Erillisyys
 - 6.2. Yhteisöllisyys
 - 6.3. Suunnitelmallisuus
 - 6.4. Jatkumotyöskentely vapautumisen jälkeen
 - 6.4.1. Ammatillisena tukihenkilönä toimiminen
 - 6.4.2. Palveluohjaus
 - 6.4.3. Päihdetyöskentely
 - 6.4.4. Asumisohjaus
 - 6.4.5. Perhetyö
 - 6.4.6. Ehdonalaisvalvonta

- 6.4.7. Vapautumisen jälkeisen työskentelyn muita menetelmiä
- 6.5. Verkostoituminen
- 6.6. Yksilötyöskentely ryhmätyöskentelyn rinnalla
- 6.7. Vertaistukityöskentely
- 7. Työryhmätyöskentely
 - 7.1. Työryhmätyöskentelyn tavoitteet
 - 7.2. Työryhmän kokoonpano
 - 7.3. Työryhmän työskentelyssä käytetyt työmuodot
 - 7.3.1. Tiimiyttäminen
 - 7.3.2. Viikoittainen työryhmätyöskentely
 - 7.3.3. Työnohjaus
 - 7.3.4. Arviointi
 - 7.3.5. Koulutus
 - 7.3.6. Työkykyä ylläpitävä toiminta
 - 7.4. Työryhmän työskentelyssä havaitut vahvuudet, heikkoudet ja uhat
- 8. Lyhyt oppimäärä asiakkaan polusta WOP –kuntoutuksessa
 - 8.1. Motivointi osastolle ja hakuprosessi
 - 8.1.1. Hakijasta tehdyt selvitykset
 - 8.1.2. Haastattelu
 - 8.2. Siirtyminen osastolle ja siirtymävaiheen tehtävät
 - 8.2.1. Osastolle siirto
 - 8.2.2. Perehdytys
 - 8.2.3. WOP-osaston periaatteita ja käytäntöjä
 - 8.3. Osastotoiminnan kuntoutusalueita täydentävät sisällöt
 - 8.3.1. Työskentelyn alussa tehdyt kartoitukset
 - 8.3.2. Työtoiminta
 - 8.3.3. Arkielämäntaitojen harjoittelu ja omasta hyvinvoinnista huolehtimisen opettelu
 - 8.3.4. Talous- ja velkaneuvonta
 - 8.3.5. Toiminnalliset ryhmät
 - 8.3.6. Siirtyminen osastolta
 - 8.4. Työskentelyn jatkaminen osastokuntoutuksen jälkeen
 - 8.4.1. Toisella vankilan osastolla
 - 8.4.2. Avolaitoksessa
 - 8.4.3. Ulkopuolisessa sijoituksessa
 - 8.4.4. Valvotussa koevapaudessa
 - 8.4.5. Vapautumisen jälkeen
- 9. Kuntoutusjatkumoissa kohdatut haasteet ja kehittämistarpeet
- 10. Onnistumisen kokemukset

1. JOHDATUS TYÖSKENTELYYN

1.1. Työkirja – kokeilun tulos

1.10.2006 voimaan tullut uusi vankeuslaki edellyttää entistä suunnitelmallisempaa työskentelyä yhdessä vangin kanssa toimintakyvyn tukemiseksi ja yhteiskuntaan integroitumisen helpottamiseksi. Vankeuden täytäntöönpanolainsäädännön uudistamisen tavoitteena on suunnitelmallisen kuntoutuksen ketjun rakentaminen vankilasta vapautumisen jälkeiseen aikaan. Rangaistusajan suunnitelmassa vangin tarpeisiin ja kehityshaasteisiin luodaan sopivat rakenteet ja vapauttamissuunnitelmassa yhteistyö vangin kotikunnan verkostojen kanssa syvenee. Uudessa vankeuslaissa on paljon yhtymäkohtia WOP (Work It Out) -projektin kehittämistyön pohjalta luotuihin työ- ja toimintamalleihin.

Työkirja pohjautuu vuonna 2001 Keravan vankilassa alkaneen ESR-rahoitteen WOP-projektin kokemuksiin ja hankkeessa kokeiltuihin työmuotoihin. Uudenlaisten, entistä suunnitelmallisempien kuntoutusketjujen rakentamiseen on pyritty projektin alusta lähtien.

Vuonna 2001 vankilalle perustettiin kuuden vangin osasto, jonka toimintasisältönä oli kokonaiskuntouttava työskentelymalli. Kognitiivisen työskentelyotteen rinnalle nousi psykososiaalinen työskentelytapa. Hyvin pian havaittiin, että kokonaisvaltaisesta kuntoutusotteesta, asiakkaiden voimaantumisen sekä jatkopolkujen selkiintymisestä huolimatta retkahduksia vanhan elämäntapaan tapahtui pian vapautumisen jälkeen. Projektissa alettiin vahvistaa ajatusta siviiliin, vapautumisen jälkeen jatkuvan työn mallista. Seuraavalla rahoituskaudella 2004–2006 projektiin palkattiin työntekijä, joka

aloitti asiakkaan kanssa työskentelyn jo vankeusaikana jatkaen asiakassuhdetta vielä noin vuoden vapautumisen jälkeen.

Suomessa vapautuu vuosittain noin 7000 vankia, joiden sosiaalinen asema on huono ja tuen tarve suuri. Joka kolmas vapautuu asunnottomaksi ja kahdella kolmesta on vaikea päihdeongelma. Lisäksi vangit sairastavat kuusi kertaa enemmän muuhun väestöön verrattuna ja suurella osalla vapautuvista vangeista on mielenterveysongelmia. Vankiloissa vangit saavat terveydenhuoltopalveluja sekä psykososiaalista kuntoutusta. Ongelmana on tuen ja hoidon katkeaminen vapautumisen yhteydessä. Tällöin myös rangaistusajana saadun hoidon hyödyt saattavat valua hukkaan. (STM:n tiedote 103/2006.)

Vuokko Karsikkaan (2005) lisensointitutkimuksen mukaan vankilan päihdekuntoutus auttaa päihteiden käytön katkaisemisessa, mutta päihteettömään vankilan jälkeiseen elämään siirtyminen vaatii kokonaisvaltaista kuntoutusta ja vapautteen ulottuvia kuntoutusjatkumia. Laitoskuntoutuksessa on yleensäkin varsin vaikeaa ohjata asiakkaita luomaan sellaisia toimintarakenteita, jotka tukisivat heidän suoriutumistaan laitosjakson jälkeen (Särkelä 2001, 49–50).

Työkirjassa on pyritty antamaan läpileikkaus kaikista vuosien 2001–2006 työmuodoista, joiden on havaittu helpottavan vankilassa tuomiotaan suorittavan nuoren aikuisen kiinnittymistä takaisin yhteiskuntaan. Työkirjan tekemiseen ovat osallistuneet kaikki työryhmän jäsenet oman työpanoksensa viitekehystä käsin.

1.2. Kenelle työkirja on suunnattu

Työkirja on suunnattu lähinnä vankeinhoidon ja kriminaalihuollon henkilöstölle, mutta sitä voivat hyödyntää myös muut kriminaalitaustaisten, päihde- ja mielenterveysongelmaisten asiakkaiden kanssa työskentelevät. Tavoitteena on antaa aineksia kuntouttavan työn kehittämiseksi omassa yksikössä. Työkirja on kehitetty nimenomaan Keravan vankilan WOP-projektiin, joten siirtäminen käytäntöön uudessa kontekstissa voi vaatia soveltamista. Toiminnan toteuttamisessa niin yksikön, henkilökunnan kuin asiakaskunnankin erityispiirteillä on suuri merkitys.

Työkirjaa ei ole tarkoitettu asiakaskunnan itsenäiseen käyttöön. Se ei ole myöskään verrattavissa tiukasti ohjeistettuun käsikirjaan, joita vankeinhoidossa on käytössä eri ohjelmakokonaisuuksissa.

Yhtä aikaa työkirjan valmistumisen rinnalla WOP-projektista on toteutettu tutkimus Riitta Granfeltin tekemänä. Tutkimus kuvaa vuotta 2007 osastotyöskentelyssä. Työkirja ja tutkimus ovat kulkeneet valmistumisprosessissaan käsi kädessä: tutkija ja työkirjaa tekevät työntekijät ovat olleet tiiviissä reflektioivassa vuorovaikutuksessa. Tutkimus pitää sisällään mm. työntekijöiden haastatteluja ja ajatuksia työstä ja sen sisällöistä. Perusajatuksena tutkimuksessa on ollut työn kehittämisen näkökulma, ei niinkään arviointi.

Työkirja on rakentunut työssä käytetyistä menetelmäkokonaisuuksista, kuten päihdetyöskentelystä, psykososiaalisesta työskentelystä sekä työhön ja koulutukseen valmentavista kursseista. Käytännön työssä nämä alueet eivät kuitenkaan ole toisistaan eroteltuina, vaan ne ovat toteutuneet limittäin. Esimerkiksi kognitiivista työotetta on vahvistettu psykososiaalisella työtavalla. Tapauskertomuksilla on pyritty havainnollistamaan asiakkaiden erityisiä ongelma-alueita, mutta asiakkaiden problematiikkaan on toki nivoutunut

muukin elämä. Työskentelyllä on pyritty vaikuttamaan niihin elämänalueisiin, jotka ovat erityisesti nousseet esille. Huomioitavaa työskentelyssä on ollut läheisyys vangin elämänympäristöön. Projektin työntekijä on liikkunut asiakkaan omassa ympäristössä etenkin vapautumisen jälkeen. Eri tilanteiden ja toimintaympäristöjen jakamisella asiakkaan kanssa on vahvistettu asiakassuhteen laatua.

2. Työskentelyn teoreettiset viitekehykset

2.1. Psykososiaalinen kuntoutus

Työskentelyorientaatio on muotoutunut työn tekemisen ja kehittämisen myötä. WOP-projektin alkutaipaleella perusta oli puhtaasti kognitiivinen. Teorian laajentuminen on tapahtunut toimintalähtöisesti, kun kognitiivisen työskentelyn rinnalle ja tueksi tarvittiin kokonaisvaltaisempia välineitä.

Parhaiten nykyisen WOP-kuntoutuksen tavoitetta kuvaa psykososiaalisen kuntoutuksen määritelmä, jossa asiakkaan elämäntilannetta pyritään jakamaan ja ymmärtämään kokonaisvaltaisesti asiakkaan ainutlaatuisuudesta sekä yksittäisen asiakkaan tilanteesta käsin. Tavoitteena on eheyttää ja vahvistaa elämän osa-alueita, joissa ilmenee heikkouksia ja puutteita. Kokonaistavoitteena on edesauttaa asiakasta kehittämään paremmat edellytykset selviytyä elämässään ilman rikoksia ja päihteitä sekä tukea uudenlaisen toimintamallin löytämistä ja ylläpitämistä. Tavoitteena on myös antaa välineitä ja uudenlaisia ajattelumalleja ongelmatilanteista selviytymiseen. Psykososiaalisen työn sisältönä on ymmärtää ja läpikäydä asiakkaiden ahdistavia kokemuksia sekä käsitellä psyykkistä hätää (Granfelt 1993, 177–178, 192). Psykososiaalisella kuntoutumisella tarkoitetaan psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn palautumista tai saavuttamista (Ruisniemi 2006).

Psykososiaalinen työ nousee integroidusta teoriaperustasta. Siinä käytetään hyväksi sosiaalitieteellistä tietoa, mahdollisuutta tutkia yhteiskuntaa ilmiöissä ja asiakkaiden elämässä. Psykososiaalisessa työtöteessä käytetään hyväksi psykologian, psykiatrian ja psykoterapeuttisen tutkimuksen alaan kuuluvaa tietoa. Ajattelu- ja käyttäytymismalleja tutkitaan yhdessä asiakkaiden kanssa, vuorovaikutusta ja asiakkaiden sisäistä maailmaa analysoiden. (Granfelt 2006, 9–10.)

Psykososiaalisen työtöteen kehittämistä osana vankeinhoidon kuntoutusta voidaan perustella sillä tosiasialla, että päihde- ja mielenterveysongelmien erottelu ihmisen elämäkokonaisuudessa on usein keinotekoista ja tuhoaa tarkoituksenmukaisen kuntoutuksen suunnittelua. Psykososiaalisen työtöteen kehittäminen on perusteltua sekä yksittäisen työntekijän työorientaationa että moniammatillisena yhteistyönä, jossa työntekijät oppivat toisiltaan. (Granfelt 2007, 44.)

Työskentely WOP-projektissa ulottuu yksilön, hänen verkostojensa ja ympäröivän yhteiskunnan tasolle. Kuntouttava työ toteutuu asiakkaan omassa ympäristössä: ensin vankilan osastolla ja vapautumisen jälkeen siinä sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa ympäristössä, jossa asiakas elää ja toimii. Yksilötasolla psykososiaalisen työskentelyn välineinä ovat yksilö- ja ryhmätyöskentely, joiden kautta psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä lisätään yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi. Työskentely tapahtuu pitkälti ammatillisen keskustelun kautta eikä työskentelyssä noudateta tiukasti mitään muuta teoreettista viitekehystä. Psykososiaalinen työ on kohdistunut merkittävällä tavalla myös asiakkaan lähisuhteisiin mm. isyyteen ja parisuhteeseen liittyvien teemojen kautta.

Kuntoutusjatkumossa keskeistä on työntekijöiden vaikuttaminen verkostojen ja yhteiskunnan tasoilla asiakkaan vankeustuomion jälkeen. Projektin keskeinen

saavutus onkin suomalaisen psykososiaalisen kuntoutusmallin kehittäminen ja käytännön toteuttaminen osana asiakkaan integrointia vankilasta, rikollis- ja päihdekeskeisestä elämästä, takaisin yhteiskuntaan tasa-arvoiseksi, täysipainoiseksi, ympäröivien normien mukaan toimivaksi kansalaiseksi.

2.2. Kognitiivinen työote

Kognition käsitteellä tarkoitetaan yksilön ajatuksia, informaation prosessointia, sisäisiä mielikuvia ja muistikuvia. Kognitiivisella työskentelyllä pyritään kognitioiden kanssa työskentelyyn sillä seurauksella, että yksilö voi löytää vaihtoehdoisen, vähemmän ongelmallisen tavan konstruoida kokemuksiaan ja kokea itsensä suhteessa ympäröivään maailmaan. (Kähkönen, Karila Holmberg 2001, 12.)

Osastolla tämä näkyy useammantasoisten tavoitteiden ja menetelmien käyttönä arjen asiakastilanteissa. Niitä on mahdollista käyttää niin ryhmä- kuin yksilökeskeisesti. Kognitiivinen työote ei siis rajaudu kognitiivis pohjaiseen ryhmätyöskentelyyn Kalterit taakse -kurssilla, vaan se on läsnä asiakkaan kohtaamisessa muissakin tilanteissa. Tärkeänä tavoitteena on motivaation vahvistaminen ja tavoitteisuuden tukeminen.

Työskentelyllä halutaan vapauttaa asiakkaan voimavaroja ja poistaa esteitä inhimilliseltä kasvulta. Tätä kautta halutaan myös lisätä asiakkaan itsetuntemusta ja tukea omien oivallusten syntymistä. Työskentelyllä pyritään lisäämään päätöksentekoon liittyviä tietoja ja taitoja sekä parantamaan asiakkaan vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. Pidemmällä aikavälillä asiakkaan halutaan tarkastelevan omia kognitiivisia rakenteitaan ja tulkintojaan ja tarvittaessa muuttamaan niitä esimerkiksi tapojaan ja tottumuksiaan muuttamalla. Työskentelyllä halutaan antaa asiakkaalle valmiuksia muuttaa omaa olotilaansa mm. opettelemalla rentoutumista sekä muuttaa ja muokata

omaa sosiaalista ja fyysistä ympäristöään uudelle elämäntavalle suotuisaan suuntaan.

Kaiken kaikkiaan tavoitteena on asiakkaan taitojen edistäminen sekä tarkoitusten ja merkitysten jäsentäminen eheytyksen tueksi.

Tälle pyritään luomaan pohja asiakkaan aidolla kohtaamisella sekä myötätunnon ja tuen antamisen periaatteella. Työskentelyn kuluessa eheytyksen esteenä olevat psyykkiset kuormat alkavat purkautua ja toivon ilmapiiri viriää. Nämä elementit ovat läsnä myös psykoterapeuttisessa työskentelyssä, mutta niitä voidaan käyttää asiakkaan kohtaamisessa myös vankilassa ilman varsinaista psykoterapeuttista viitekehystä. Projektityöntekijän asiakastyössä välineenä käyttämät hyväksymis- ja omistautumisterapian menetelmät ovat kognitiivisen terapian uuden aallon menetelmiä. Ne ovat käytettävissä yksilö- ja ryhmämuotoisesti, niin vankeusaikana kuin sen jälkeenkin.

2.3. Marginalisaatiota, integraatiota vai erilaisuuden hyväksymistä?

Anna Rönkä (1999) on osoittanut ongelmien kasautumisen olevan pitkäaikainen prosessi, jossa lapsuusiän riskitekijät kasautuvat ja välittyvät aikuisuuteen. Ongelmien välittyminen lapsuudesta aikuisuuteen tapahtui usein kehämäisesti niin, että seuraukset aiemmista vaikeuksista muuntuivat myöhempien ongelmien syiksi. Tutkimuksessaan Rönkä löysi ongelmien kasautumiselle kolmenlaisia väyliä. Ulkoisen kasautumisen väylä tarkoittaa tapahtumaketjua, jonka edetessä yksilön olosuhteet vaikeutuvat tai pysyvät epäedullisina ja yksilön mahdollisuudet selviytyä eri elämänalueilla kapeutuvat. Ongelmien kasautumisen sisäinen väylä liittyy puolestaan siihen, mitä yksilö ajattelee itsestään ja omista mahdollisuuksistaan. Lapsuuden riskitekijät välittyivät aikuisuuteen sisäistä väylää pitkin aiheuttaen epäonnistumisen tunnetta ja sitä kautta heikentäen itseluottamusta. Kolmannen kasautumisen väylän tutkija

nimesi käyttäytymisen haavoittuvuudeksi. Tällä viitataan sellaisiin yksilön käyttäytymistyyliin, kuten aggressiivisuuteen, jotka helposti aiheuttavat ongelmia erilaisissa ympäristöissä. Etenkin pojilla näyttää olevan elämässään enemmän tekijöitä, jotka vahvistavat ongelmien kasautumista ja pysyvyyttä. Yksi tällainen tekijä on se, että ongelmakäyttäytyminen on poikien ja miesten keskuudessa hyväksytympää, jopa suosiota lisäävää. (Rönkä, Kinnunen & Pulkkinen 1999, 72–75.)

Väyläajattelun ottaminen mukaan työskentelyyn avaa näkökulman siihen, että syrjäytymiskehitys johtuu ympäristön ja yksilön vuorovaikutuksesta. Tämä ohjaa työskentelyä asiakkaan kanssa mm. vuorovaikutustaitojen kehittämiseen. Väyläajattelu avartaa myös syrjäytymiskehityksen yleisiä mekanismeja ja sen moniulotteisuutta yksilön elämän mikro- ja makrotasolla. Myös syrjäytymiskehityksen kumulatiivisuus tulee selkeämmin hahmotettavaksi tätä kautta – etenkin asiakkaalle itselleen.

Kirsi Juhila (2006,104) määrittelee marginaalisuuden siten, että kysymys ei ole huonommuudesta tai vajavaisuudesta, vaan marginaalisuus on ennen muuta erilaisuutta vallitsevaan ja niin sanottuun normaaliin nähden. Työskentelylle kohdistuukin haasteita kohdata ja jäsentää asiakkaan tilannetta hänen omista tulkinnoistaan käsin, ilman ulkoapäin tulevia normatiivisia ehtoja. Asiakas ja hänen elämäntilanteensa tulisi nähdä muutoksen tilassa olevana ja ainutkertaisena. Olennaisina viitekehyksinä työskentelylle nousevat tulkinnallisuus ja kontekstuaalisuus. Tulkintatyössä hyväksytään asiakkaan monet identiteetit, ristiriitaiset arvot ja roolit sekä elämänkulun monitasoisuus. On tärkeää, että asiakas saavuttaa subjektina olemisen tunteen ja siihen kuuluvan vastuullisuuden. (Juhila, Forsberg & Roivainen 2002, 46–47.) Edellä kuvattu työote ja suhtautuminen asiakkaaseen ovat olleet läsnä myös WOP-kuntoutuksessa. Pyrkimys kohdata jokainen asiakas yksilönä, omine tarpeineen

ja tavoitteineen, on auttanut pääsemään perinteisen ongelma- ja syrjäytymispuheen taakse ja sitä kautta löytämään olennaista tarttumapintaa asiakkaan elämään.

Heikko koulutustaso ja -motivaatio ovat vankilasta vapautuvan syrjäytymisuhkaa lisääviä tekijöitä. Marginalisoituminen syntyy kuitenkin monen tekijän yhteissummana. Puutteita ja häiriöitä ilmenee mm. varhaisissa ihmissuhteissa, koulumenestyksessä, päihdeidenkäytössä, mielenterveydessä ja sosiaalisissa verkostoissa. Niinpä heikossa koulutus- ja työmarkkina-asemassa olevat vankilaan joutuneet nuoret aikuiset tarvitsevat erityistoimenpiteitä useilla elämänalueilla, jotta edellytykset koulutusmotivaation parantamiseen ja koulutuspolkujen löytämiseen olisivat olemassa. Erityistä yhteiskunnallista painoarvoa asiaan tulee puhuttaessa nuorista, joilla olisi kuntoutumisen kautta työkykyistä aikaa vielä keskimäärin 40 vuotta.

Yhteiskunnassa on ollut havaittavissa 1990-luvulta alkaen muutoksia, jotka vaikeuttavat lainrikkojien työelämään sijoittumista ja yhteiskunnan normipalveluiden saatavuutta. Syynä tähän Järvelä (2006, 268–279) pitää mm. joukkotyöttömyyttä, työmarkkinoiden rakenteellisia muutoksia, koulutusjärjestelmän muutoksia, erityisryhmille suunnattujen palvelujärjestelmien purkamista ja yleisten sosiaali- ja työvoimapalveluiden massoitumista ja tukkeutumista.

Monissa vankilan päihdeohjelmissa korostetaan, ettei päihdeongelma ratkea pelkästään päihdeiden käytön lopettamisella (Granfelt 2007, 138). Sama pätee myös vankien koulutusongelmiin: pelkkä koulutuksen lisääminen tai koulutuspaikan löytäminen vapautumisen jälkeen ei ratkaise asiakkaan moniongelmaisuuutta. Vankilassa olevien elämäntaitojen monipuolinen tarkastelu ja harjoittaminen sekä psyykkisiin ja sosiaalisiin ongelmiin tarttuminen on edellytys sille, että heidän toimintakykynsä palautuu siinä määrin, että

motivaatio koulutukseen ja itsensä kehittämiseen löytyy. Tätä tukee jo Maslowin tarvehierarkian ajatus siitä, että perus- ja turvallisuuden tarpeiden tyydytyksen tulee olla kunnossa ennen kuin tarpeet kehittää itseään edes nousevat esiin.

Elämäntavan muuttaminen on hyvin kokonaisvaltaista. On löydettävä uusi tapa elää, suhtautua asioihin ja ottaa vastuu itsestä ja omista valinnoistaan. Pelottavankin suurta haastetta ei helpota se, että rikosrekisteri ja huumetausta rajaavat työ- ja koulutusmahdollisuuksia, vaikeuttavat asunnon saantia ja herättävät muissa torjuntaa ja pelkoa. Rikoksettoman ja päihteettömän elämän aloittaminen omin avuin, vailla tukea, on käytännössä mahdoton tehtävä. (Granfelt 2007, 138.)

Oman toiminnan muuttaminen on hidas ja vaativa, henkilökohtaisia ponnisteluja vaativa prosessi, jota eivät helpota yhteiskunnassa vallalla olevat kovat asenteet ja vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten syrjäytyminen jopa sosiaalityöstä (Mäntysaari 2006, 115–131). Sekä rikostaustaisten asiakkaiden parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät että tutkijat ovat ilmaisseet huoltaan siitä, että yhteiskunta tarjoaa liian vähän vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia rikos- ja päihdekierteestä irti pyrkiville (Valokivi 2004, 115–33; Järvinen 2006, 123).

3. TYÖSKENTELYN TAVOITTEET JA REUNAEDDOT

3.1. WOP-kuntoutukseen osallistuneet

WOP-osastolle valinta on suoritettu asiakkaan hakemuksen, työryhmän tekemän haastattelun, lausuntojen sekä vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen perusteella.

Kuntoutukseen valinta perustuu neljään eri kriteeriin:

- **Kotipaikkakunta.** Yhtenä rahoittajana hankkeessa on toiminut Uudenmaan TE-keskus, joten projektiin osallistuvien kotipaikkakunnan on oltava Uudellamaalla.

- **Ikä 17–26 vuotta.** Työmarkkinakelpoisuus alkaa 17 vuoden iässä. Osallistujien ikä haluttiin pitää kymmenen vuoden ikähaarukassa, jotta asiakkaiden ikäero ei hankaloittaisi muutenkin haastavan ryhmän kanssa työskentelyä.
- **Tuomion pituus ½–1 vuotta,** joskin on kokeiltu myös pidemmällä tuomiolla olevien asiakkaiden jatkoluttamista hyvin tuloksin.
- **Asiakkaan oma motivaatio** muutostyöskentelyyn.

WOP-projektiin osallistuneet asiakkaat ovat edustaneet läpileikkausta vankiloiden nuorista, alle 26-vuotiaista miesasiakkaista. Olennaisina kriteereinä ovat olleet kotikunnan lisäksi ikä ja oma halu päästä osastolle sekä puhtaat seulat. Kriteerit eivät ole sulkeneet pois niitä asiakkaita, jotka jäisivät muuten helposti kuntoutuksellisen toiminnan ulkopuolelle niin vankiloissa kuin vankilan ulkopuolellakin. Niinpä osastolle on valittu mm. vaikeasti mielenterveysongelmaisia ja korvaushoidossa olevia. Kokemuksemme mukaan erityisen haastavat asiakkaat toki tarvitsevat enemmän tukitoimia ja jatkokuntoutuksen järjestäminen vie enemmän voimavaroja, mutta kuntoutus on heidän kohdallaan ollut tuloksellista ja pitkälle vapautumisen jälkeen kantavaa. Myöskään mitään edeltävää kuntoutusta ei ole vaadittu. Monet asiakkaat ovat olleet ensimmäistä kertaa elämässään mukana kuntouttavassa toiminnassa tullessaan WOP-osastolle.

Rajaavana kriteerinä on kuitenkin ollut vahvasti rikolliskulttuurissa eläminen. Koska kuntouttava toiminta pohjautuu osastolla myös yhteisöllisyyteen ja vertaistukeen, ei vahvasti rikolliskulttuurissa tai järjestäytyneessä rikollisuudessa mukana oleminen mahdollista kuntoutuksellisen ytimen omaksumista. Alakulttuuriin liittyvät ajattelu-, ongelmanratkaisu- ja

käyttäytymismallit halutaan karsia pois jo ennen osastolle siirtymistä ja viimeistään osastotyöskentelyssä niihin puututaan.

Käytämme osastotyöskentelyssä ja työkirjassa vanki-termin sijasta termejä kuntoutuja ja asiakas. Olemme kuitenkin hyvin tietoisia siitä, että asiakkaamme ovat suorittamassa vankeusrangaistusta ja se määrittelee myös kuntouttavia käytäntöjämme. Asiakas ei itsekään vankilaympäristössä unohda olevansa vanki. Mutta kuntouttavan työn kannalta keskeisempiä ja enemmän kuntoutukseen orientoivia ovat termit kuntoutuja tai asiakas.

Koska iällä on ollut merkitystä WOP-työskentelyssä, haluamme kiinnittää huomiota nuorten aikuisten kanssa työskentelyyn ja nuoruuden luomiin erityispiirteisiin ja haasteisiin.

3.2. Nuoruuden erityispiirteet

Kuntoutuksen kulmakivenä on ollut nuoruusiän ja nuorten aikuisten kehitystarpeisiin vastaaminen sekä tarvittaessa erityisten tarpeiden huomioiminen kokonaiskuntoutumisen mahdollistamiseksi. Jaana Lepistö (LL, päihdelääketieteen erityislääkäri) luettelee nuoruuden kehitystehtäviksi seuraavia:

- ❖ Oman täysikasvuisen sukukypsän kehon psykologinen tunnistaminen ja hyväksyminen.
- ❖ Irrottautuminen lapsuuden emotionaalisista riippuvuussuhteista ja vanhempien korvaaminen uusien samaistumisten kautta.
- ❖ Tasavertaisten ystävyysuhteiden luominen samanikäisiin ja tähän liittyvä oman arvomaailman kehittäminen.
- ❖ Oman aikuisen minäkuvan ja identiteetin syntyminen.

Näiden kehitystehtävien kautta muovautuu lopulta integroitunut, eheä persoonallisuus, jolla on kyky tasavertaiseen parisuhteeseen. Varhain alkanut päihteiden käyttö vaarantaa ja jopa pysäyttää edellä kuvatun kehityksen. Tutkimuksissa on todettu, että päihteiden säännöllinen käyttö ennen 14 ikävuotta kolminkertaistaa riskin päihderiippuvuuden syntyyn verrattuna päihteidenkäytön aikuisiän kynnyksellä aloittaneisiin. Tämän lisäksi nuoruudessa opittu päihdehakuinen käyttäytyminen jatkuu helposti aikuisuuteen paitsi nuoruuden kehitystehtävien vaarantuessa myös aivojen palkitsemis- ja mielihyväjärjestelmien herkistyessä riippuvuutta aiheuttaville aineille.

Merkittävä nuoruuteen liittyvä piirre on kehittymässä olevan minäkuvan alttius vaikutuksille niin hyvässä kuin pahassa. Pahimmillaan se voi tarkoittaa itsensä samaistamista pitkässä vankilakierteessä oleviin, jo varsin marginaalisessa asemassa oleviin tai yhteiskunnasta jo kokonaan syrjäytyneisiin vankeihin. Parhaimmillaan nuoren ja nuoren aikuisen minäkuvaa voidaan vahvistaa asiakkaan jo olemassa olevien voimavarojen kautta vallitsevien yhteiskuntanormien suuntaan myönteiseksi ja päihde- ja rikoskeskeisyydestä vapaaksi. Myönteiset kokemukset onnistumisista, osaamisesta ja osallisuudesta kantavat tässä kohtaa pitkälle.

Yhteiskunnallisesti ja kansantaloudellisesti on tärkeää, että nuorilla asiakkailla on vielä runsaasti aikaa toimia työelämässä ja yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä kuntoutumisensa jälkeen. Jo sillä, että pystytään ehkäisemään pitkäaikaisia päihdehaittoja, vahvistetaan elämäntaitoja ja toimintakykyä sekä tätä kautta lisätään asiakkaan hyvinvointia, on laajassa aikaperspektiivissä merkittäviä vaikutuksia niin yksilö- kuin yhteiskuntatasolla. WOP-kuntoutuksen tärkeäksi työskentelyalueeksi onkin noussut asiakkaan identiteetin kehittämisen tukeminen niin vankilassa kuin vapautumisen jälkeisessä työskentelyssä.

Asian vakavuutta korostaa Stakesin tutkimus siitä, että suomalaisten vankilatuomion saaneiden nuorisorikollisten kuolemanriski on seitsenkertainen samanikäiseen normaaliväestöön nähden. Tutkimuksen mukaan yli puolet nuorista vangeista oli saanut psykiatrista sairaalahoitoa. Näillä vangeilla oli tutkimuksen mukaan suurin kuolemanriski. Varsinkin hoito persoonallisuushäiriön, masennustilan tai päihderiippuvuuden takia oli yhteydessä kuolinriskin suurenemiseen. (Sailas ES, Feodoroff B, Lindberg NC, Virkkunen ME, Sund R, Wahlbeck K. The mortality of young offenders sentenced to prison and its association with psychiatric disorders: a register study. *Eur J Public Health* 2006;16:193–197.) On tärkeää huomata, ettei kaikkien asiakkaiden taustalla ole perinteisesti määriteltyä ongelmallista perhetaustaa.

3.3. Ryhmän koko

WOP-osasto on kuusipaikkainen. Jotta yhteisöllisyys voimavarana toteutuisi ja yhteisö voisi rakentavasti tukea kunkin yksilön kuntoutusprosessia, ryhmän koko ei voi olla kovin suuri. On myös muistettava, että alle 26-vuotiailla päihteitä käyttävillä nuorilla ei ole välttämättä aikaisempaa kuntoutuskokemusta ja kuntouttava toiminta etenkin ryhmätyöskentelynä voi olla uusi ja haasteellinen toimintatapa. Osa kurssitoiminnoista on kuitenkin sellaisia, että myös 12 hengen ryhmä saattaa toimia tai olla tarpeellinen. Tästä esimerkkinä on mm. liikunnallinen ryhmätoiminta, jossa suurempi osallistujamäärä mahdollistaa mm. joukkuepelit.

3.4. Kuntoutuksen kokonaistavoite

Kuntoutuksen laajempänä kokonaistavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen, päihdehaittojen ehkäisy ja yhteiskuntaan integroitumisen lisääminen kartoittamalla ja parantamalla koulutusmahdollisuuksia ja työkykyä. Lähtökohtina ovat kuntoutujan henkilökohtaisessa elämässä ilmenevät

vaikeudet ja yhteiskunnallisen integraation esteet unohtamatta kuitenkin asiakkaan vahvuuksia ja voimavaroja. Etenkin kuntoutuksen alussa pyritään lisäämään asiakkaan hoito- ja kuntoutushalukkuutta.

WOP-kuntoutus on suunnitelmallista ja laaja-alaista toimintaa. Tavoitteena on auttaa kuntoutujaa elämään mielekästä elämää ja ylläpitämään elämänhallintaansa sosiaalisen selviytymisen ja integraation heikentyessä tai ollessa uhattuna. WOP:n kuntoutus perustuu yhdessä kuntoutujan kanssa laadittuun suunnitelmaan ja sen jatkuvaan arviointiin ja päivitykseen. Tavoitteena on ollut luoda kuntoutusta tukeva ja edesauttava ympäristö vankilan sisälle.

Ohjelma sisältää sekä yksilöä tukevia että ympäristöön kohdistuvia toimenpiteitä. Keinoina ovat yksilö-, ryhmä- ja verkostotyöskentely. Prosessin tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen elämän ja hyvinvoinnin sekä kouluttautumisen ja työllistymisen edistäminen. Kaiken lähtökohtana on suunnitelmallisuus, monialaisuus ja pitkäjänteinen toiminta. Tavoitteena on tukea kuntoutujaa saamaan lisääntyvää tunnetta elämisen mielekkyydestä rikos- ja päihdekeskeisen kokemusmaailman ulkopuolelta.

Hoidollisilla toimenpiteillä, joita vankiin tai rikoksenteikijään kohdistetaan, on terapeuttinen funktio. Ne hyödyttävät paitsi rikoksenteikijää itseään myös koko yhteiskuntaa. Onnistunut kuntoutus ei vain johda uusintarikollisuuden vähenemiseen vaan mahdollistaa myös rikoksenteikijöiden uudelleenintegroitumisen yhteiskuntaan työnteon, verojen maksun ja perhe-elämän kautta. (Laine 2007, 265.) Työkirjassa esitellään yksi tapa terapeuttisen yksilötyöskentelyn toteuttamiseksi. Kuntoutusta voidaan toteuttaa myös vähemmän terapeuttisesti. Laine (2007, 268–269) toteaa myös, että pelkkä rikosuusiminen saattaa olla liian karkea mittari tarkasteltaessa ihmisen käyttäytymisen muutosta. Voihan olla, että kuntoutusmenetelmät ovat sinällään

saaneet paljon positiivista aikaan, mutta vaikutus kumoutuu niissä olosuhteissa, joihin henkilö joutuu vapauduttuaan. On myös sanottu, että emmehän me arvioi sairaalankaan toimintaa sen perusteella, kuinka moni potilaista sairastuu uudelleen tai päihdehuoltoa pelkästään sen perusteella, kuinka moni asiakkaista vielä joskus retkahtaa ryyppäämään. Jos absoluuttiset tavoitteet eivät toimi muualla, miten ne voisivat toimia rikollisten kuntouttamisessa?

Laine (2007,270) esittää seuraavan tulosten hierarkkisen järjestyksen yhtenä mahdollisuutena arvioida yksilön kuntoutumista ja yhteiskuntaan integroitumista:

1. kuntoutuminen niin, ettei ainakaan vakavia rikoksia
2. tilanteen osittainen kohentuminen, rikokset harvenevat
3. tilanne ei ainakaan pahene, positiiviset asiat säilyvät
4. pystytään hidastamaan tilanteen pahenemista
5. tuskien lievittäminen

(Laine 2007, 270.)

WOP-työskentelyssä tavoite asetetaan yksilöllisesti niin, että vertailupintana on asiakkaan elämäntapa ennen vankilaan joutumista. Joskus se, että pystytään hidastamaan syrjäytymiskehitystä tai lievittämään asiakkaan kokemaa kärsimystä, voi olla riittävä tavoite kuntoutukselle. Siitä voidaan edetä seuraavan kuntoutuksen turvin askelta pidemmälle kohti asiakkaan itselleen määrittelemää ”hyvää elämää”.

Laine (2007, 273) toteaa tutkimuksessaan, että vaikuttavuusarvioinneissa saavutetut uusintarikollisuuden vähenemiseen viittaavat prosenttiluvut vaihtelevat 0–40 %:iin.

Blomberg ja Lucken (2000, 100–101) ovat kuvanneet onnistuneen kuntoutusprosessin kulkua seuraavasti:

- Ihmisten käyttäytyminen johtuu sitä edeltävistä erilaisista syistä ja tekijöistä.
- On mahdollista tunnistaa ja löytää ihmisen käyttäytymisen, muun muassa rikollisuuden syyt.
- Tieto ongelmakäyttäytymisen syistä mahdollistaa tuon käyttäytymisen tieteellisen hoidon ja käsittelyn.
- Hoidollisilla toimenpiteillä on terapeuttinen funktio: onnistunut kuntoutus ei vain johda uusintarikollisuuden vähenemiseen vaan mahdollistaa rikoksentekijän integroitumisen yhteiskuntaan työnteon, verojen maksun ja perhe-elämän kautta.

Tavoitteet WOP-kuntoutukselle ovat rakentuneet pitkälle juuri edellä kuvatun kuntoutumisprosessin pohjalta. Olemme tulleet vakuuttuneiksi siitä, että rikollisuus on osa suurempaa marginalisaatiota. Rikollinen ura on syntynyt monien tekijöiden summana ja myös kuntoutuksen tulee olla laaja-alaista. Tämän takia olemmekin valinneet psykososiaalisen lähestymistavan kuntoutumisen ydinmenetelmäksi.

Työskentelyn tavoitteena on ollut myös vaikuttaa yhteiskunnallisesti ja poliittisesti nostamalla esiin nuorten vankien ja vapautuvien erityistarpeita yhteiskunnallisten tukitoimien järjestymiseksi. ”Tavallisen” aikuisen elämän aloittaminen ja yhteiskunnan normien mukaan eläminen ensimmäistä kertaa ilman päihteitä on haasteellinen ja pelottavakin vaihe, josta selviämiseen tarvitaan runsaasti tukea, rinnalla seisovia aikuisia ja uskoa omiin voimavaroihin.

3.5. Pitkät kuntoutusjatkumot

WOP:iin liittyy luottamus pitkien kuntoutusjatkumoiden merkitykseen. Projektiin osallistuneiden lähtötilanne on aina sisältänyt moniongelmaisuuksien ja

useimpien asiakkaiden ongelmat ovat alkaneet jo varhaislapsuudessa. Tähän perustuu oletamus, että näitä ongelmia ei ratkaista yhdessä yössä, vaan työn tulee olla pitkäjänteistä, luovuttamatonta ja suuressa määrin yhteistyötä. Mikäli pyritään laadullisesti hyvään ja tuloksia tuottavaan menetelmään, ongelmien laajuus ja syvyys on otettava huomioon työskentelyaikaa suunniteltaessa.

Työskentely aloitetaan jo vankeusaikana ja työ jatkuu kaikkien projektin läpikäyneiden kanssa vielä vapautumisen jälkeen. Jo pelkästään WOP:n työllä turvataan asiakkaalle 1-1½ vuoden mittainen kuntoutusjatkumo. Tähän jatkumoon liitetään myös muita verkostotahoja, joten kuntoutusjatkumot saattavat muodostua hyvinkin pitkiksi. On myös mahdollista, että kuntoutus on aloitettu jossain toisessa kuntoutuksellisessa yksikössä ennen Keravan vankilan WOP-jaksoa. Suunniteltu ja tavoitteellinen tuomion suorittaminen ja hyvin valmisteltu vapauttamisprosessi yhdessä vapautumisen jälkeisen kuntoutusjatkumon kanssa ovat tuoneet hyviä tuloksia asiakkaan sijoittumisessa yhteiskuntaan.

Päihderiippuvuudesta kuntoutuminen ei ole ainoastaan päihteistä luopumista, vaan se tarkoittaa koko elämäntavan muutosta. Yksi sosiaalisen kuntoutumisen edellytys on aika: kuntoutujalle on taattava tarpeeksi pitkä ja turvallinen kuntoutumispolku, jolloin hänen on mahdollista oppia ja saavuttaa arkielämässä vaadittavia taitoja ja ennen kaikkea kärsivällisyyttä itseään kohtaan. Päihderiippuvuudesta toipuminen on suuri elämänmuutos, joka ei etene suoraviivaisesti. Ihminen joutuu luopumaan monista entisessä elämässään tärkeinä pitämistään rutiineista ja asioista ja hänen on opeteltava monia uusia asioita. (www.a-klinikka.fi/tiimi/arkisto/2003/203/soskunt.html)

4. KUNTOUKSEN OSA-ALUEET

Keskeiset, vankien elämänsisällöstä nousevat osa-alueet eivät esiinny kuntoutuksessa omina, erillisinä ”paketteina” vaan ne toteutuvat limittäin. Työssä voidaan löytää niin yhteiskunnallinen kuin yksilöllinenkin taso, joka pitää sisällään sosiaalisen tason verkostotyön ja perhetyön näkökulmasta. Työtä voidaan kuvata mitä suurimmassa määrin identiteettityöksi yhteiskuntaan sijoittumisen mahdollistamiseksi. Vaikka työskentelyote on ollut varsin intensiivinen, punaisena lankana on ollut asiakkaan kiinnittyminen työskentelytapaan, ei niinkään kulloiseenkin työntekijään. Olennaista on havaita se, että asiakkaan tunteminen hyvin ei auta, ellei työntekijällä ole välineitä jatkotyöskentelyyn ja yhteiskunnassa ohjaamiseen, jotta asiakas voisi hoitaa siellä omia asioitaan.

4.1. Päihdetyöskentely

Päihdetyöskentelyn pohjalla on strukturoitu, vankeinhoidossa yleisesti hyväksytty ohjelma, jonka kaikki kuntoutujat käyvät läpi. Muu kuntoutustoiminta voi vaihdella yksilöittäin.

Päihdeproblematiikka löytyy melkein kaikkien asiakkaiden taustalta. Tyypillistä nuorille asiakkaille on, ettei heillä juuri ole päihdekuntoutuksia takanaan, vaikka päivittäistä päihteiden käyttöä olisi takana jo useampia vuosia. Päihteidenkäytön alkaminen huomattavan varhain, 9–10 vuoden iässä, on tavallista. Päihderiippuvuuteen tutustumiseen ja sen kokonaisvaikutuksiin yksittäiselle ihmiselle ja hänen läheisilleen on syytä panostaa työskentelyn alkuvaiheessa. Päihdetyöskentely pohjautuu Kalterit taakse[®] -kurssiin (<http://www.sosiaalisairaala.fi/koulutusmateriaalia/kalterit/index.html>), joka on strukturoitu, Järvenpään sosiaalisairaalan kehittämä ryhmämuotoinen kuntoutusohjelma. Ryhmätyöskentelyä tukee tiivis yksilötyö. Työskentely

tapahtuu mm. käymällä läpi omaa päihteiden käytön historiaa ja suhteuttamalla sitä muuhun elämänhistoriaan, tarkastelemalla päihteiden käytön vaikutuksia eri elämänaalueille ja pohtimalla päihteiden käytön henkilökohtaisia merkityksiä. Myöhemmässä työskentelyssä on olennaista löytää uusia elämänsisältöjä vanhan päihde- ja rikostäyteisen elämäntavan tilalle.

4.1.1. Päihteettömyys ja sen testaaminen

WOP-osasto on ns. sitoumusosasto eli kaikki sinne hakeutuvat sitoutuvat päihteettömyyteen ja joka-aamuiseen, heräämisen jälkeen tapahtuvaan testaukseen. Yhdessä vankeinhoidon vanhimman päihteettömän osaston OAIII:n kanssa WOP muodostaa ns. päihteettömän alueen, jossa kaikki asiakkaat ovat päihteettömyyteen sitoutuneita.

Osastolle siirtymiseen vaaditaan puhdas näyte. Päihteettömyyden testauksen päätarkoitus on kuntoutumisen tukeminen. Testaamisella vahvistetaan kieltäytymistä päihteidenkäytöstä. Joka-aamuiseen testaukseen päädyttiin siksi, että siitä tulisi rutiininomainen toimenpide ja näytteenantaminen helpottuisi. Joka-aamuisella näytteellä vältetään myös laskelmallinen päihteiden käyttö. Testaus on ollut osaltaan vaikuttamassa siihen, että osastolle hakeudutaan todistetusti päihteettömään ympäristöön. Toimintakauden aikana osastolla on ollut vain yksi päihteidenkäyttötapaus. Säännöllinen testaaminen vahvistaa niin asiakkaiden kuin työntekijöidenkin turvallisuuden tunnetta. Osastojen miesvartijat valvovat testaamista, koska testaajan sukupuolen on oltava sama kuin asiakkaan.

4.1.2. Retkahdustyöskentely

Osastolla ei ole tapahtunut retkahduksia viimeisen neljän toimintavuoden aikana, mutta niitä on sattunut asiakkaiden ollessa poistumisluvalla. Asiakkaat

ovat kuitenkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta palanneet poistumisluvultaan vankilalle retkahduksesta huolimatta. Tätä on varmasti edesauttanut kuntoutuksessa luotu ilmapiiri, että retkahdukset ovat valitettavia, mutta niitä voi tapahtua ja niiden käsittely on välttämätöntä kuntoutumisen kannalta. Poistumisluvalla ollut retkahtanut asiakas siirretään hänen palattuaan toiselle osastolle ja retkahdustyöskentely aloitetaan.

Retkahdustyöskentelyn toteuttaa osaston oma työntekijä tai vapautumisen jälkeen työskentelyä jatkava työntekijä. Työskentely tapahtuu vähintään kerran viikossa noin kuuden viikon ajan sisältäen tapaamisia työntekijän kanssa ja sellitehtäviä aiheesta. Kuukauden kuluttua retkahduksestaan asiakas voi arvioida, haluaako hän jatkaa kuntouttavaa työskentelyä osastolla. Hän voi hakea osastolle uudelleen, jolloin hänet haastatellaan työryhmän toimesta. Vaikka asiakasta ei ole uloskirjoitettu retkahduksen takia, paluu osastolle ei ole itsestään selvää. Samoin kuin ensimmäistä kertaa osastolle hakiessaan asiakas joutuu miettimään motivaatiotaan ja peilaamaan retkahdustaan suhteessa omaan kuntoutukseensa. Myös työntekijät arvioivat uudelleen asiakkaan tilannetta osastolle paluun näkökulmasta. Suurin osa asiakkaista on halunnut ja on palannut osastolle.

Työskentelyn jatkaminen asiakkaan kanssa on mahdollista, vaikka hän ei palaisikaan osastolle. Tällaisia tilanteita on mm. silloin, kun asiakkaan tuomiota on jäljellä niin vähän, että siirtoa toiselle osastolle ei enää kannata tehdä. Tällöin asiakkaan kanssa jatkaa työntekijä, jonka vastuulla asiakastyöskentely on vapautumisen jälkeen. Retkahdukset ovat usein olleet kuntoutusmotivaatiota lisääviä ja niin asiakkaalle kuin työntekijällekin paljon uutta tietoa antavia asiakkaan kuntoutumisen vaiheesta ja kehittämisalueista.

Esimerkkiasiakkaamme Joni, 25 vuotta, hakeutui WOP-osastolle käytettyään seitsemän vuotta suonensisäisesti heroiniä ja Subutexia. Päihderiippuvuus olikin Jonin kohdalla ensisijaisin työstämisen alue. Joni oli viidettä kertaa vankilassa ja itsekin aika epätoivoinen oman elämäntilanteensa edessä. Myös kotikunta koki välineettömyyttä Jonin kuntoutumisen tukemisessa. Jonilla oli ollut useita päihdehoitoyrityksiä ja useampia hoitajaksoja psykiatrisella osastolla psykoosin takia. Viidennellä tuomiollaan, joka oli pisin tähänastisista, hän hakeutui ensin matalan kynnyksen kuntouttavalle osastolle. Siellä häntä motivoitiin hakeutumaan tiiviimpään kuntoutukseen WOP-osastolle. Joni haki ja pääsi osastolle ja seitsemän kuukauden kuntoutusjakso alkoi. Alkuun kuntouttava työskentely ryhmässä oli Jonille vaikeaa sosiaalisen ahdistuksen takia ja hän pysyttelikin mieluummin omissa oloissaan.

Pikku hiljaa Joni alkoi kuitenkin päästä sisään ryhmään. Luottamuksen myötä ryhmämuotoiset toiminnot alkoivat saada sisältöä ja mieltä hänelle itselleenkin. Jonilla ei ollut peruskoulun jälkeistä koulutusta eikä kouluun lähteminen kiinnostanut lainkaan. Jonilla ei myöskään ollut työkokemusta ja työelämä tuntui vieraalta. Kuntoutuksen edetessä Joni alkoi kertomansa mukaan ensimmäistä kertaa elämässään työstää omaa itseään ja huumeidenkäyttöään. Hän työsti paljon myös perhesuhteitaan, jotka olivat kärsineet päihde- ja rikoskeskeisestä elämäntyylisestä - suhde isään oli käytännöllisesti katsoen katkennut. WOP-kuntoutuksen aikana Joni rakensi uudelleen suhdetta perheeseensä. Kuntoutuksen aikana tehdyissä kartoituksissa selvisi, että Jonilla ei ole oppimisvaikeuksia. Hänen oli helppo hahmottaa ja oppia uusia asioita. Tämä kannusti miettimään uudelleen opiskeluasioita ja työelämään menemistä. Päihteiden suhteen Joni koki tarvitsevansa lisätyöskentelyä ja ensimmäisen kerran elämässään hän todella halusi pitkään päihdekuntoutukseen. WOP-osastolaisia käytettiin tutustumassa erilaisiin päihdekuntoutusyksikköihin ja

lopulta Joni löysi pienen yksikön, johon tunsu sosiaalisen ahdistuksen yhä vaivatessa voivansa mennä jatkohoitoon. Neuvottelut Jonin kotikunnan kanssa tämän suhteen oli jo aloitettu ja Jonille varmistui mahdollisuus lähteä päihdehoitoon suoraan vapauduttuaan. Vapautumispäivänä, sateisena sunnuntaina, Joni lähti WOP-työntekijän saattamana yksikköön. Hoito yksikössä eteni suunnitelmallisesti. Ensimmäiset puoli vuotta Joni keskittyi päihderiippuvuutensa kanssa työskentelyyn. Hän päätti kuitenkin palata koulun penkille valmentavaan koulutukseen ja huomasi koulun käynnin olevan mieleistä. Joni kävi myös työharjoittelussa ja huomasi työelämän olevan haasteellista ja kiinnostavaa. Se mahdollisti ajokortin, josta hän oli kovin ylpeä. Matkan varrelle sattui myös kaksi retkahdusta, jotka työstettiin päihdehoidonyksikössä yhdessä, ja Jonin kuntoutus jatkui. Joni muutti vuoden hoidon jälkeen tukiasuntoon, jossa eleli kuusi kuukautta. Hän haki yhteishaussa ammatilliseen oppilaitokseen ja pääsi opiskelemaan. Yhteydenpito WOP-työntekijän kanssa oli jatkunut koko tämän ajan. Seuraavaksi Joni muutti opiskelija-asuntoon, kuten sadat muut ”tavalliset”, opiskelunsa aloittaneet nuoret aikuiset.

Jonin kohdalla toipumista erityisesti ylläpitäviä elementtejä olivat pitkän kuntoutusjatkumon mahdollistaminen (vankilassa 6+7 kk, vapaudessa 1,5 vuotta) vaikean päihdeproblematiikan työstämiseksi, tiivis verkostotyöskentely vankilan ja päihdehoitoyksikön välillä, retkahdustyöskentelyn mahdollistanut hoitopaikka ilman kuntoutuksen katkeamista ja mielekkäiden elämänsisältöjen työstäminen ja mahdollistaminen päihdehoitoyksikön toimesta (valmentava koulutus, työharjoittelu). Osastolla työskentely Jonin kanssa piti sisällään paljon itsetuntemukseen liittyviä elementtejä, itsetunnon ja omien jo olemassa olevien voimavarojen vahvistamista. Vaikean sosiaalisen ahdistuksen työstäminen oli yksi työskentelyn osa-alue Jonin toimintakyvyn palauttamiseksi.

4.2. Rikosten käsittely

Osalla asiakkaista rikosmyönteinen ajattelutapa on syntynyt jo ydinperheestä käsin. Asiakkaat ovat aloittaneet rikosten tekemisen myös varsin varhain, useat 7–8-vuotiaana. Vakavampiin rikoksiin on myös siirrytty aikaisin – yksi asiakas kertoi vaihtaneensa mopon aseeseen 10-vuotiaana. Joidenkin asiakkaiden kohdalla voidaan puhua riippuvuudesta rikolliseen käyttäytymiseen ja sen aktivoimaan tunnetilaan, kuten jännitykseen, vaaran tunteeseen tms.

Hannu Penttinen kuvaa artikkelissaan Nuori rikollisena (Kontra 3/2003) rikollisuutta riippuvuutena, jota voidaan hoitaa kuten muitakin riippuvuuksia. Vapautuminen riippuvuudesta on pitkä ja vaikea matka, jonka aikana ihminen joutuu kestämään ahdistusta, yksinäisyyttä ja avuttomuutta – saaden kuitenkin samalla kokemuksen toisen ihmisen läheisyydestä ja turvallisuudesta. Tarjoamalla nuorille riittävästi turvaa niin aineellisella, henkisellä kuin inhimilliselläkin tasolla monen rikollinen ura voisi tyrehtyä alkuunsa.

Pitkään jatkuneella rikoskeskeisellä elämäntavalla on taipumus siirtyä kaikille elämänalueille ja muodostua hallitsevaksi ja vaikeaksi muuttaa. Kun kyse on nuorista rikosentekijöistä, jotka ovat aloittaneet rikosten tekemisen varhain, rikollisella elämäntavalla on vaikutusta myös minäkuvaan ja käsitykseen itsestä. Oma minäkuva on usein sidoksissa rikosten tekemiseen ja rikolliseen ajattelutapaan. Myös oman sosiaalisen aseman löytyminen ympäristössä on pitkälti tapahtunut rikosten kautta.

4.2.1. Ajattelu- ja ongelmanratkaisutaidot

Rikoksista puhuminen ja niiden vaikutuksista keskusteleminen on tärkeä osa kuntoutumisprosessia. Rikollisen ajattelutavan tiedostaminen käyttäytymis- ja ongelmanratkaisumallina on olennaista. Myös tässä Kalterit taakse -kurssi toimii pohjana. Kurssin olennaisena sisältönä on omien ajattelu-, toiminta- ja

ongelmanratkaisutapojen tiedostaminen ja niihin vaikuttaminen päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa tukeviksi. Rikollisen käyttäytymisen seurausten näkeminen itselle, läheisille, uhreille ja yhteiskunnalle on osa kuntoutusprosessia. Vaihtoehtoisten ajattelu- ja käyttäytymismallien löytäminen ja niihin tutustuminen on osa kuntouttavaa toimintaa.

Tämä onkin varsin haasteellinen osa työtä ottaen huomioon sen, että nuorilla rikoksentehtäjäillä ei ole vertailukohteena muuta elämäntapaa. Tavallista aikuisen elämää ei ole kenties koskaan vietetty. Todellisen, pysyvän kuntoutumisen edellytykseksi Murto (1997, 67) nimeää pinnan alla olevan ”rikollisen maskin”, rikollisiin arvoihin ja normeihin perustuvan minäkuvan muuttamisen. Tähän liittyen rikollisesta ja päihdekeskeisestä kulttuurista irtipääseminen edellyttää omien ajattelu- ja toimintatapojen tarkastelua ja muuttamista.

Oman haasteen ryhmän vetäjälle asettaa myös se, että jokapäiväistä tasoa syvemmälle menevä keskustelu ryhmässä ei etenkään aluksi ole monellekaan kovin tuttua saati helppoa.

Esimerkkiasiakkaamme 25-vuotias Jonttu suoritti useamman vuoden tuomiota tehtailtuaan omaisuusrikoksia tavan takaa. Vahva rikollinen ajattelutapa ja vuosikausia jatkunut rikollinen elämäntapa olivat Jontun ensisijaisia työstämisen alueita. Pitkän tuomion alun hän suoritti työtä tehden, kunnes hakeutui useamman vankilan työntekijän motivoimana WOP-osastolle. Ryhmäytyminen muihin osastolaisiin tapahtui sujuvasti. Ryhmissä työskentely ja omien ajatusten ja mielipiteiden jakaminen oli Jontulle uutta. Ryhmien ja yksilökeskustelujen kautta huomattiinkin pian, että rikollinen ajattelutapa oli Jontulle kovin sisäistettyä ja vahvaa. Niinpä osaston työskentelyssä keskityttiin hänen kohdallaan rikollisen ajattelu- ja toimintatavan tiedostamiseen ja rikoksetonta elämäntapaa tukevien ajattelu-, toiminta- ja ongelmanratkaisutapojen

löytämiseen. Jonttu kuului niihin harvoihin asiakkaisiin, joille ei ollut kehittynyt päihderiippuvuutta. Riippuvuutta rikosten tekemiseen sen sijaan saattoi havaita. Jontulla oli aina ollut vähintään kaksi työpaikkaa, mutta veroja hän ei ollut koskaan maksanut. Hänellä oli ollut mm. työpaikkoja, joissa työnkuvaan kuului autolla ajaminen – ajokorttia Jontulla sen sijaan ei ollut koskaan ollut.

Isot korvausvaatimukset tehdyistä rikoksista saivat aikaan tunteen, ettei verollisia töitä kannattanutkaan tehdä eikä korvauksia ollut syytä ruveta koskaan maksamaan niiden suuruuden takia. Osastolle tullessaan Jonttu ei uskonut menevänsä ammatilliseen koulutukseen, koska siinä menisi hyvää työaika hukkaan. Raha oli nuorelle miehelle tärkeässä asemassa.

Jonttu oli WOP-osastolla kahdeksan kuukautta. Kuntoutuksen aikana alkoi hahmottaa, että hän kuitenkin haluaisi itselleen ammatillisen koulutuksen. Koska tuomiota oli vielä paljon jäljellä, kouluttautuminen avovankilasta käsin oli paras vaihtoehto. Suunnitelmat toteutuivat ja Jonttu lähti suorittamaan lopputuomiotaan avovankilaan käyden sieltä opiskelemaan paikallisessa ammattioppilaitoksessa. WOP-työntekijä kävi tapaamassa Jonttua ja avovankilan sosiaalityöntekijää muutaman kerran varmistaen tarvittavan tiedonkulun ja Jontun suunnitelmien jatkuvuuden. Jontun ajatukset verollisen työn tekemisestä ja korvauksista olivat alkaneet muuttua jo WOP-osastolla.

WOP-työntekijä teki viimeisimmän seurantapuhelun Jontulle vuosi vapautumisen jälkeen. Jonttu ei ollut palannut pääkaupunkiseudulle, koska siellä riski ajautua vanhoihin, rikollisiin piireihin oli suuri. Vapauduttuaan Jonttu oli jäänyt opiskelupaikkakunnalle ja asui nyt tyttöystävän kanssa. Hän oli ajanut ajokortin ja piti nyt yhteissopimuksella oppilaitoksen kanssa välivuotta opiskeluissa. Hän oli työssä kuljetusfirmassa (maksan veroja) ja oli tehnyt ulosoton kanssa takaisinmaksusuunnitelman korvauksiensa maksamiseksi.

Jontun kuntoutuksessa tärkeintä oli keskittyminen rikoskeskeisen ajattelu-, toiminta- ja ongelmanratkaisumallien tiedostamiseen ja muuttamiseen. Hänen vahvuuksiaan tuettiin: Jontulla oli kokemusta työelämästä eikä hänellä ollut esteitä opiskelulle. Jontun sosiaaliset taidot olivat erittäin hyvät ja hänen oli helppoa toimia uusissa ympäristöissä. Siirtyminen pääkaupunkiseudulta ja opiskelujen aloittaminen toisella paikkakunnalla auttoivat Jonttua juurtumaan uudelleen. Uuden elämänjakson aloittaminen uudella paikkakunnalla ilman avoimia oikeusjuttuja vanhoista tekemisistä antoi hyvän alustan elämäntavan muutokselle.

4.3. Mielensterveystyöskentely

Moninaiset mielensterveysten ongelmat päihteiden käytön seurauksena tai siihen johtaneena ovat varsin tavallisia. Miltei jokainen asiakas tunnistaa mielialan vaihtelut, ahdistuksen ja masennuksen, itsetuntovaikeudet sekä syyllisyyden ja häpeän eriaisteiset muodot. Kuntoutuksen tavoitteena on ollut tavoittaa myös ne asiakkaat, joilla on vaikeampia ja pidempään jatkuneita mielensterveysten ongelmia, kuten vaikeampaa masennusta, persoonallisuushäiriötä, kaksisuuntaista mielialahäiriötä tai skitsofreniaa. Monella asiakkaalla on näiden lisäksi ollut vielä neurologisia häiriötä, joista ADHD on tavallisin. Koska mielensterveysten ongelmat ovat kulkeneet pitkälti käsi kädessä päihdeongelman kanssa, kokonaisvaltaisessa kuntoutuksessa on ollut tärkeää keskittyä molempiin.

On myös huomioitava häiriöiden mahdollinen päällekkäisyys (komorbiditeetti) eli asiakkaalla voi olla useampia mielensterveyteen liittyviä häiriötä yhdessä päihderiippuvuuden kanssa. Tämä on voinut jo pitkään alentaa asiakkaan toimintakykyä niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Asiakkaille on määrätty usein vahva rauhoittava lääkitys sekä mahdollisesti jokin muu psyykenlääkitys jo vapaudessa, mikä jatkuu vankilaoiloissa. Yhtenä kynnyksenä asiakkaiden

valinnassa osastolle on ollut epäily siitä, pystyykö asiakas vaatimaan kognitiiviseen työskentelyyn psyykkisen tilansa ja lääkityksensä takia. Olemme kuitenkin tehneet rohkeita valintoja ja ottaneet vaikeista mielenterveyshäiriöistä kärsiviä asiakkaita osastolle hyvin tuloksin.

Työskentelyssä on koettu uskomattomiltakin tuntuvia toipumisprosesseja nimenomaan vaikeasti mielenterveyshäiriöisten ja päihdeongelmaisten asiakkaiden kohdalla. Heidän kuntoutumisprosessinsa on ollut suhteellisen pitkä sekä erityistoimenpiteitä ja tukea vaativa. Kuitenkin jo muutaman kuukauden jakso osastolla on saanut aikaan tarpeen lieventää lääkitystä ja käynnistänyt psyykkisen toipumisen. Tähän on varmasti myötävaikuttanut osaston pieni koko ja erillisuus muista osastoista, mikä on lisännyt turvallisuuden tunnetta. Myös tiivis yksilötyöskentely ryhmätyöskentelyn rinnalla on auttanut näiden asiakkaiden monitasoisten ongelmien tiedostamisessa ja toipumistyöskentelyn saattamisessa alkuun.

Luottamuksellinen suhde työntekijään on mielenterveys- ja päihdeongelmaisille asiakkaille erityisen tärkeä ja kuntoutusta tukeva. Käytäntö on myös osoittanut, että kuntoutumisen takapakkeja tulee näillä asiakkailla huomattavasti rajummin ja moniulotteisemmin. Se näkyy etenkin psyykkisen tilan nopeana romahtamisena. Turvallisella ja luottamuksellisella suhteella työntekijään on tässä kohtaa erityisen suuri merkitys.

Mahdollisuus yksilötyön painottamiseen etenkin työskentelyn alkuvaiheessa on mielenterveysasiakkaiden kanssa ollut merkittävä, kuntoutumista edistävä elementti. Mielenterveysasiakkaiden kanssa työskennellessä nousevat tärkeäksi vankilan taholta tarjolla olevat palvelut, kuten mahdollisuus psykiatrin konsultaatioon. Tämä ei kuitenkaan ole yksinkertaista ja helppoa, koska psykiatristen palveluiden saatavuus on vankilassa heikkoa. Se asettaa

työntekijöille lisäpainetta psykiatrisen koulutuksen ja tiedon hankkimiseen, jota taas vankeinhoidon omiin koulutusmahdollisuuksiin ei juuri kuulu.

Pitkillä kuntoutumisjatkumoilla on mielenterveys- ja päihdeongelmaisten asiakkaiden kohdalla erityisen suuri merkitys, koska erityisesti heidän kohdallaan kuntoutuminen ei tapahdu suoraviivaisesti, vaan tila voi ajoittain heikentyä. Tällöin korostuu tuen tarve, jotta paluu erityisen huonoon tilanteeseen ei tapahtuisi ja asiakkaan kyky ottaa vastaan oikeita terveydenhuollon interventioita säilyisi. On myös tärkeää nähdä, että vakavammin ja kroonisesti mielenterveysongelmaisen asiakkaan jatkopoluttaminen avohoitoon, koulutukseen, työhön ja asumiseen on usein varsin haasteellinen tehtävä.

Esimerkkiasiakas Arttu on vankilaan tullessaan 21-vuotias. Hän suorittaa ensimmäistä tuomiotaan vakavasta väkivaltarikoksesta. Arttu edustaa asiakaskunnassamme vaikeasti mielenterveysongelmaista asiakasta. Vankilaan tullessaan Artulla on vahva lääkitys ja hän vaikuttaa täysin uppoutuneelta omaan maailmaansa. Tutkintavankeusaikana Arttu joutui vankimielisairaalaan psykoosin takia ja hänellä todettiin paranoidi skitsofrenia. Jo vankimielisairaalassa Arttua motivoidaan hakemaan WOP-osastolle, koska sielläkin on havaittu Artun tuen tarve. Arttu hakeutuu osastolle, hänet haastatellaan ja lopulta valitaan osastolle.

Alkuvaiheet osastolla ovat Artulle vaikeita, mutta siihen työntekijät ovat jo varautuneetkin. Arttu ei pysty puhumaan asioistaan ja ryhmäytyy heikosti muihin osastolaisiin. Yksilötyö ei ole hänelle helpompaa ja Arttuun on vaikeaa saada kontaktia. Kuntoutus osastolla kuitenkin jatkuu ja vähitellen Arttu alkaa tutustua osastolaisiin ja työntekijöihin. Luottamuksen rakentaminen on Artulle erityisen vaikeaa. Arttu alkaa tuntea olonsa turvalliseksi osastolla ja hänen

psykkinen tilansa kohenee. Lääkitystä tarkistetaan ja kokonaisvointi kohenee huomattavasti.

Artun kuntoutus etenee harppauksittain, kun hän pystyy puhumaan itsestään ja kokemuksistaan. Arttu kokee kognitiivisten taitojen harjoittelun erityisen hyvänä, sillä hän ei ole koskaan tehnyt mitään sellaista. Artun perhesuhteet kokevat täydellisen uusiutumisen ja läheiset kokevat pitkästä aikaa saavansa häneen kontaktin.

Artun tuomio on varsin pitkä ja kuntoutuksessa suunnitellaan hänen lopputuomiotaan. Arttu haluaa jatkaa kuntoutustaan ja hänelle suunnitellaan siirtymistä rangaistuksen aikaiseen kuntoutukseen ulkopuoliseen laitokseen. Tämä koetaan hyvänä ratkaisuna. Vapautuminen muualta kuin suljetusta vankilasta alentaa kynnystä alkaa elää tavallista arkea. Arttu hakee erityisammattioppilaitokseen opiskelemaan, häntä haastatellaan ja hänelle luvataan opiskelupaikka heti kun hän vapautuu. Arttu on huomattavasti vuorovaikutuksellisempi ja mukana oman elämänsä suunnittelussa täysin eri tavalla kuin osastolle tullessaan.

Arttu siirtyy ulkopuoliseen sijoitukseen ja projektityöntekijä jatkaa työskentelyä hänen kanssaan. Muutaman kuukauden kuluttua Arttu retkahtaa kotilomillaan, unohtaa lääkityksensä eikä palaa sijoitusyksikköön. Projektityöntekijä on koko ajan yhteydessä Arttuun ja hänen äitiinsä, jonka luona poika majoilee. Äidin viesti on yksiselitteinen: Arttu on psykoosissa ja tarvitsee välitöntä apua. Äiti saa pojan taksiin ja tuo hänet vankilalle. Arttu on aseistautunut kahdella veitsellä harhojensa takia.

Artun psykkinen tila on heikentynyt radikaalisti, hän on psykoottinen ja hänet passitetaan hoitoon vankimielisairaalaan. Projektityöntekijä ei juuri pääse Artun kanssa yhteyteen sairaalajakson aikana. Artun tila on niin epävakaa, että hänet pidetään vankimielisairaalassa vapautumiseen saakka.

Projektityöntekijä on Artun luvalla auttanut Artun asunnon hankinnassa ja Arttu saakin tukiasunnon. Projektityöntekijä näkee Artun muutama päivä ennen vapautumista ja he sopivat yhteisestä työskentelystä vapautumisen jälkeen. Vapautumispäivänä projektityöntekijä on auttamassa Arttua muutossa tukiasuntoon. Artun tila on tasapainottunut, mutta kurjia oloiloja tulee edelleenkin. Arttu on iloinen siitä, että ennestään tuttu työntekijä jatkaa hänen kanssaan työskentelyä - jotain tuttua ja turvallista sentään kokonaan muuttuneessa tilanteessa.

Arttu aloittaa kokeilujaksolla koulussa jo keväällä heti vapautumisensa jälkeen. Varsinainen opiskelu alkaa syksyllä. Tukiasunnossa asuminen ei ole helppoa ja Arttu tarvitsee tiivistettyä avohoidon kontaktia päihdepsykiatriseen yksikköön. Tilanne kriisiytyy ja Arttu alkaa saada psykoottisia harhoja. Hän ei pysty syömään avatuista paketeista jääkaapissa eikä äidin tekemää ruokaa myrkytyspelon takia. Arttu myös epäilee, että joku käy hänen asunnollaan hänen ollessaan poissa. Koti ei tunnu turvalliselta paikalta. Artusta tuntuu, että ihmisillä on salaliitto häntä vastaan eikä hän pysty lähtemään kotoaan.

Projektityöntekijän saattamana Arttu hakeutuu psykiatriselle osastolle, jossa hänen tilansa tasapainottuu. Arttu on kuitenkin hauras ja psyykkisesti niin heikko, että tarvitsee projektityöntekijää saattamaan eri viranomaiskäynneille ja avohoidon käynneille päihdepsykiatriselle. Arttu ja työntekijä ovat yhteydessä päivittäin. Tämän lisäksi Artun asumisohjaaja on aktiivisesti mukana kuviossa.

Artun päivät vaihtelevat. Joskus päivä on hyvä ja hän on hyvinkin toimintakykyinen. Jotkut päivät taas ovat vaikeita, kun sairaus muistuttaa itsestään. Avohoidon viesti on samansuuntainen: nyt eletään hyvin stressaavia aikoja Artun elämässä ja se vaikuttaa psyykkiseen tasapainoon sekä oirehdintaan. Lääkitys on maksimissaan ja sitä ei voida enää lisätä. Avohoidon psykiatrisen kontaktin lisäksi projektityöntekijä käsittelee sairautta ja

oireenhallintaa Artun ja hänen äitinsä kanssa, joka on tiiviisti mukana työskentelyssä.

Artun on vaikea kestää epätasapainoista oloaan ja hän alkaa lääkittää itseään. Psykkinen tasapaino heikkenee nopeasti ja Arttu hakeutuu projektityöntekijän saattamana uudelleen osastohoitoon psykoosin takia. Pikkuhiljaa elämän edetessä Artun hyvät päivät lisääntyvät ja psykoottiset kaudet vähenevät. Arttu pystyy keskittymään koulunkäyntiin ja löytää tyttöystävän.

Artun vapautumisesta on nyt kaksi ja puoli vuotta. Hän käy tervehtimässä työntekijää tyttöystävänsä kanssa. He ovat muuttaneet yhdessä vuokraamaansa kaksioon. Artun psykkinen tila on varsin vakaa ja huonoja oloja on ollut harvemmin. Arttu itse kuvailee olevansa elämänsä ensimmäistä kertaa todella onnellinen. Hän on kokenut kantapään kautta, etteivät päihteet sovi hänelle missään muodossa. Yksikin olut saattoi vaaraan pitkän tasapainoisen kauden ja huonot olot palasivat. Vaikeat, sairauden sävyttämät ajat ovat Artun muistoissa kirkkaina ja hän kokee tiiviin tuen niinä aikoina olleen edellytys tämän päivän tasapainoon. Arttu ihmettelee itsekin omaa selviytymistään. Samalla tapaamiskerralla sovitaan mahdollisuudesta olla tarvittaessa yhteydessä projektityöntekijään. Muutoin yhteistä työskentelyä lopetellaan.

Artun kanssa keskityttiin aluksi sosiaalisten taitojen harjoitteluun ja itsetuntemuksen lisäämiseen osastotyöskentelyssä. Tätä kautta päästiin tunnistamaan ja käsittelemään erilaisia tunteita rakentavalla tavalla tukahduttamisen sijaan. Artun sairauden tuoma voimakas itsekontrolli tunteisiin ja ajatuksiin oli yksi kuntouttavan työskentelyn perusalueita. Tämän tyyppisessä työskentelyssä on hyväksymis- ja omistautumisterapian menetelmillä, etenkin tietoisuustaidoilla, paljon annettavaa.

Artun hankalassa vaiheessa ollut psykkinen sairaus leimasi ensimmäisiä vapautumisen aikoja. Vapautumisen ja uuden elämäntilanteen aiheuttama

stressi voimisti psyykkistä oirehdintaa. Keskeisellä sijalla oli työskentely asiakkaan sairautentunnon ja oireidenhallinnan kanssa. Miltei päivittäinen tuki ja ohjaus olivat kriittisimmissä vaiheissa välttämättömiä selviytymiselle. Käytännön arjen tekemiset hoidettiin huonoina, epävakaina kausina aina yhdessä työntekijän kanssa, sillä muuten ne olisivat jääneet hoitamatta. Ennestään tuttu työntekijä helpotti sairaudesta johtuvan epäluulon kausia ja edesauttoi yhteistyötä. Työntekijän toimiminen puskurina uusissa tilanteissa ja uusien ihmisten kanssa oli myös selviytymisen edellytys. Vaikeiden psyykkisten sairauksien kanssa työskenteleminen vaatii tietoa ja sitoutumista pitkiin työskentelyjatkumoihin. Myös nöyryys avuttomuuden tunteelle ja ratkaisujen hakemiselle yhdessä asiakkaan kanssa auttoivat vaikeiden tilanteiden läpi.

4.4. Asiakkaan lähisuhteet

Minäkäsityksen muovautuminen ja kypsyminen liittyy kiinteästi ihmissuhteisiin. Normaaliin elämään kuuluvat läheiset ihmissuhteet, yhteenkuuluvuuden tunne, läheisyyden kokeminen ja toisista ihmisistä välittäminen. Elämä, jota suurin osa asiakkaistamme on viettänyt, on koostunut sekasortoisesta perhe-elämästä, päihde- ja mielenterveysongelmista, hylätyksi tulemisen tunteista sekä rajojen ja välittämisen puutteesta. Tämä sosiaalisten suhteiden kokemisympäristö on usein johtanut asiakkaan heikkoon käsitykseen omasta itsestään ja huonoon itsetuntoon.

Samankaltaisuuden tavoittelu vaikuttaa merkittävästi nuoren kaveripiirin muodostumiseen. Sama pätee myös seurustelusuhteissa. On sanottu, että samankaltaisuuden ja attraktiivisuuden kokeminen pienentää todennäköisyyttä tulla hylätyksi. Asiakkaiden perheet, ystäväpiiri sekä puoliset ja tyttöystävät ovat usein taustaltaan samankaltaisten ongelmien kanssa tekemisissä kuin asiakas. Useilla asiakkailla sosiaalinen verkosto on suppea ja tukiverkostoa ei juurikaan ole. Vankilaan joutuminen saattaa lisäksi heikentää toimiviakin suhteita. Osa

asiakkaista on vahvasti läheisriippuvaisia tai siihen ovat sairastuneet hänen lähellään elävät.

Rakkauden puute, välinpitämättömyys, epäjohdonmukaisuus, selvien rajojen ja sääntöjen puuttuminen, epäsosiaalisuus ja ylihuolehtiminen ovat tyypillisiä huumeiden käyttäjien, alkoholistien, epäsosiaalisten ja rikollisesti käyttäytyvien samoin kuin psykiatristen potilaiden kotitaustoja kuvaavia piirteitä. Ne ovat myös tekijöitä, jotka ehkäisevät vahvan itsetunnon ja myönteisen minäkäsityksen kehittymistä. (Murto 1997, 213.) WOP-jakson tavoitteena on opetella uusia keinoja ja saada välineitä näiden ongelmien kanssa työskentelyyn sekä kartoittaa omaa verkostoa ja sen muutostarpeita.

Elämäntavan muutokseen liittyy entisestä kaveripiiristä irrottautuminen, jota seuraa usein vahva yksinäisyyden tunne. Sen sietäminen on etenkin vapautumisen jälkeen yksi suurimmista haasteista ja paluu entiseen elämäntapaan ja piireihin on uhka. Päihteiden käytön aikana asiakas on etääntynyt vanhoista, ei-käyttävistä ystävistään. Asiakkaassa kuntoutuksen aikana tapahtunut asenne- ja ajattelumuutos tukee tunnetta siitä, että hän ei kuulu myöskään entiseen käyttäjäpiiriin. Samalla kuitenkin korostuu tunne siitä, että hän ei kuulu mihinkään uuteenkaan elämänpiiriin, sillä esimerkiksi uusien ystävien hankkiminen vie aikaa. Kokemus mihinkään kuulumattomuuden välitilasta voi olla varsin musertava ja johtaa retkahdukseen niin päihteissä kuin rikoksissakin.

Jani, 25 vuotta, on hyvä esimerkki asiakkaasta, jolle sosiaalisten suhteiden merkitys on erityisen suuri. Jani tuli suorittamaan ensimmäistä tuomiotaan Keravan vankilaan omaisuusrikoksista, joita hän oli tehnyt päihderiippuvuutensa takia. Jani oli onnistunut salaamaan käyttönsä ja rikollisen toimintansa vuosikausia niin työnantajalta, perheeltä kuin tyttöystävältäänkin. Sosiaalinen

vahvistus päihteiden ja rikosten kautta oli ollut suuri ja Jani nautti ihmisten kanssa olemisesta ja sosiaalisesta asemastaan rikollisissa piireissä. Kiinni jääminen ja vankilaan joutuminen romahduttivat valheelliset kulissit ja Jani itse koki tämän jopa helpottavana. Vuosien salailu ja kaksoiselämän viettäminen olivat vihdoinkin loppu! Heti vankilatuomion alussa Jani oli päättänyt, että tuomion aikana hän kääntäisi elämänsä kulkuaan, irrottautuisi päihteistä ja sitä kautta myös rikoksista. Hän hakeutui kuntouttavalle WOP-osastolle ja uuden suunnan hakeminen elämälle alkoi.

Jani sopeutui osastolle hyvin – sosiaalinen kun oli – ja pääsi hyvin mukaan kuntouttavaan toimintaan. Niin ryhmä- kuin yksilötyöskentelykin sujui erinomaisesti, sillä Jani on verbaalisesti lahjakas ja osasi sanallistaa ajatuksiaan. Kuntoutumisen edetessä Jani työsti elämäntapaansa ja ihmissuhteitaan. Arvotyöskentely sai Janin näkemään asioita uudella tavalla ja auttoi kirkastamaan tavoitteita. Työskentelyn edetessä Jani tunnisti päihderiippuvuutensa olevan niin laaja ongelma, että hän koki tarvitsevansa lisäkuntoutusta. Niinpä Janille suunniteltiin jatkokuntoutusta rangaistuksen aikana ulkopuolisessa laitoksessa. Jani oli WOP-osastolla 9 kuukautta ja siirtyi tämän jälkeen vielä seitsemäksi kuukaudeksi jatkokuntoutukseen. Jatkokuntoutus WOP-projektityöntekijän kanssa alkoi Janin siirryttyä ulkopuoliseen laitokseen kuntoutusjaksolle.

Kuntoutus eteni suunnitelmallisesti ja Jani pääsi kuntouttavassa yksikössä varsin vastuulliseen rooliin uusiin kuntoutujiin nähden. Kuntoutusyksikkö sijaitsi pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Janin suunnitelmiin kuului jäädä tuonne toiselle paikkakunnalle tukiasumisen kautta ja olla mahdollisesti palaamatta pääkaupunkiseudulle. Kuntoutus jatkuisi näin vielä vapautumisen jälkeen saman yksikön kautta. Jani vapautui suunnitelmien mukaan laitostensa aikana ja kaikki näytti menevän hyvin.

Projektityöntekijän tullessa tapaamiseen reilu viikko vapautumisen jälkeen häntä odotti yllätysuutinen: Jani oli retkahtanut, tullut päihtyneenä yksikköön ja nyt olisi uloskirjoituksen hetki pitkän kuntoutusjakson päätteeksi. Projektityöntekijä osallistui Janin ja yksikön työntekijöiden kanssa kriisipalaveriin, jossa pohdittiin Janin tulevaisuutta. Tukiasumismahdollisuus alkuperäisen suunnitelman mukaan ei nyt onnistuisi, ellei Jani menisi ainakin kuukaudeksi toiseen hoitoyksikköön. Tätä vaihtoehtoa Jani ei halunnut, joten ainoaksi vaihtoehdoksi jäi pakata tavarat ja lähteä projektityöntekijän kanssa takaisin vanhempien luo pääkaupunkiseudulle. Se oli ainoa paikka, mihin Jani nyt voisi mennä.

Jani koki olevansa ahtaalle ajettu ja jäi tavaroineen vanhempiensa asunnolle eksyneen oloisena. Jani koki paluun pääkaupunkiseudulle ahdistavana, koska siellä olivat kaikki päihde- ja rikoskulttuurista tutut ja vihamiehet. Yhteydenpito projektityöntekijän ja Janin väillä oli seuraavien viikkojen aikana päivittäistä. Jani jumittui vanhempiensa asunnolle eikä halunnut liikkua. Viranomaisasioita hoidettiin työntekijän kanssa yhdessä ja samalla mietittiin, mitä seuraavaksi. Projektityöntekijä esitti ajatuksen tiiviimmästä avohoidon jaksosta, jotta retkahtamiseen liittyvät tapahtumat tulisivat käsiteltyä ja voimavaroja uuteen elämäntilanteeseen vahvistettaisiin. Jani suostui ehdotukseen ja projektityöntekijä kävi Janin kanssa ensimmäisellä hoitotapaamisella.

Seuraavana selvittävänä asiana oli Janin asumisen järjestäminen. Vanhempien nurkissa ei ollut mahdollista eikä mielekästäkään asustella kauaa. Projektityöntekijä ehdotti Janille tukiasunnon hakemista, jota Jani haki ja sai. Asunto sijaitsi projektityöntekijän toimiston välittömässä läheisyydessä, joten yhteistyö tuli vielä mutkattomammaksi.

Sosiaalisena ihmisenä Jani koki jatkuvaa yksinäisyyttä. Vanha kaveripiiri ei kiinnostanut ja uusia ystäviä ei ollut niin helppo hankkia. Yksinäisyysteemaa pohdittiin yhdessä projektityöntekijän kanssa useita kertoja ja yritettiin löytää

ratkaisuja. Seuraava selvitettävä asia oli mielekkään tekemisen löytäminen Janin arkeen. Projektityöntekijä auttoi Jania tekemään CV:n ja yhdessä seulottiin vapaita työpaikkoja. Jania kiinnosti kaupallinen ala, koska hän oli tehnyt kyseistä työtä ennenkin. Jani laittoi muutamia hakemuksia työntekijän avustamana ja pääsikin haastatteluun. Haastattelut menivät hyvin, olihan Jani sosiaalisesti lahjakas ja hyvin pukeutunut, itsestään huolta pitävä nuori mies. Vaikka Jania pidettiin vahvana hakijana, ei työtä kuitenkaan annettu – yhtenä syynä Jani arveli olevan rikollisen taustansa. Omaisuusrikoksista tuomittua ei ehkä ensimmäisten joukossa kaupan alalle palkata. Projektityöntekijän avustamana Jani sai kuitenkin kuuden kuukauden työllistämiskäynnin, joka vielä uusittiin sen onnistuttua hyvin. Työllistämiskäynnin kohensi huomattavasti Janin itsetuntoa ja valoi uskoa tulevaisuuteen. Projektityöntekijän avustuksella Jani sai aikaan maksusopimuksen ulosottoon. Neuvottelu oli kuitenkin varsin tiukka ja Jani koki, ettei olisi siitä yksin selvinnyt.

Muutaman kuukauden tukiasumiskäynnin jälkeen Janille tarjottiin vakituista asuntoa samasta kiinteistöstä. Jani muutti ja työskentely projektityöntekijän kanssa jatkui tiiviisti tulevaisuuden suunnitelmien vahvistamiseksi. Yksinäisyys oli edelleen leimallista Janin elämässä, mitä vielä vahvisti ero senhetkisestä tyttöystävästä. Päihteisiin Jani ei kuitenkaan sotkeutunut yksinäisyydestään huolimatta.

Janin tullessa tervehtimään projektityöntekijää vapautumisesta on ehtinyt kulua jo kolme vuotta. Yhteydenpito projektityöntekijään on ollut kuitenkin säännöllisen epäsäännöllistä niin, että projektityöntekijä tietää, mitä Janin elämään kuuluu. Jani on löytänyt uuden tyttöystävän ja sitä kautta myös uusia ystäviä. Yli vuoden vapautumisen jälkeen kestänyt yksinäisyys on vihdoin selätetty.

Jani on saanut työpaikan rakennusalalta ja viihtyy uudessa työssään. Hänet koulutetaan työn kautta erityistehtäviin rakennusalalla. Myös tätä kautta Jani on saanut uusia ihmissuhteita. Jani harrastaa samoja asioita kuin kuka tahansa nuori mies ja tyttöystävän kanssa on ulkomaan matkakin juuri takana. Janista vankila-ajat tuntuvat pahalta unelta, kuten sitä edeltänyt elämäntapakin. Jani on useampaan otteeseen käynyt projektityöntekijän kanssa erilaisissa seminaareissa kertomassa asiakasnäkökulmaa WOP-projektin työskentelyyn. Hänestä on tuntunut ihan hyvältä ottaa etäisyyttä elämäänsä kertomalla ihmisille omaa elämäntarinaansa ja niitä kohtia WOP-työskentelyssä, jotka hän on kokenut erityisen antavina oman kuntoutumisensa kannalta.

Janin mielestä tärkeimpiä asioita vapautumisen jälkeisessä työskentelyssä on ollut se, että hän on voinut tulla projektityöntekijän kanssa jakamaan asioitaan. Tunne kuulluksi tulemisesta ja siitä, että hänen asioittensa äärelle on pysähtytty, ovat olleet voimaannuttavia ja itsearvostusta nostavia. Jani korostaa myös sitä, että hän on aina saanut tehdä valinnat, vaikka työntekijä on esitellyt erilaisia mahdollisuuksia. Tunne siitä, että on oman elämänsä ohjaksissa, on ollut tärkeä. Työntekijän inhimillinen rinnalla kulkeminen ja ajan antaminen olivat tärkeitä silloin, kun yksinäisyys tuntui musertavalta ja epäonnistumiset kohtasivat. Mutta nyt Janin elämässä kaikki tuntui olevan kohdallaan: elämässä oli sisältöä ja merkitystä.

Janin varhaisaikuisuutta hallitsivat päihteet. Pärjäävän oloinen nuori mies oli kuitenkin varsin epävarma arjen asioiden kohtaamisessa selvin päin. Työntekijän tuki ja joskus vain tietoisuus, että apua on tarvittaessa saatavilla, olivat tärkeitä. Janin kohdalla työskentelyn painopisteet olivat elämäntavan muuttamisen konkreettissa tukemisessa, omien arvojen ja tavoitteiden kirkastamisessa ja uskon valamisessa silloin, kun Janista tuntui, että asiat eivät edenneet. Velka-asioiden selvittely on useimmille asiakkaille haasteellista ja

siinä tarvitaan tukea. Janin kanssa velka-asioita hoidettiin vapautumisen jälkeen useaan otteeseen mielekkään maksusuunnitelman mahdollistamiseksi.

4.4.1. Perhetyö

Perhetyö on verkostotyöskentelyn muoto, joka palvelee niin asiakasta kuin hänen läheisiäänkin. Paluu perheen pariin vankilassa olon jälkeen on haasteellinen elämänvaihe, jossa haetaan uudenlaisia yhdessä elämisen malleja. Vanhempien huoli nuorensa selviytymisestä on suuri, kun muistoissa on vielä kirkkaana päihde- ja rikoskierteessä olevan nuoren sekoilut. Näissä tilanteissa ulkopuolinen työntekijä antaa parhaimmillaan uutta näkökulmaa ja jakaa pohdintaa siitä, millaista asiakkaan tarvitsema tuki voisi olla.

Tarvetta perhetyöhön on ollut työskentelyn alusta lähtien. Työn rajaaminen on kuitenkin ollut välttämätöntä. Keskeisin tavoitteemme kuntoutuksessa on liittynyt suoraan tai välillisesti asiakkaiden koulutus- ja työllisyysmahdollisuuksien löytämiseen ja tukemiseen asiakkaan henkilökohtaista kuntoutumista ja eheytymistä vahvistamalla. Perhetyöhön käytetyt resurssimme ovat olleet varsin rajalliset. Niinpä olemme räätälöineet perhetyötä yksilöllisesti tarpeiden ja tilanteiden mukaan.

Keskeisin tavoite on ollut perheen ja läheisten tekeminen tietoisiksi kuntoutuksen sisällöistä ja sen edellytyksistä asiakkaillemme. Tarvetta tähän on ollut ennen ensimmäisiä lomia, jolloin on kutsuttu koolle perheverkosto. Yhdessä perheen ja läheisten kanssa on käyty läpi kuntoutuksen edellytyksiä, etenkin päihteettömyyttä ja sen ylläpitämistä myös lomilla. Asiakkaan perhe- ja läheisverkosto on yhdistetty tiukasti myös asiakkaan jatkosuunnitelmiin. Läheisten tuki ja tietoisuus asiakkaan suunnitelmista ja häneen kohdistuvista paineista uuden elämäntilanteen edessä auttavat perheitä ja läheisiä puhaltamaan yhteen hiileen ja tukemaan toisiaan haasteellisissa tilanteissa.

Räätälöityä, yksilöllisempää perhetyötä on tehty tarpeen mukaan esimerkiksi perheen saadessa lapsen, perheenjäsenen sairastuessa tms.

Olemme voineet tukeutua perhetyössä erityisesti Helsingin seurakunnan erityisnuorisotyön johtajaan, joka on ollut perheterapeutin roolissa organisoimassa yhtä WOP-kuntoutuksen erityispiirrettä, perhepäiviä.

Perhepäivien tavoitteet ovat olleet usealla tasolla:

Asiakkaan tasolla on työntekijöiden johdolla haluttu järjestää rakenteellinen tapaaminen perheenjäsenten ja läheisten kanssa tulevaisuuden visioimiseen.

Asiakas joutuu miettimään omia tuen tarpeitaan, tuen vastaanottamiskykyään ja -tasoaan.

Perhe ja läheiset sen sijaan on haastettu pohtimaan, miten he voivat eri tavoin tukea vapautuvaa läheistään arjessa.

Kuntoutuksen ja jatkotyöskentelyn kannalta työntekijöille on ollut antoisaa ja näkökulmia avaavaa tavata asiakkaan perhettä ja läheisiä ja näin tutustua asiakkaan omaan elinympäristöön sekä siellä vallitseviin arvoihin ja asenteisiin.

Perhepäivät ovat toteutuneet vankilan ulkopuolella, usein seurakunnan omistamassa koulutuskeskuksessa järven rannalla. Kesto on ollut kaksi päivää.

Ensimmäinen päivä on toteutettu työntekijöiden ja asiakkaiden yhteistyötä vahvistavalla tavalla: yhteisillä harjoituksilla, elämyksillä ja ryhmätöinä. Päivää on käytetty myös seuraavan päivän valmisteluun, jolloin perheet ja läheiset ovat saapuneet. Asiakkaat ovat usein leiponeet ja valmistelleet seuraavan päivän syömisiä samalla kun on purettu tulevan tapahtuman jännitystä yhteisellä jutustelulla ja toiveiden ja pelkojen läpikäymisellä.

Perhepäivän aikana on käyty läpi kuntoutuksen tavoitteita ja sisältöjä sekä kerrottu jatkumotyöskentelyn perusideasta. Perheenjäsenet ja läheiset ovat kokeneet uuden, perinteisestä vankeinhoidosta poikkeavan työskentelymallin olevan turvallisuutta lisäävää. Läheisistä on tuntunut hyvältä, että on olemassa

työntekijä, jonka kanssa voi olla yhteydessä asiakkaan vapautumisen jälkeenkin. Tämän yhteistyön sisältöihin asiakas tietysti vaikuttaa eniten. Asiakkaan asioista puhutaan vain hänen lupaamallaan tasolla.

Perhepäivien kokonaisvastuu on ollut seurakunnan erityisnuorisotyön johtajalla vankilan työntekijöitä konsultoiden. Perhepäiviin ovat aktiivisesti osallistuneet myös osaston vartijat.

Yksilöllistä perhetyötä on tehty tilannekohtaisesti. Elämän erilaiset kriisitilanteet ovat olleet hetkiä, jolloin perhetyöhön on panostettu, ja myös vapautumisen hetket ovat olleet niitä. Palaaminen perheen pariin ja erilaisen roolin ottaminen perheessä elämäntavan muuttumisen myötä ei aina tapahdu kivuttomasti kummallekaan osapuolelle.

Esimerkkiasiakkaamme Riku, 22 vuotta, tuli vankilaan suorittamaan ensimmäistä tuomiotaan luvattomista käyttöönotoista ja varkauksista. Elämää olivat viimeiset vuodet määritelleet runsas päihteiden käyttö ja päihteiden hankintaan liittyvä rikollinen toiminta. Riku oli ollut lastensuojelun asiakkaana 10-vuotiaasta lähtien. Suhteet isään olivat päihteiden käytön myötä katkenneet ja äitiin heikentyneet. Työssä Riku ei ollut koskaan ollut ja peruskoulukin oli jäänyt hieman kesken. Muutenkaan hän ei juurikaan ollut viettänyt vastuullisen aikuisen elämää, esimerkiksi maksanut omia laskujaan tai hoitanut asioitaan. Motivaatiota koulutukseen tai työhön Rikulla ei vankilaan tullessa ollut. Mutta ajatus siitä, että elämäntavan muutos olisi tarpeen, hänellä oli ja niinpä hän hakeutui ja pääsi WOP-osastolle. Hyvin pian Rikun ensisijaiseksi työstämisalueeksi nousikin ajattelutavan muuttaminen vastuullisen aikuisen roolin omaksumiseksi.

Kuntoutumisen edetessä Riku joutui puntaroimaan mm. suhdettaan tyttöystäväänsä, joka käytti huumausaineita. Voisiko yhteinen elämä kuitenkin

olla vapautumisen jälkeen mahdollista, jos omana tavoitteena on päihde- ja rikoskeskeisen elämäntavan muutos eikä tyttöystävällä ole samaa tavoitetta?

Osastotyöskentelyn edetessä Rikun kuntoutusmotivaatio säilyy ja yhdessä työntekijöiden kanssa lopputuomiolle suunnitellaan mahdollisuutta siirtyä rangaistuksenaikaiseen kuntoutukseen. Rikun tunne omasta selviytymisestä on vahva.

Riku siirtyy kuntoutukseen ulkopuoliseen laitokseen. Parin viikon kuluttua hän retkahtaa juomaan olutta. Tämä aiheuttaa rangaistuksenaikaisen kuntoutusjakson päättymisen ja paluun vankilaan. Osastolla päätetään, että projektityöntekijä aloittaa tässä vaiheessa työskentelyn Rikun kanssa ja jatkaa työskentelyä vapautumisen jälkeen. Osastolle Riku ei enää tule.

Työskentely projektityöntekijän kanssa alkaa. Keskeisellä sijalla ovat vapautumisen jälkeisen ajan suunnittelu: mistä sisältöä elämään ja missä asua? Rikulla ei ole koskaan ollut omaa asuntoa. Työskentelyn alkaessa Rikun vapautumiseen on viisi kuukautta. Mitä lähemmäs vapautuminen tulee, sitä epävarmemmaksi Riku tuntee itsensä. Itsenäinen elämä ilman päihteitä pelottaa, tyttöystävä retkahtaa ja sisältöä elämään ei tahdo löytyä.

Projektityöntekijä ottaa esiin mahdollisuuden tukiasumiseen ja Riku käy työntekijän kanssa tutustumassa tuetun asumisen yksikköön. Tämä tuntuu Rikun mielestä turvallisimmalta vaihtoehdolta, koska hän kokee retkahtamisen päihteisiin olevan suurena riskinä. Projektityöntekijän avustuksella Riku ottaa myös yhteyttä peruskouluunsa ja saa vanhan opettajansa kanssa sovittua mahdollisuudesta suorittaa puuttuvat opinnot päästötodistuksen saamiseksi. Rikun mieli hieman rauhoittuu: asiat tuntuvat kuitenkin järjestyvän. Suhteet äitiin ja veljeen ovat kuntoutuksen aikana parantuneet ja Riku kokee saavansa tärkeää tukea heiltä.

Vapautumispäivänä projektityöntekijä vie Rikun tukiasumisyksikköön, johon jääminen ei ole Rikulle helppoa. Työntekijä tapaa Rikua päivittäin ja he hoitavat yhdessä käytännön viranomaisasioita. Muutaman viikon kuluttua vapautumisestaan Riku saa paikan nuorten työpajalta parin viikon jälkeen hänelle tarjotaan sieltä oppisopimuspaikkaa. Peruskoulun Riku on tähän mennessä suorittanut jo loppuun.

Riku jatkaa seurustelua tyttöystävänsä kanssa, joka on myös pysytellyt päihteittä. Pian he saavat tietää, että tyttöystävä on raskaana. Projektityöntekijä kutsuu koolle verkoston, jossa ovat läsnä molempien sosiaalityöntekijät, lastensuojelun työntekijä, Rikun toiveesta hänen asioitaan hoitava ulosottomies sekä tukiasumisyksikön työntekijä. Verkostossa pohditaan, miten tästä eteenpäin ja miten kukin taho pystyy edesauttamaan ja tukemaan nuoren parin päihteetöntä ja rikoksetonta elämää.

Riku ja tyttöystävä saavatkin pian kaupungilta asunnon. Riku aloittaa oppisopimustyösuhteen ja nuoripari opettelee selviytymään pienillä rahoilla eteenpäin. Loppukesällä (Riku vapautui edellisenä syksynä) Rikun poika syntyy ja projektityöntekijä käy tervehtimässä tuoreita vanhempia synnytyslaitoksella. Riku miettii omaa rooliaan isänä. Oma isä on ollut Rikulle kovin etäinen ja vanhemmat erosivat hänen ollessaan 10-vuotias. Vanhemmuus on vaativa tehtävä, miten onnistua siinä?

Projektityöntekijä vierailee nuoren perheen luona kuluvan vuoden aikana usein. Sekä Riku että tyttöystävä eivät ole retkahtaneet ja vanhemmuuden taitoja on opittu päivittäin. Myös lastensuojelun työntekijät ovat tiiviisti työskentelyssä mukana turvaamassa perheen arkea.

Rikun vapautumisesta on kulunut kolme vuotta, kun projektityöntekijä on taas yhteydessä häneen. Yhteydenpito on jo muuttunut satunnaiseksi kuulumisten tai neuvojen kysymiseksi. Riku on valmistumassa ammattiin, hän on saanut

ajokortin eikä uusia rikoksia ole tullut. Hän on lyhentänyt velkojaan ulosottomiehen kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti. Avovaimon kanssa on tullut ero, mutta Riku on tiiviisti osa kahden lapsensa elämää. Vanhemmuuden taidoissa Riku kokee tarvitsevansa vielä tukea, koska lapset ovat niin pieniä. Siinä hänen äitinsä on ollut tärkeänä tukena. Rikun elämää sävyttävät tavanomaiset nuoren miehen asiat, joihin kuuluu myös vastuu itsestä ja läheisistä.

Rikun kasvu aikuiseksi tapahtui pääosin vankilassa ja sieltä vapautumisen jälkeen. Tärkeää selviytymisessä oli vahva arjen tuki omien asioiden hoitamiseksi ja tiivis verkostotyöskentely. Monet onnistumisen kokemukset (peruskoulun suorittaminen loppuun, oppisopimuspaikan saaminen, ajokortin ajaminen) loivat Rikulle uskoa omin voimavaroihin, joihin hän ei ennen vapautumista uskonut juuri lainkaan. Ehkä keskeisintä Rikun kohdalla oli ajattelutavan muutos. Kokemus ajalehtimisestä ja asioiden tapahtumisesta itselle vailla hallintaa muuttuivat suunnitelmalliseksi, hallituksi elämäntavaksi, jossa vastoinkäymiset kohdattiin yksi kerrallaan. Vastuullisen aikuisen tapa ajatella asioita pitkäjänteisemmin ja perusteellisemmin saivat kuntouttavan työskentelyn kautta tilaa hetkessä elämisen ja välittömän mielihyvän tavoittelun sijaan.

Rikun odottamaa mahdottomuuden tunnetta vapautumisen jälkeisissä vastoinkäymisissä ei tullutkaan. Sen sijaan Riku koki elämähallintataitojensa vahvistuneen ja hän oli ennen kaikkea oppinut pyytämään tukea ja apua tarvitessaan.

4.5. Koulutushalukkuuden ja -valmiuksien lisääminen ja työllistymisen edistäminen

Ammattikoulutuksen saanut on ollut asiakaskunnassamme selkeä poikkeus. Suurin osa asiakkaistamme on saanut peruskoulunsa päätökseen, joskin valtaosa on suorittanut sen erityis- tai laitospöulussa. Koulumenestys on ollut heikkoa ja asenne koulua ja koulutusta kohtaan on osastolle tullessa ollut varsin kielteinen. Ammatillista koulutusta on ollut vain muutamalla, työkokemusta harvoilla ja sekin lyhytkestoista.

Työskentelyn alussa kartoitetaan oppimisvaikeuksia ja asiakkaan kokemuksia koulunkäynnin haasteista. Vaihtoehtoisten koulutusväylien hakeminen ja omien vahvuuksien tunnistaminen ovat keskeisiä teemoja käsiteltäessä koulutukseen liittyviä asioita.

Erityisen haastavaa on ollut koulutusmotivaation herättäminen, koska kokemukset koulusta ovat monella kielteisiä. Samaan vyyhtiin sekoittuu myös vahva auktoriteettikielteisyys, jota nimenomaan opettajat ovat asiakkaiden kokemuksissa herättäneet. Kun tähän lisätään kyvyttömyys keskittyä tunneilla, mahdolliset luki- ja kirjoitusvaikeudet ja kaikkiin näihin liittyvät epämiellyttävät tilanteet koulussa, ei ihme, että asiakas kokee voimakasta vastenmielisyyttä jo koulusta ja koulutuksesta puhuttaessa. Koulutusmotivaation herättäminen lähteekin vahvuuksien ja voimavarojen löytämisestä, mielenkiinnon kohteista ja tulevaisuusmatkailusta mahdolliseen omaan ammattiin.

Osaston ohjelmaan on sisällytetty erilaisia kouluttautumista ja työllistymistä edistäviä kursseja. Näitä ovat olleet työturvallisuuskortti, tulityökortti, ensiapukurssit 1 ja 2, autokoulun B-teoriaosuudet, työnhakukurssi, ATK:n perustaidot, hierontakurssi ja hygieniapassi. Kursseja on hankittu sen mukaan, mitkä kulloinkin ovat olleet osastolla olevien kuntoutujien erityistarpeet ja mitkä ovat auttaneet sijoittumista yhteiskuntaan yhdessä suunnitellulla tavalla.

Jo vankeusaikana asiakkaalle pyritään löytämään mielekästä tekemistä vapautumisen jälkeen. Koulutukseen hakemista kannustetaan ja osastolta on käyty poistumisluvalla mm. pääsykokeissa. Joidenkin asiakkaiden kohdalla koulupaikka on onnistuttu hankkimaan jo vankeusaikana. Pääsääntöisesti kouluun on oltu yhteydessä yhdessä asiakkaan kanssa ja kerrottu asiakkaan tilanteesta. Oppilashuoltoa hoitavien työntekijöiden on hyvä tietää, että asiakkaalla on erityistarpeita vaikean elämäntilanteensa takia. Tässä kohtaa tapahtuvatkin ehkä suurimmat virhearvioinnit asiakkaan tilanteesta. Kun asiakkaalle on jo vankeusaikana onnistuttu hankkimaan asunto ja koulutus- tai työpaikka, tilanne voi näyttää ulkopuolisesta varsin vakaalta. Tuossa tilanteessahan on helppo aloittaa uusi elämä, kun kaikki on valmiina!

Näin asia ei kuitenkaan todellisuudessa ole. Vapautuminen on jo sinällään asiakkaan elämän mullistava asia, kun tuttu ja turvallinen ympäristö (vankila voi olla tätäkin!) jätetään ja edessä on uutta ja hallitsemattomaltakin tuntuva. Uusi asunto, ehkä uusi asuinpaikka, koulun aloittaminen ja uudet ihmiset – kaikki nämä yhdessä saavat aikaan stressaavan ja ahdistavan tilanteen. Asiakas voi jopa tuntea, että hän ei pysty vastaamaan uusiin haasteisiin.

Vapautumisen jälkeen työskentelevän projektityöntekijän antama tuki on tässä vaiheessa ollut erityisen tärkeää. Työntekijä on yhdessä asiakkaan kanssa käynyt konkreettisesti tutustumassa kouluun jo ennen opiskelujen alkua. Samalla on tutustuttu opettajiin ja luokanvalvojan kanssa on tarvittaessa (melkein aina!) käyty yhdessä läpi asiakkaan tilannetta ja mahdollisia erityistarpeita opiskeluun liittyen.

Yhden esimerkkiasiakkaan sijaan kerron useamman asiakkaan kautta erilaisia koulutukseen ja työhön polutuksen tapoja, sekä niitä yllätyksellisiä tapahtumia, jotka uhkaavat kaataa suunnitelmat.

Teemu, 22 vuotta, on ehtinyt nuoresta iästään huolimatta olla työelämässä ja hän tiesi haluavansa automaalariksi. Jo ennen vapautumista Teemu on yhteydessä muutamaan tietämäänsä yksityiseen automaalaamoon kysellen mahdollisuutta päästä töihin. Vankilassa Teemun kanssa puhuttiin myös koulutuksen merkityksestä työuran muotoutumisessa, mutta häntä ei koulun käynti kiinnostanut. Seuraavaksi heräteltiin ajatusta oppisopimuskoulutuksesta: ehkäpä uusi työnantaja olisi halukas ryhtymään siihen? Teemu innostui ajatuksesta ja sai poistumisluvan käydäkseen tapaamassa uutta työnantajaa. Työnantajan mielestä oppisopimuskoulutus oli hyvä ajatus. Teemu ja työnantaja sopivat, että Teemu aloittaa ensin työsuhteen ja samalla selvitetään, miten oppisopimusasiassa edetään.

Teemu vapautuu ja saa asunnon pian sen jälkeen. Työt alkavat sovitusti parin päivän kuluttua vapautumisesta. Projektityöntekijä auttaa Teemua tekemään maksusuunnitelman ulosottoon, jotta käteen jäävä osuus vielä kannustaisi työntekoon. Teemun elämä asettuu uomiinsa ja herääminen seitsemäksi työhön sujuu yllättävän hyvin. Teemu on ehtinyt olla työssä viitisen kuukautta, kun poliisit saapuvat hänen ovelleen ensimmäisen kerran. Heillä on mukanaan haaste rikoksesta, joka on tehty pari vuotta sitten – ajalta ennen kuin Teemu suoritti tuomionsa. Viikon sisällä tästä Teemulle on toimitettu yhteensä 15 haastetta, kaikki rikoksista parin vuoden takaa, ennen suoritettua vankeustuomiota! Miksi ihmeessä jutut eivät ole tulleet käsittelyyn samaan aikaan kuin ne, joista Teemu suoritti tuomionsa? Teemu on tilanteesta todella ahdistunut. Menettääkö hän mahdollisesti työnsä ja ehkä asuntonsakin kaiken tämän takia? Projektityöntekijä tekee Teemun tilanteesta lausunnon oikeudelle ja he käyvät asianajajan kanssa läpi tilannetta. Teemulle käy oikeudessa hyvin, vaikka syyttäjä vaatii vankeutta. Teemu ei saa vankeutta, koska vaakakupissa painoi enemmän hänen jo vankilassa aloittamansa elämänmuutos, josta

asianajaja projektityöntekijän lausunnon turvin saattoi kertoa. Teemu saa jatkaa elämäänsä: hän on nyt suorittanut oppisopimuksella koulutuksensa ja on edelleen työssä samalla työnantajalla.

Niille nuorille, joille opiskelu on ollut vaikeaa, oppisopimuskoulutus antaa erilaisen opiskeluväylän. Oppisopimuspaikan hankkiminen on ollut helpompaa niille, joilla on työkokemusta ja mahdollisesti jo puolituttuja työnantajia. Yhteensä neljä nuorta on saanut oppisopimuspaikan projektin aikana. Kaksi niistä tuli puolituttujen työnantajien kautta, kaksi taas asiakkaan sinnikkään hakuprosessin kautta.

Tilanne, johon Teemu joutui vanhojen rikostensa takia, on meille valitettavasti varsin tuttu. Soitamme poliisille useampaan otteeseen asiakkaan vankeustuomion aikana selvittääksemme, onko asiakkaalla keskeneräisiä oikeusjuttuja. Mikäli niitä on, esitämme toiveen asioiden käsittelyn nopeuttamiseksi niin, että tuomiot tulisivat jatkoksi jo istuttavalle tuomiolle. Tästä huolimatta monille tulee keskeneräisiä oikeusasioita vapautumisen jälkeen. Teemun tapaus oli lajissaan ainutkertainen: ihan noin suurta määrää käsittelyä odottavia oikeusjuttuja ei kenelläkään vielä ole ollut! Mutta suunnitelmien kaatumiseen, epätoivoon, suureen retkahdusriskiin ja sitä kautta monen hyvän asian menettämiseen voi johtaa jo yksi vanha, keskeneräinen oikeusjuttu. Se kutsuu antamaan periksi ja siirtymään vanhaan elämäntapaan. Asiakkaat ovatkin viestittäneet, että ilman työntekijän tukea nämä tilanteet olisivat voineet päättyä toisin.

Antti, 26 vuotta, on aloittanut ammattikoulun ennen vankeutta, mutta koulu jäi kesken päihteiden käytön takia. Työskenneltyään vankilan keittiöllä Antti varmistuu siitä, että keittiöala on hänen juttunsa. Hän hakeutuukin jo

vankeusaikana yhteishaussa opiskelemaan suurtalouskokiksi ja pääsee kouluun. Antti on työntekijän kanssa yhteydessä kouluun opiskeluajan siirtämiseksi vuodella, sillä tuomiota on vielä jäljellä sen verran. Hän suorittaa osastolle järjestetyllä kurssilla hygieniapassin ja valmistautuu kaikilla tavoin vuoden kuluttua alkavaan kouluun.

Antin vapautuminen alkaa lähestyä ja hän saa tukiasunnon. Pitkä tuomio tekee vapautumisesta haasteellisen. On vaikeaa liikkua yksin kaupungilla asioilla, asunnolla yksin oleminen on vaikeaa ja hän oleileekin paljon äidillään. Viranomaisasiat hoidetaan yhdessä työntekijän kanssa. Kesä on vielä edessä ennen kuin odotettu koulu alkaisi syksyllä. Työntekijä jää elokuussa lomalle ja Antin koulu alkaa sillä välin. Työntekijän tultua lomalta hän saa kuulla, ettei Antti ole aloittanut koulua. Kynnys mennä kouluun oli liian suuri.

Antin tarina on opetus siitä, kuinka hyvin asiat pitäisi suunnitella myös työntekijän loman ajalle. On pienestä kiinni, toteutuuko suunniteltu asia vai ei. Kokemus on osoittanut, että asiakas jättää menemättä jopa haluamaansa paikkaan tai tilanteeseen, ellei tukea asian toteuttamiseen ole. Tuen tarve ei ole kiinni iästä tai vastaavasta seikasta. Tuen tarve on mielenlaatu, tunne omasta kyvyttömyydestä ja saamattomuudesta asian suhteen. Sitä suurempi on kynnys, mitä enemmän tilanteeseen liittyy uusia elementtejä.

Joskus oman tilan ja paikan löytäminen yhteiskunnassa vie pitkän ajan. Oman tilan löytäminen ja osallisuuden tunne on prosessi, dialogi ympäröivän yhteiskunnan ja yksilön välillä sekä aikaa vaativa inhimillisen kasvun tapahtuma. Keskeneräisyyden ja epätietoisuuden kanssa eläminen voi olla työntekijällekin vaikeaa sietää. Joskus tekisi mieli järjestellä asioita asiakkaan puolesta ja työntää häntä suuntaan, joka työntekijästä itsestä tuntuisi oikealta. Asiakkaan puolesta toimiminen ja ratkaisujen tekeminen voisi helpottaa työntekijän

ahdistusta, mutta se ei auta asiakasta solmimaan vastuullista ja sitoutunutta suhdetta omaan elämään ja siinä tekemiinsä ratkaisuihin.

Esimerkkiasiakkaamme Antin elämä jatkui enemmän tai vähemmän kaltevilla pinnalla, muutaman kerran retkahtaen mutta rikoksia tekemättä, vapautumisesta huhtikuussa seuraavan vuoden tammikuuhun. Antti pääsi tällöin hakemalleen kurssille ja oli entistä motivoituneempi työskentelemään päihteettömyytensä ja rikoksettoman elämäntavan vahvistamiseksi. Työskentely projektityöntekijän kanssa jatkui.

4. WOP-kuntoutusjatkumon erityispiirteitä

4.1. Aikuisuus ja tasavertaisuus

Monet asiakkaistamme ovat jo vankilaan tullessaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden suurkuluttajia. Varsin monen taustalla on myös lastensuojelun tukitoimenpiteitä ja perhe- ja laitossijoituksia. Moni asiakas on kokenut, ettei hän ole tullut kuulluksi eikä kohdelluksi oikein sijoitusprosessissa. Kokemus aikuisten tekemästä vääryydestä voi olla niin suuri, ettei aikuisten, etenkin viranomaisten, kohtaaminen ole luontevaa. Tämä koskee myös kuntouttavan työn tekijöitä vankilassa.

Asiakkaan luottamuksen saaminen on pitkä prosessi. Sen osoittaminen, että on samalla puolella kuin asiakas, on haasteellinen tehtävä.

Työntekijöiden tapa kohdata asiakkaita voi tulla asiakkaalle uutena. Oman elämän ja valintojen jättäminen toisen ihmisen päätettäväksi on opittu tapa hoitaa asioita. Silloin vältetään vastuun ottamiselta ja henkilökohtaisen ratkaisun tekemiseltä. WOP-osastolla asiakasta kohdellaan aikuisena, vastuullisuuteen ja päätöksiin kykenevänä yksilönä. Tämä tarkoittaa kääntäen myös asiakkaaseen kohdistuvia odotuksia käyttäytyä aikuisen tavoin, kykyä pysähtyä omien asioiden äärelle ja tehdä itselle hyviä päätöksiä. Työntekijä voi

auttaa asiakasta etsimään erilaisia vaihtoehtoja ja pohtia yhdessä eri vaihtoehtojen vahvuuksia ja heikkouksia, mutta päätöksiä kukaan ei voi tehdä toisen puolesta. Työskentelyssä on havaittu tärkeäksi asiakkaan oman päätöksen kautta tuleva sitoutuminen hänen valitsemaansa vaihtoehtoon. Työskentelymalli toteutuu kuntoutusjatkumon kaikilla alueilla korostuen vapautumisen jälkeisessä työskentelyssä.

5.2. Erillisyyt

Osastot WOP ja OAIII sijaitsevat Keravan vankilan nuoriso-osaston länsipään kolmannessa kerroksessa. Osastot ovat eriytetyt muusta Keravan vankilan toiminnasta. Tämä tarkoittaa tiivistetysti sitä, että

- osastoilla olevat asiakkaat ovat tekemisissä vain henkilökunnan ja WOP- ja OAIII-vankien kanssa
- osastojen ja muun vankilan välillä olevat ovet pidetään lukittuina
- osastolaisten ruokailu tapahtuu omilla osastoilla, ei vankilan yleisessä ruokalassa
- viikonlopputapaamiset järjestetään eri tilassa kuin missä muiden vankien tapaamiset pidetään
- osastolaisten ulkoilu on eri aikaan kuin muun laitoksen ulkoilut
- vastaanotoille jne. liikutaan vain henkilökuntaan kuuluvan kanssa
- työpäivinä työt tehdään osaston vartijan valvonnassa, mahdollisuuksien mukaan erillään olevissa työpisteissä
- jokainen on osastolla ennen kaikkea itsensä takia.

Eriytyneisyydellä turvataan jokaiselle asiakkaalle rauha omaan kuntoutumiseen. Ympäristössä ovat häiriötekijät, kiusaukset, entiset elämäntavat ja -piirit vaarantavat etenkin kuntoutuksen alkuvaiheessa olevan päihitteettömyyden ja

kuntoutumisprosessin kokonaisuudessaan. Erillään toimiminen takaa työrauhan niin asiakkaille kuin työntekijöille.

5.3. Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on vankilaolosuhteissa varsin haastava työskentelymuoto. Vankilayhteisöissä on paljon sellaista, mikä pikemminkin haittaa kuin edistää voimaantumista ja kuntoutumista. Ilmapiirin negatiivisuus suhteessa kuntoutukseen liittyy erityisesti vankien alakulttuuriin ja muuhun vankilakontekstiin. (Karsikas 2005, 103.) Alakulttuuristen käyttäytymis-, ajattelu- ja toimintamallien havaitseminen onkin yhteisöllisellä osastolla todellinen haaste. Kuntoutusta edistävän ja toipumista tukevan ilmapiirin syntyminen vaatii henkilökunnalta runsaasti yhteistä aikaa käytäntöjen hiomiseen ja yhteisten toimintamallien ja -sääntöjen löytämiseen. Henkilökuntakaan ei kuitenkaan aina ole kannustavaa: vankien muutokseen ei jakseta uskoa, jos joudutaan käytännössä näkemään epäonnistumisia aina uudelleen (Tourunen 2000, 81).

Rikoskeskeiseen maailmaan kuuluu muista piittaamattomuus ja omiin asioihin keskittyminen. Yhteisöllisyys haastaa avaamaan omaa henkilökohtaista elämää tietyllä tasolla muidenkin tarkasteltavaksi ja ottamaan kantaa toisten kokemuksiin. Jos yhteinen kokemustausta keskittyy päihteisiin ja rikoksiin, voi ensin tuntua vaikealta mennä niiden taakse, tutustua itseen ja muihin osastolaisiin nuorina miehinä eri elämänalueineen. Yhteisöllinen toimintatapa haastaa työntekijöitä, myös vartijoita, työskentelemään hieman toisesta roolista käsin kuin perinteisessä vankeinhoidossa on totuttu.

Vuonna 1962 aloitetussa yhteisöllisessä kokeilussa Nevadan valtion vankilassa yhteisöllisyyden huomattiin tuoneen monia myönteisiä vaikutuksia. Vankien keskinäiset jännitteet ja väkivaltaisuus vähenivät. Vankien ja vartijoiden

lisääntyneen vuorovaikutuksen johdosta kuilu heidän välillään pieneni. Kokeilulla oli myönteistä vaikutusta myös henkilökunnan mielipiteisiin, asenteisiin ja käyttäytymiseen: vankeja ei nähty yhtä toivottomina tapauksina eivätkä ennen ratkaisemattomina pidetyt ongelmat olleetkaan yhtä ratkaisemattomia. (Murto 1997, 127–129.) Samoja kokemuksia on saatu WOP-työskentelyssä, jossa mm. vartijoiden rooli on perinteisestä poikkeavaa, kuntoutuksellista lähityötä.

Yhteisöllisyyttä on pyritty luomaan WOP-osastolla myös seuraavien toimintamuotojen kautta:

- Viikoittaiset osastokokoukset, joiden ohjaamisesta vastaavat asiakkaat vuorotellen
- Vertaisryhmätyöskentely
- Osaston yhteinen työjärjestys
- Yhdessä luodut toimintaperiaatteet osastolla asumiseen, toimintoihin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen (mm. toisen persoonan ja kokemuksen kunnioittaminen, päihde- ja rikosmyönteisistä puheista pidättäytyminen, toisten kuntoutujien tukeminen omassa toipumisprosessissaan jne.)
- Työtehtävien tasapuolisuus (putsari, osastokokouksen puheenjohtaja jne.), jokainen vuorollaan vastuun kantajana, mm. putsarina toimiminen.
- Asiakkailla on vastuu pääasiassa itsestään, mutta myös kanssakuntoutujistaan (mm. negatiivisten mielialojen heijastuminen muihin).
- Tasa-arvo (rikolliseen elämään kuuluviin etuoikeuksiin puuttuminen, osastolaisten palkkausjärjestelmä, tasa-arvoisuus asiakas-työntekijäsuhteessa, asiakkaan oikeus kysyä, antaa kehittämissuhteita ja palautetta).

Osastokokousten yhtenä päämääränä on toimia hoidettavien asioiden foorumina. Kokouksessa asiakkaat esittävät hoidettavat asiansa ja toiveensa verkostojensa kokoontumiselle, varaavat yksilökeskusteluun ajan, esittävät tarpeensa saattolomiin, esittelevät lomahakemuksensa ja -suunnitelmansa, ilmoittavat tulevista käräjistä, esittävät toiveensa osaston toimintoihin liittyen jne.

Saattolomista ja tavallisista lomista keskustellaan hyvissä ajoin työntekijän kanssa ja ne valmistellaan yhteistyössä työntekijän kanssa. Kaiken tavoitteena on opettaa asiakasta toimimaan suunnitelmallisesti välittömän tarpeentyydytyksen ja impulsiivisuuden sijaan. Asioiden hoitaminen järjestäytyneesti eri viranomaisten kanssa on harjoittelua todelliseen elämään vankilan ulkopuolella.

5.4. Suunnitelmallisuus

Suunnitelmat pohjautuvat laajoille, asiakkaasta tehdyille kartoituksille ja olemassa olevalle tiedolle asiakkaan elämästä. Työskentelyn edetessä jokaiselle asiakkaalle rakennetaan yksilöllinen suunnitelma yhteistyössä hänen kanssaan. Tätä peilataan asiakkaan rangaistusajan suunnitelmaan, jota päivitetään tarvittaessa. Yksilölliset suunnitelmat nivoutuvat yhteen koko ryhmän suunnitelmiin niin, että ne tukevat toinen toisiaan. Työskentelyn tavoitteena on asiakkaan epätietoisuuden vähentäminen. Asiakkaan tilannetta pyritään kartoittamaan ja selvittämään mahdollisimman perusteellisesti.

Suunnitelmallisuus on läsnä kuntoutuksessa alusta lähtien ja pitkäkestoisten ja kokonaisvaltaisten suunnitelmien tekeminen alkaa pian osastolle tulon jälkeen. Työtä tehdään niin yksilö- kuin ryhmätasolla, joskaan eteneminen ei aina suju ongelmitta ja parhaalla mahdollisella tavalla. Työskentelyssä on huomattu

suunnitelmien muuttuvan matkan varrella ja täydentyvän etenkin vapautumisen jälkeen. Tässä työntekijän joustavuus usein punnitaan.

Vankilassa etusijalle nousee rangaistuksen suorittaminen, jonka jälkeen tulevat erilaiset kuntouttavat toimintamallit. Tämä ensisijaisuus menee edelle myös käytännön järjestelyissä. Esimerkiksi saattoja asiakkaan asioiden hoitamiseksi tehdään silloin, kun se on vartijoiden kannalta mahdollista, ei aina silloin, kun se olisi asiakkaalle merkityksellisintä.

Asiakkaalle aletaan varsin pian osastolle siirron jälkeen tehdä kuntoutussuunnitelmaa, jota päivitetään kuntoutusyhteenvetojen kautta. Yhteenvetotilaisuudessa on läsnä niin monta asiakkaan kanssa työskentelevää työntekijää kuin on mahdollista, esimerkiksi asiakkaan lisäksi osaston ohjaaja, siviiliin jatkava työntekijä ja vartija. Tilaisuudessa käydään läpi elämänalueilla tapahtuneita muutoksia sekä tulevaisuuden suunnitelmia. Kuntoutusyhteenveto tehdään noin kolmen kuukauden välein. Tämä helpottaa tiedon kulkua myös työntekijöiden kesken ja kirkastaa kunkin asiakkaan sen hetkisiä tavoitteita ja painopistealueita kuntoutuksessa.

Lomien suunnittelu ja purku on yksi tapa harjoitella suunnitelmallista ajan käyttöä. Ennen lomaa asiakas tekee yksityiskohtaisen suunnitelman ajan käytölleen loman aikana: mihin menee, millä liikkuu, mitä tekee ja ketä tapaa. Suunnitelmassa käydään läpi myös mahdollisia riskitilanteita ja selviytymisen keinoja. Loman jälkeen tarkistetaan, sujuiko loma suunnitelmien mukaan. Jos suunnitelmassa ei pysytty, tilanteet käydään yksityiskohtaisesti läpi. Huomiota kiinnitetään asiakkaan toimintaan, ajatuksiin ja ongelmanratkaisukeinoihin. Lomien portaittaisesta toteutumisesta on pidetty tiukasti kiinni. Asiakas saa ensin puolen vuorokauden loman (joskus on aloitettu jopa kuuden tunnin lomalla), sitten vuorokauden, puolentoista vuorokauden ja näiden onnistuttua voidaan hakea kahta vuorokautta. Lomaehtoihin lisätään yleensä ns.

kontrollisoitto, jonka asiakas tekee vankilan päivystykseen tiettyinä aikoina. Tämän lisäksi on käytetty myös seurantapuhelinta. Lomaehtoihin voidaan lisätä myös puhalluskokeen antaminen poliisilaitoksella tai työntekijän tapaaminen loman aikana.

Lisäksi asiakkaalle tehdään muiden vankien tapaan rangaistusajan suunnitelma, jota päivitetään vankeuden aikana. Asiakkaalle tehdään myös vapauttamissuunnitelma verkostotyönä WOP-kuntoutuksen työntekijöiden ja kotikunnan viranomaisten kanssa. Valvontasuunnitelman tekemisestä vastaavat kriminaalihuollon työntekijät.

5.5. Jatkumotyöskentely vapautumisen jälkeen

Varsinaisen kuntoutumisprosessin jälkeisen jälkikuntouttavan työn tarve on havaittu monilla sosiaali- ja terveydenhuollon aloilla ja sitä on kehitetty suunnitelmallisesti etenkin päihdehuollossa. Päihdehuollon jälkityössä ollaan pikemminkin mukana tuettavan arkipäiväisessä elämässä kannustajana, kuuntelijana ja rinnalla kulkijana kuin hoitavana tahona. Toipujan omia voimavaroja ja kykyjä korostetaan sekä tuetaan itseluottamuksen kasvua. Jälkityöhön liittyvän ammatillisen ja sosiaalisen jälkikuntoutuksen rinnalla tarvitaan myös monimuotoista tukihenkilötoimintaa, vertaistyötä ja asumisen tukea. Samoja elementtejä on ollut myös WOP-kuntoutuksen jatkumotyöskentelyssä.

Monien nuorten asiakkaiden elämään on ehtinyt sisältyä paljon vaikeuksia ja erilaista oirehtimista. Moni on kokenut turvattomuutta sekä henkistä ja fyysistä väkivaltaa jo peruserheessään – ei läheskään aina kohdistettuna heihin itseensä, vaan traumatisoivana kokemuksena sivustakatsojana, voimattoman lapsen roolissa. Kokemus sivustakatsojana olemisesta on voinut jatkua koulumaailmaan, jossa sosiaalisten taitojen puutteet ovat johtaneet mahdollisiin

konflikteihin ja eristäytymiseen. Kokemus päihteistä kaiken mahdollistavana ja vuorovaikutuksen puutteet korjaavana on usein mullistava tapahtuma ja johtaa nopeaan ja varhaiseen riippuvuuteen. Kuka haluaisi luopua jostain, joka saa aikaan tunteen siitä, että osaa, pystyy ja kykenee? Päihteiden käytön syventyessä ja vakavoituessa rikokset tulevat mukaan elämään.

Vankilaan tullessaan nuorella on jo moniasiakkuus oman yhteisönsä palveluverkostossa. Taustalla voi olla ennen täysi-ikäisyyttä paljonkin kokemuksia vastentahtoisista toimenpiteistä ja siitä, ettei ole tullut kuulluksi. Tämä on haasteellinen alkuasetelma yhteistyölle asiakkaan kanssa. Auktoriteetti- ja viranomaisvastaisuus ovat paljolti pelkoa aikuisen ja viranomaisen ylivallassa.

Työ vapautuneen kanssa muotoutuu asiakkaan tarvitseman moninaisen tuen pohjalta. Tyypillisiä tuen tarvetta lisääviä tekijöitä ovat rikollisen ja päihdekäyttäjyksen lisäksi vaikeudet viranomaisyhteistyössä, läheisten ihmissuhteiden heikkeneminen, omien asioiden hoitamatta jättäminen mm. talouteen ja asumiseen liittyen, piittaamattomuus omasta hyvinvoinnista ja terveydestä, väkivaltainen käyttäytyminen, mielenterveyden ongelmat, välinpitämättömyys yhteiskunnan säännöistä ja normeista ja tätä kautta voimakas tunne ulkopuolelle jäämisestä ja osattomuudesta. Näköalattomuuden edessä asiakas alkaa kokea elämänsä sisällyksettömäksi ja vailla merkitystä olevaksi. Keskeisin muutosta ylläpitävä voima, toivo jostain paremmasta ja tyydyttävämmästä, alkaa murentua. Tässä kohtaa työntekijän antama tuki ja usko asiakkaan voimavaroihin, vaikka asiakas ei enää niitä tunnu löytävän, on ensisijaisen tärkeää.

Niin asiakkaan kuin työntekijänkin jaksamisen kannalta on tärkeää jakaa työtä ja tavoitteita pienempiin osiin. Näin eri elämänaalueet alkavat erottua ja työ yksittäisten tavoitteiden asettamiseksi helpottuu. Kaikkia elämän asioita ei voida

remontoida yhtä aikaa. Niinpä asiakkaan kanssa priorisoidaan hoidettavat asiat ja mietitään kiireysjärjestys. Mikä on tärkeää hoitaa tänään, se hoidetaan, ja huomenna tai myöhemmin siirrytään uusien haasteiden eteen.

Projektityön keskeisiksi sisällöiksi asiakkaan vapautumisen jälkeen ovat nousseet ammatillisena tukihenkilönä toimiminen, palveluohjaus, asumisohjaus, mielenterveys- ja päihdetyöskentely, viranomais- ja verkostotyöskentely sekä perhetyö. Seuraavaksi kuvataan ammatillisena tukihenkilönä toimimista, palvelu- ja asumisohjausta, päihdetyöskentelyä sekä perhetyön sisältöjä vapautumisen jälkeisessä työssä. Verkostotyö on nostettu omaksi otsikokseen WOP-työskentelyn erityispiirteenä.

5.5.1. Ammatillisena tukihenkilönä toimiminen

Prosessi alkaa kontaktin solmimisesta, siitä, että asiakkaan ja työntekijän välille syntyy aito, kaksisuuntainen vuorovaikutussuhde. Kappale kirjasta Pikku Prinssi sisältää oleellisen viestin:

- Mutta mitä tarkoittaa kesytetty?
- Se on aivan liian unohdettu käsite, sanoi kettu.
Kesyttää on sama kuin "solmia siteitä..."
- Solmia siteitä?
- Aivan niin, sanoi kettu. Nyt sinä et ole minulle vielä muuta kuin aivan samanlainen pieni poika kuin satatuhatta muuta pikku poikaa. Enkä minä tarvitse sinua. Sen enempää kuin sinäkään tarvitset minua. Minä en ole sinulle kuin kettu, samanlainen kuin satatuhatta muuta. Mutta jos sinä kesytät minut, niin me tarvitsemme toinen toisiamme...
- Mitä minun tulee tehdä? pikku prinssi kysyi.
- Sinun täytyy olla hyvin kärsivällinen, kettu vastasi.

- Ensin istuudut ruohikkoon, noin, vähän etäälle minusta. Minä tarkastelen sinua, etkä sinä puhu mitään. Väärinkäsitykset johtuvat aina sanoista. Mutta päivä päivältä voit istuutua vähän lähemmäksi...

Antoine de Saint-Exupéry: Pikku Prinssi

Kontaktin solmiminen nuoren aikuisen kanssa, jolle aikuinen ja vieläpä viranomaisen roolissa oleva henkilö edustaa uhkaa ja herättää epäluuloa, on haasteellinen tehtävä. Haldis Hjort (1995, 53) kuvaa kirjassaan Etsivän työn psykologia hyvin tätä teemaa. Hän toteaa, että etsivän työntekijän on solmittava kontakteja. Se ei tarkoita, että vain tutustutaan nuoriin ja tervehditään heitä, vaan aletaan merkitä heille jotain. Erityiset vaatimukset yhteyden solmiminen asettaa silloin, kun kohdehenkilö ei halua kontaktia. Nämä ilmiöt todentuvat myös vapautumisen jälkeisessä työssä asiakkaiden kanssa varsin selkeästi.

Tämän lisäksi tukihenkilön roolissa oleminen on asetettava aikaulottuvuudelle. Hjort (1995, 67–79) kuvaa sitä, miten asiakassuhde etenee kontaktin solmimisesta motivoimiseen, välittämiseen, seurantaan ja lopetteluvaiheeseen. Osa vaiheista on pitkälle päällekkäisiä, prosessinomaisesti eteneviä. Vaiheiden tiedostaminen on tärkeää etenkin työntekijälle, joka voi hahmottaa tukisuhteen kokonaisuutta ja siinä vaihtuvia tavoitealueita suhteen prosessimaisuudesta käsin. Myös asiakkaalle tukisuhteen kaaren tekeminen näkyväksi tuo realiteetteja.

Vapautumisen jälkeen työskentelevä työntekijä on osana asiakkaan elämää vain rajallisen ajan. Tiiviin työn vaiheeksi on määritelty puoli vuotta, joka on käytännössä osoittautunut varsin riittäväksi ja tarpeelliseksi ajaksi käytännön asioiden hoitamiseen ja elämän tasapainottamiseen. Tämän jälkeen siirrytään asiakkaan kanssa ns. seurantavaiheeseen. Siinä yhteydenpito on kuukausittaista

työntekijän taholta. Sen sijaan asiakas voi konsultoida työntekijää niin usein kuin haluaa.

Yksilötyötä tehtäessä pohditaan usein toisen ihmisen lähellä olemisen problematiikkaa. Majoor (1994) kuvaa aineistossaan *Helping the helpers - a support of heart-workers* tätä ulottuvuutta sydämen ja järjen tasapainoksi, jonka jokainen työntekijä etsii kasvuprosessissaan. Myös WOP-työntekijät ovat sitoutuneet auttamaan asiakkaita, jotka ovat pohjimmiltaan avuttomia, haavoittuneita, pettyneitä ja hylättyjä. He joutuvat ponnistelemaan elämänsä eteen enemmän kuin monet muut. Asiakkaiden elämää leimaa enimmäkseen tietämättömyys, avuttomuus, turhautuminen, syrjäytyminen, pelko ja lukuisat muut kielteiset tunteet. Tämä heijastuu aina myös asiakassuhteen laatuun ja työntekijään. Pelkällä ”järjellä” työn tekeminen menestyksekkäästi ei onnistu, sillä jotain tärkeää ja olennaista jää saavuttamatta. Martti Lindqvist on todennut samaistumisen taidon tärkeäksi periaatteeksi pohtiessaan eettisyyttä mielenterveys- ja päihdetyössä. Kaiken eettisyyden perustana pidetään kykyä eläytyä toisen asemaan, ”käväistä toisen maailmoissa”. Tämä onkin varsin haasteellinen tehtävä etenkin silloin, kun asiakkaan maailma poikkeaa työntekijän maailmasta, arvoista ja moraalista. Tässä korostuu kyky kuunnella ja olla kaksisuuntaisessa vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Tutustuminen asiakkaan lähipiiriin ihmisiin ja elämisen konteksteihin auttaa havaitsemaan asiakkaan tuen tarvetta eri alueilla.

Työntekijän itselleen antama aika kokonaiskuvan saamiseksi on tärkeää. Liian usein työ keskittyy ongelmiin. Palaaminen siihen, mistä asiakkaan kanssa on lähdetty, auttaa näkemään kokonaisuutta. Ihmisen näkeminen kokonaisuutena merkitsee koko persoonallisuuden huomioon ottamista dynamiikkoineen ja erilaisine puolineen. Usein tämä tarkoittaa ihmisen näkemistä hänen omassa

elinympäristössään. Tässä vapautumisen jälkeen työtä tekevä projektityöntekijä on aitiopaikalla.

Hjort kuvaa kirjassaan, miten nuorta ei voi saada lopettamaan huumeiden käyttöä, ellei ole kiinnostunut myös hänen muista puolistaan. Ongelma-alueita tulee tarkastella yhteydessä henkilön muihin ongelmiin ja koko elämäntilanteeseen.

Samassa yhteydessä Hjort (1995, 92) puhuu myös liittolaisuudesta, joka syntyy vaitiolovelvollisuudesta ja luottamuksellisuudesta. Tämä on tärkeä osa vapaudessa työskentelevän työntekijän työtä WOP-projektissa. Vaikka työntekijä toimii viranomaisena, asiakkaalle on yritettävä luoda ymmärrys siitä, että työntekijä on samalla puolella hänen kanssaan. Ja tämä onkin yksi työn tärkeä osa-alue, toimiminen asiakkaan edunajajana tilanteissa, joissa asiakkaan etu sitä vaatii. Kuten Hjort (1995, 85–90) kuvaa, liittolaisena oleminen, kyky olla kiirehtimättä nopeammin kuin asiakkaan luottamus kasvaa ja samalla antaa luottamusta asiakkaan lähiomaisille ja verkostotahoille, vaatii ammattitaitoa.

Samanlaisista välittäjän roolia vaaditaan työntekijältä monissakin sosiaalialan palveluissa. Tätä on kuitenkin helppo tulkita väärin niin halutessaan. Esimerkiksi näkemällä asia niin, että työntekijä uskoo ja hyväksyy kaiken, mitä asiakas tekee, tai on asiakkaan puolella niin hyvässä kuin pahassa. Voidaan myös ajatella, että työntekijä tekee ja puhuu asiakkaan puolesta, koska tämä ei osaa itse tehdä mitään. Tärkeämpää olisi kuitenkin nähdä työntekijä välittäjän roolissa asiakkaan ja yhteiskunnan välillä. Vielä ulkopuoliseksi itsensä tuntevat asiakkaat tarvitsevat vapautuessaan jonkun, joka on heidän puolellaan ja puhuu heidän asioistaan. Tavoitteena on opettaa ja tukea asiakasta toimimaan ja puhumaan itse rakentavasti omasta puolestaan. Merkille pantavaa vapautumisen jälkeisessä työssä on ollut tämän roolin ensisijaisuus asiakkaan näkökulmasta. Jokainen asiakas on mieltänyt projektityöntekijän ennen kaikkea tukihenkilönä.

Se on ollut myös tavallisin titteli, jolla asiakas on esitellyt työntekijän eri tilanteissa. Projektin aikana onkin noussut esiin kysymys, kuka palveluverkostosta projektin päätyttyä voisi toimia tässä tärkeässä roolissa vapautumisen herkässä vaiheessa, jossa liikutaan kaltevalla pinnalla?

5.5.2. Palveluohjaus

Palveluohjaus on selkeä osa projektityöntekijän työtä vapautumisen jälkeen. Se on terminä varsin mielenkiintoinen, koska sille ei löydy mitään yksiselitteistä kriteeristöä. Palveluohjausta voidaan kuvata tavoitteelliseksi työksi, jossa asiakkaalla on aina vastuullinen rooli ja joka edellyttää yhteistyötä asiakkaan, viranomaisten ja muiden toimijoiden välillä. Toimintamalli mahdollistaa ihmisen kokonaisvaltaisen kohtaamisen, keskitetyn palvelutoiminnan ja realistisen elämäntilanteen arvioinnin.

Virtavalta-hanke Joensuussa (2005) on kartoittanut palveluohjauksen ydintä. Palveluohjaus soveltuu ensinnäkin tilanteeseen, jossa asiakkaalla on monia elämäntilannetta kuormittavia tekijöitä sekä usean erilaisen palvelun tarve. Asiakkaalle itselleen on palveluohjauksesta hyötyä ja hän on itse halukas palveluohjauksen käyttöön.

WOP-osastolta vapautuvat asiakkaat ovat tästä näkökulmasta ideaaleja osallistumaan palveluohjaukseen. Jo ennen osastolle hakeutumista vangeille kerrotaan, että työskentely projektityöntekijän kanssa vapautumisen jälkeen on osa kuntoutumiskokonaisuutta ja jo siinä vaiheessa hän voi miettiä, haluaako hän olla osa tällaista työskentelymallia. Kaikki osastolle hakeutuvat ovat nähneet vapautumisen jälkeisen työskentelyn lisämahdollisuutena selviytyä elämänmuutoksessa toivotulla tavalla.

Hankkeen toisena johtopäätöksenä todettiin, ettei palveluohjaus ole sidottu aikaan tai paikkaan. Palveluohjauksen tarve voi olla pienempi vankilassa ollessa

ja korostua vapautumisen jälkeen. Näin pääsääntöisesti tapahtui projektiosastolta vapautuvien kanssa. Arjen haasteet ja asioiden hoitamisen monimutkaisuus ja vaikeus saavat asiakkaat kääntymään työntekijän puoleen varsin usein ensimmäisten viikkojen ja vielä kuukausienkin ajan. Myös hoidettavien asioiden moninaisuus ja haasteellisuus on palveluohjausta puoltava tekijä.

Kolmanneksi todettiin palveluohjausverkostoon kuuluvaksi ne tahot, joiden koetaan olevan tärkeitä asiakkaan elämäntilanteen muuttumisen mahdollistamisessa. Näitä ovat asiakkaan lisäksi mm. sosiaalitoimi, päihde- ja mielenterveyspalveluita edustavat tahot, koulun tai työpaikan edustaja, perhe, tukihenkilö, tms. asiakkaalle tärkeä taho. Jo vankila-aikana näitä verkostoja on pyritty kokoamaan tarpeen vaatimalla tavalla.

Haasteena on ollut verkostokokousten järjestäminen ja eri tahojen sitouttaminen asiakkaan asioihin liittyen vapautumisen jälkeiseen aikaan. Joidenkin kohdalla verkostolliset tapaamiset ovat tuottaneet hedelmää niin, että asiakas on mm. siirtynyt tuettuun asumiseen tai kuntoutukseen suoraan vapauduttuaan, asiakas on työllistynyt jo kahden viikon sisään vapautumisestaan tai asiakas on kiinnittynyt avohoitoon jo vankila-aikanaan.

Keskeistä projektin palveluohjauksessa on ollut se, että uusia palveluja ei tuoteta palveluohjaajan taholta, vaan asiakasta ohjataan jo olemassa oleviin palveluihin. Perusajatuksena ei myöskään ole ollut sitoa asiakasta palveluohjaajaan, vaan hän on hetken aikaa rinnallakulkija ja mahdollistaja sille, että asiakas voi toimia itse oman elämänsä asiantuntijana. Palveluohjauksen lähtökohta on asiakkaan äänen kuuluvaksi tekeminen. Työskentelyn pohjana ovat korostetusti asiakkaan tarpeet ja hänen asettamansa hyvän elämän tavoite. Nämä elementit ja käytännöt ovat selkeästi läsnä projektityöntekijän työssä vapautumisen jälkeen. Palveluohjauksen haasteena on ollut, miten saada

asiakas palveluiden piiriin, joissa hän kokisi tulevansa kuulluksi, nähdyksi ja autetuksi. Tämän hetken yhteiskunnallisena, ja myös kansantaloudellisena, haasteena ovat ne asiakkaat, jotka kiertävät eri palveluissa vuodesta toiseen – ollen palveluiden suurkuluttajia ja silti kokien, etteivät tule autetuiksi.

5.5.3. Päihdetyöskentely

Työskentely päihderiippuvuuden tunnistamiseksi ja asiakkaan kuntoutumiseksi on tärkeällä sijalla jo vankilan osaston ohjelmassa. Kokonaiskuntouttava työote tarkoittaa asiakkaan elämään voimakkaasti vaikuttavan ilmiön palauttamista elämisen laajempaan kontekstiin. Päihteen merkitystä eri elämänalueille, ihmissuhteisiin sekä vuorovaikutustaitoihin ja oman persoonan muovautumiseen tarkastellaan kuntoutuksen jatkuessa vapautumisen jälkeenkin.

Anja Koski-Jännes (1998) on kuvannut päihteiden käytön keskeisiä vaikutusalueita ja niiden hoitoa. Ne perustuvat yhdysvaltalaisen Stephen Stevensin jaotteluun. Nämä alueet ja niihin vaikuttaminen ovat keskeisellä sijalla päihdetyöskentelyssä asiakkaan vapautumisen jälkeen.

Stevens kuvaa sitä, miten haavoittunut ihminen poikkeaa minäkäsitykseltään, arvoiltaan ja asenteiltaan valtaväestöstä. Monet hylkäämiset ja pettymykset estävät häntä samastumasta ihmisiin, joiden arvot, asenteet ja käyttäytymistavat ovat yhteiskuntamyönteisiä. Päihteiden käyttäjä ei tunne olevansa yhteiskuntakelpoinen selviytyjä. Hän kokee olevansa yksinäinen susi. Työntekijän tuleekin Stevensin mukaan käyttää menetelmiä, joiden avulla asiakas voi vähitellen omaksua ja vahvistaa selviytyjälle ominaisia arvoja, asenteita sekä rooli- ja käyttäytymismalleja. Projektityöntekijän käyttämät hyväksymis- ja omistautumisterapian menetelmät lähtevät liikkeelle juuri tästä. Oman arvomaailman tiedostaminen ja sitä kautta itselle todellisten tärkeiden arvojen konkretisoituminen auttaa tiellä kohti mielekästä tapaa elää.

Ongelmanratkaisutaidot näyttelevät ihmisen elämässä suurta roolia. Niihin tarvitaan luottamusta omiin kykyihin ja valmiuksiin. Päihdeasiakkailla kyvyt eivät ole päässeet harjaantumaan tai ne ovat romahtaneet ongelmakäytön aikana. Niinpä asiakkaan kanssa paneudutaan ongelmanratkaisutaitoihin ja pienten saavutusten kautta asiakas saa rohkaisua omista voimavaroistaan. Projektityöntekijä on työstänyt asiaa pohtimalla asiakkaan kanssa, mitkä esteet ovat vaikeuttaneet elämistä omien arvojen mukaista elämää. Miten näitä esteitä voidaan poistaa?

Päihdeiden käyttäjälle on ominaista myös vähättelevä ja kielteinen sisäinen puhe. ”En osaa, en uskalla, en pysty” -ajattelu johtaa itsearvostuksen laskuun ja haasteiden edessä ihminen alkaa luovuttaa tai ei ehkä uskalla kokeilla lainkaan. Näin kehittyy heikko stressin- ja jännityksen sietokyky. Seurauksena voi olla uhitteleva käyttäytyminen tai meneminen mukaan mihin tahansa, jonka kautta voi saada hyväksyntää. Niinpä projektityöntekijä on pyrkinyt tukemaan niitä havaintoja, kokemuksia ja mielikuvia, jotka lisäävät myönteistä sisäistä puhetta sekä vahvistamaan stressinsietokykyä ja kykyä kestää asiakkaan mielestä ehkä tylsääkin elämää.

Samastuminen ryhmiin ja vastuun kantaminen on tärkeä osa ihmiseksi kasvamista. Kun tämä kyky ei ole päässyt kasvamaan, asiakas ei osaa ottaa vastuuta itsestään tai muista eikä myöskään ymmärrä oman käyttäytymisensä vaikutusta asioiden kulkuun. Asiat tuntuvat vain tapahtuvan. Vastuun ottamista ja kiitoksen vastaanottamista harjoitellaan hyvinkin konkreetisti. Sitä on työskentelyssä mm. se, että asiakas asettaa arvojen mukaisia tavoitteita ja miettii käytännön tekoja, jotka vievät häntä kohti näitä tavoitteita. Teot voivat olla pieniäkin, mutta kaikista niistä keskustellaan ja ne huomataan myönteisinä kasvupyrkimyksinä kohti mielekästä elämää.

Sosiaalinen elämä vaatii tietyn määrän ihmissuhdetaitoja. Riippuvuusproblematiikassa elävällä ihmisellä on puutteita empaattisuudessaan. Tunteiden tunnistamiseen ja niiden vaikutukseen omaan käyttäytymiseen ei tunnu olevan välineitä ja näistä asioista puhuminenkin on vaikeaa tai mahdotonta. Työskentely ihmissuhdetaitojen opettelemiseksi ja harjaannuttamiseksi on pitkäjänteistä ja haasteellista työtä. Vuorovaikutustaitojen harjoittelua voi toteuttaa luottamuksellisessa asiakas-työntekijäsuhteessa ja harjoiteltuja taitoja voi soveltaa muihinkin ihmissuhteisiin.

Arvostelukyvyn kehittyminen auttaa ymmärtämään mm. ihmissuhteiden pieniä vivahteita ja auttaa sitä kautta vastavuoroisen vuorovaikutuksen kehittämisessä. Arvostelukyvyn vajavuus näkyy mm. toistuvina ylilyönteinä ja ylireagoineina, sekä näitä seuraavana riitaisuutena ihmissuhteissa. Päihderiippuvuus johtaa tämän kyvyn puuttumisen kautta ristiriitatilanteisiin ja ihminen voi myös loukkaantua herkästi. Tätä harjoitellaan ristiriitatilanteiden kautta ja kiinnittämällä huomiota ihmissuhteiden vivahteisiin. Stressinsietokyvyn kehittäminen auttaa tässäkin.

Tilannejoustavuus sisältää kyvyn sopeutua rajoihin ja omien tarpeiden huomioimisen rakentavalla tavalla. Asiakkaisiimme liittyy usein tunne olosuhteiden uhrina olemisesta ja haaste opetella oman käyttäytymisen seuraamuksia.

Kokonaisvaltaisuus on päihderiippuvuudesta kuntoutumisessa välttämätön työote, koska kyseessä on niin monelle elämäntasolle ulottuvasta taitojen ja voimavarojen puutteesta. Työote jatkuu vapautumisen jälkeen. Haasteita päihdetyöskentelylle ovat olleet nuorten asiakkaiden tarpeita kohtaavien avopalveluiden löytäminen ja joustavan hoitopääsyn mahdollistuminen motivaation löytyessä. Haaste jo sinällään on nuoren aikuisen motivaation

tukeminen ja ylläpitäminen uuteen, päihteettömään elämäntapaan nuorelle tyyppillisessä ”tässä ja nyt” –elämäntavassa. Edellä kuvatut päihdetyön osa-alueet kuvaavat hyvin päihderiippuvuuden monialaisuutta ja kokonaisvaltaisuutta. Näkemys asiakkaan kokonaistilanteesta ja kontekstista hänen ympärillään on olennainen osa työskentelyn vaikuttavuutta.

5.5.4. Asumisohjaus

Asumiseen liittyvä ohjaus on olennainen osa projektityöntekijän työn kokonaisuutta. Asiakkaista hyvin harvat ovat asuneet itsenäisesti tai hoitaneet asumiseen liittyviä velvoitteita menestyksellisesti. Asumiseen liittyvät asenteet ja odotukset ovatkin asiakkailla hyvin ambivalentteja. Toisaalta itsenäinen asuminen omassa asunnossa edustaa äärimmäistä vapautta ja itsemääräämisoikeutta. Tämä korostuu etenkin niillä asiakkailla, jotka ovat asuneet laitoksessa ehkä useampaankin otteeseen. Mitä pidempi ja suljetumpi asiakkaan kokema laitosjakso on, sen suurempi on tarve irtiriuhtaisuun ja vapauden tavoitteluun. Tämä on ollut yksi projektin haasteista: miten perustella ja saada näkyväksi asiakkaalle hänen ilmeinen tuen tarpeensa voimaannuttavalla tavalla? Miten saada tuettu asuminen houkuttelevaksi mahdollisuudeksi ja asiakas riittävän tietoiseksi siitä, että tukiasuminen perustuu asiakkaan itsemääräämisoikeuteen ja vastuuseen omasta elämästä? Suurimmat ongelmat ja epäonnistumiset ovat tulleet asiakkaiden yrityksissä asua ja hoitaa asioitaan itsenäisesti. Velvollisuuksien ja oikeuksien palapeli, jolla tämä tilanne tasapainottuisi, on monelle asiakkaalle vielä epäselvä kokonaisuus.

Asumisen järjesteleminen aloitetaan jo hyvissä ajoin vankila-aikana. Yhdessä asiakkaan kanssa selvitetään hänen asumismenneisyyttään ja siihen liittyneitä onnistumisia ja vaikeuksia. Tätä kautta kartoitetaan asiakkaan tuen tarpeita ja aletaan tutustua erilaisiin asumisen vaihtoehtoihin. Monella nuorella asiakkaalla

ei ole kokemusta itsenäisestä asumisesta ylipäätään. Asumiskokeilut ovat varsin usein päätyneet laskujen ja asumiseen liittyvien muiden velvollisuuksien laiminlyömiseen. Niinpä tukiasuminen on usein yhdessä katsottu hyväksi tavaksi aloittaa itsenäinen asuminen.

Tuetussa ympäristössä voi turvallisesti harjoitella vielä vaillinaisia arkielämän taitoja, opetella jämäkkyyttä suhteessa ystäviin ja harjoittaa omaa ajattelua ja tunteiden hallintaa ongelmien ja vaikeuksien edessä. Tätä kautta on mahdollista myös kerätä uskottavuutta kyvystä hallita omaa asumistaan eri vuokranantajatahoille, jotta asunnon saaminen esimerkiksi kaupungin vuokra-asuntokannasta olisi ylipäätään mahdollista. Oman haasteen tuovat mahdolliset vanhat vuokrarästit, jotka omalta osaltaan vaikeuttavat asunnon saamista. Monen nuoren asiakkaan kohdalla myös luottotietomerkinnot ovat este asunnon saamiselle.

Yhtenä suurena haasteena projektissa on nähty sekä mielenterveys- että päihdeongelmilla oireilevien nuorten asumisen tukeminen. Haasteena on myös tarpeeksi pitkän tuetun asumispolun rakentaminen sitä tarvitseville. Projektityöntekijä on kokenut haasteellisena myös nuorten asiakkaiden asennemuutokset asumiseen liittyen ylipäätään. Tavoitteena on ollut asumisen kehittäminen aktiiviseksi passiivisen asumisen sijaan. Tavoite kehittää nuoren aikuisen osallisuutta suhteessa asumiseensa parantaa hänen mahdollisuuksiaan ja voimavarojaan selviytyä itsenäisessä asumisessa myös pitkällä tähtäimellä.

5.5.5. Perhetyö

Työskentely asiakkaan lähipiirin kanssa on olennainen osa asiakastyön kokonaisuutta. Jo vankila-aikana perhe- ja läheissuhteita tuetaan erilaisin tapaamisin ja järjestettyjen perhepäivien muodossa. Asiakkaan lähipiirin ja vapautumisen jälkeen työskentelevän projektityöntekijän verkostoituminen on

nähty tärkeäksi jo vankeusaikana. Työskentely asiakkaan kanssa on aina ensisijainen työskentelymuoto ja asiakkaan edun sitä vaatiessa perhetyötä on tehty asiakkaan vapautumisen jälkeen. Säännöllinen vuorovaikutus asiakkaan lähellä elävien ihmisten kanssa auttaa työntekijää näkemään asiakkaan elämän arkitodellisuutta.

Kun perheenjäsen oirehtii, perheen voimavarat kohdistetaan usein häneen ja muiden läheisten tarpeita aletaan pitää toissijaisina ja alisteisina. Läheisen ihmisen oirehtiminen ja vaikeudet aiheuttavat läheisissä avuttomuutta ja voimattomuutta. Tilanteesta johtuva epävarmuus ahdistaa. Tämän lisäksi läheisten tunteet myllertävät monin tavoin. Päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyy usein häpeän ja syyllisyyden tunteita. Tähän liittyy myös menetyksen tunnetta ja tulevaisuus alkaa tuntua ennakoimattomalta ja pelottavalta. Näiden asioiden ja tunteiden käsittelyyn läheiset tarvitsevat tukea ja apua. Läheisten ohjaaminen erilaisten palveluiden piiriin sekä hyödyntämään vertaistukea on ollut yksi osa projektityöntekijän työtä. Perhe ja läheiset ovat kokeneet yhteistyön helpottavana ja perheen tai parisuhteen kokonaisuutta tukevana. Yhteistyö asiakkaan lähipiirin kanssa toteutuu tietysti asiakkaan asettamin ja yhdessä työntekijän kanssa mietityin ehdoin. Haasteena perhetyön jatkamisessa on ollut niiden tahojen löytäminen, joiden puoleen asiakas perheineen tai lähipiireineen voi kääntyä. Kenen kanssa työstää suhdetta vanhempiin, avo- tai aviopuolisoon tai lapsiin?

5.5.6. Ehdonalaisvalvonta

Vapautumisen jälkeen asiakastyötä jatkava projektityöntekijä toimi projektissa vuosina 2004–2006 kaikkien osastolta vapautuvien ehdonalaisvalvojana, tarkemmin sanottuna apuvalvojana. Asiasta tehtiin erityissopimus Kriminaalihuoltolaitoksen kanssa jo ennen kyseistä projektikautta. Asetelman

ajateltiin myös tukevan asiakkaiden yhteydenpitoa projektityöntekijään. Alkuun epäilyjä siitä, mikä motivoisi asiakkaita vapautumisen jälkeen työskentelemään työntekijän kanssa, oli runsaasti. Ehdonalaisvalvonnan keskeisenä ytimenä oli rikolliseen käyttäytymiseen liittyvien ajattelu-, ongelmanratkaisu- ja käyttäytymismallien tiedostamista ja muuttamista tukeva työ. Tähän liittyvä työ aloitettiin jo vankila-aikana ja sen jatkuminen vapautumisen jälkeen kävi luontevasti. Tähän oli suoraan sidoksissa arvoihin ja päämääriin liittyvä työskentely hyväksymis- ja omistautumisterapian menetelmin.

Ehdonalaisvalvonta sisäistyi muuhun asiakkaan kanssa tehtävään työhön. Valvonnan tavoitteena oli lisätä vapautuneen valmiuksia rikoksettomaan elämään ja toisaalta työskennellä uusien rikosten estämiseksi. Tärkeä osa projektityöntekijän työstä onkin juuri tukea ja motivoida asiakasta rikoksettomaan elämään. Monille nuorille asiakkaille rikosten tekeminen on ollut sidoksissa elämäntapaan ja näin uuden elämäntavan edessä myös tämä osa käyttäytymisestä on tarkastelun alla. Rikokseton elämäntapa alkaa hyvin pienistä asenne- ja ajattelumuutoksista arkipäivän tilanteissa. Rikokseton ympäristö auttaa muutoksen toteuttamisessa.

Ehdonalaisvalvontaan osallistumisesta luovuttiin seuraavalla projektikaudella vuonna 2007. Yksi syy oli toimintaan liittyvä moninkertainen työ niin projektityöntekijän kuin kriminaalihuollonkin työntekijän taholta. Projektityöntekijällä ei ollut pääsyä kriminaalihuollon tietojärjestelmiin, joten ajankohtaisen tiedon siirtäminen vaati yhteisen ajan ja tietojen ajamisen tiedostoihin yhdessä. Kun projektityöntekijän työskentelyssä oli parhaimmillaan yhtäaikaaisesti parikymmentä asiakasta, yhteisen ajan löytäminen asiakkaiden tietojen päivittämiseksi oli liki mahdoton tehtävä. Projektin tavoitteena ei muutenkaan ollut uusien palveluiden luominen, joten selkeämpää oli, että asiakas hoiti valvontaan liittyvät tehtävät suoraan kriminaalihuollon työntekijän

kanssa. Työskentelyn kuluessa karisivat myös epäilyt siitä, sitoutuvatko asiakkaat työskentelyyn vapautumisen jälkeen.

5.5.7. Vapautumisen jälkeisen työskentelyn muita menetelmiä

Vapautumisen jälkeen työtä jatkavien työntekijöiden kontaktit asiakkaisiin alkavat jo vankeusaikana. Tämä on osoittautunut erittäin kantavaksi työmalliksi. Viimeisen kolmen vapautumista edeltävän kuukauden aikana työskentely tiivistyy ja vapautumisen jälkeistä aikaa suunnitellaan tarkasti. Joidenkin asiakkaiden kohdalla se on esimerkiksi ensimmäisen vapaudessa vietetyn viikon yksityiskohtaisesti aikataulutettu viikko-ohjelma. Ensimmäisten viikkojen aikana viranomaistyöskentely verkostomaisesti on tiivistä, jotta elämä vapautumisen jälkeen pääsisi käyntiin taloudellisesti ja sisällöllisesti.

Vapautumisen jälkeinen työskentely on jaettu kahteen vaiheeseen. Noin kuusi ensimmäistä vapauden jälkeistä kuukautta on ns. tiiviin työskentelyn aikaa, jolloin kontakti asiakkaaseen on useamman kerran viikossa. Jos asiakkaan verkostot kotikunnassa ovat toimivia ja asiakasta kannattelevia, tiiviin työskentelyn vaihe on lyhyempi. Työskentelyn tavoitteenahan on asiakkaan luotsaaminen kotikunnan verkostoihin, ei uusien palveluiden tuottaminen.

Tiiviin työskentelyn vaihetta seuraa noin kuuden kuukauden ns. seurantavaihe, jolloin yhteydenpito on löyhempää ja usein asiakkaasta itsestään lähtevää. Palveluiden ja asiakkaiden tarpeiden kohtaamattomuus tulee esiin mm. siinä, että joidenkin asiakkaiden kohdalla jälkikuntouttava työskentely projektin kautta on jatkunut kolmekin vuotta.

Interventioiden muotoina ovat olleet vapautumisen jälkeisessä työssä ensinnäkin **yksilötyöskentely**, jonka asiakkaat ovat kokeneet erityisen tärkeänä. Asiakkaan kannalta on ollut olennaisen tärkeää, että jollakin on ollut aikaa

hänen asioilleen juuri silloin, kun ohjausta ja tukea on tarvittu. Hjort (1995, 53) nimeää kirjassaan Etsivän työn psykologia kenttätyön perusmenetelmiksi kontaktien solmimisen, motivoimisen ja välittämisen. Nämä kaikki elementit nousevat esiin asiakkaan kanssa työskennellessä vankilasta vapautumisen jälkeen. Vankilassa luotu kontakti tarvitsee uuden pohjustuksen uudessa ympäristössä: kontakti on tietyllä tasolla ikään kuin solmittava uudelleen. Vaikeuksia ja yllättäviä vastoinkäymisiä kohdatessaan asiakas tarvitsee motivoimista uuteen elämäntapaansa. Silloin liikutaan kaltevilla pinnalla niiden ajatusten kanssa, kantaako uusi elämäntapa vai palataanko vanhaan.

Jalkautunut työ on yksi tapa tehdä interventioita tässä työssä. Työntekijällä on toki toimisto, jossa tapaamisia voidaan järjestää, mutta se ei ole aina mahdollista siellä, tai jalkautumisessa on jokin muu etu toimistolla tapaamisen sijaan. Meneminen asiakkaan omaan ympäristöön voi olla hyvin informatiivista ja auttaa kontaktin syvenemisessä asiakkaaseen. Kohtaaminen jossain muualla kuin toimistossa voi auttaa asiakasta näkemään työntekijän uudesta näkökulmasta ja viestittää asiakkaalle työntekijän välittämistä. Kohtaamisia on ollut erilaisissa kahviloissa ja hampurilaispaikoissa, harrastusympäristöissä, koulussa ja työpaikalla sekä paikoissa, joissa asiakas on ollut ”hengailmassa” ystävien kanssa. Nämä ovat pääsääntöisesti olleet luontevia kohtaamisia ja tutustuminen asiakkaan lähiverkostoon on tapahtunut helpoiten. Tämä on kuitenkin haasteellinen tapa tehdä työtä, koska tietynlaisen roolien murtumisen on tapahduttava, jotta kohtaaminen olisi aito ja asiakasta palveleva.

Kotikäynnit ovat erityisen antavia ja myös informatiivisia. Kotikäynntejä on tehty asiakkaiden koteihin, tyttöystävien luo ja asiakkaan vanhempien luo. Käynnteihin sisältyy usein myös perhetyön elementti. Kotikäynnit vaativat hienovaraisuutta ja yleensäkin sen asian arvostamista, että asiakas on valmis avaamaan kotinsa työntekijälle – onhan koti meille kaikille yksityinen ja tärkeä paikka. Projektissa

oleville nuorille heidän saamallaan asunnoilla on ollut tätä syvempi merkitys. Jokainen, jonka luona kotikäyntejä on tehty, on tehnyt asunnosta kodin – kuvan omasta itsestään ja itselle merkityksellisistä asioista. Sitä erilaiset asunnot eivät ole näille nuorille aina olleet. Ne ovat voineet olla ”kämppiä ja luukkuja”, joiden tarkoitus on ollut muu kuin vetäytyminen itselle turvalliseen paikkaan.

Sekä jalkautuneen työn että kotikäyntien käytännön ongelmana on ollut tosiasia, että projektityöntekijä on työskennellyt asiakkaiden kanssa yksin. Tähän liittyen turvallisuusnäkökulma on rajoittanut työtä jonkin verran. Yhteistyöverkostoista on tässä kohtaa löytynyt apua ja tukea, mutta interventioita on myös jäänyt tekemättä, koska verkostoista on ollut vaikea saada työparia etenkin äkillisiin tilanteisiin. Interventiomenetelminä ovat olleet myös verkosto- ja viranomaistyöskentely, joista seuraavan otsikon alla.

Pitkien kuntoutusjatkumojen tarpeesta vankeinhoidon asiakkaille on tutkittua tietoa. Mm. Vuokko Karsikkaan (2005) lisensiaatintutkimuksen mukaan vankilan päihdekuntoutus auttaa päihteiden käytön katkaisemisessa, mutta siirtyminen päihteettömään elämään vapaudessa vaatii kokonaisvaltaista kuntoutusta ja vankilasta vapauteen ulottuvia kuntoutusjatkumoa. Laitoskuntoutuksessa on yleensäkin varsin vaikeaa ohjata asiakkaita luomaan sellaisia toimintarakenteita, jotka tukisivat heidän suoriutumistaan laitosjakson jälkeen (Särkelä 2001, 49–50).

Suljettu vankila on etäällä asiakkaan omasta toimintaympäristöstä, joka on entisestään korostanut työskentelyjatkumon tärkeyttä. Huomattavaa on myös se, että monellakaan nuorella ei ole kokemusta aikuisena olemisesta selvinpäin, ja omien asioiden hoitaminen ja viranomaistyöskentely on uutta ja haasteellista. Tässä kohtaa paine palata vanhaan rikos- ja päihdekeskeiseen elämäntapaan on suuri ja rinnalla kulkevan, tutun työntekijän merkitys kasvaa joskus hyvinkin keskeiseksi. Ensimmäisten vapautumisen jälkeisten päivien tunnelma on usein

melkoisen kaoottinen. Asiakkaan on esimerkiksi vaikeaa liikkua julkisilla kulkuvälineillä, mennä kauppaan tai olla yksin kotona. Toistuvat paniikki- ja ahdistuskohtaukset ovat tavallisia.

Edellä kerrottuja vaikeuksia kuvaa hyvin erään vapautuneen nuoren miehen ensimmäinen vuorokausi. Projektityöntekijä haki asiakkaan vapautumispäivän aamuna vankilalta. Siitä matkaa jatkettiin tukiasunnolle, jossa asiakas sai avaimet ja lisäinfoa asumiseensa liittyen. Tämän jälkeen projektityöntekijä ja asiakas viettivät puoli päivää käytännön asioita hoitaen: pankissa käynti ja tilin avaus, sosiaalityöntekijän tapaaminen, matkakortin ostaminen, työvoimatoimistossa työnhaun aktivoiminen ja kaupassa käyminen. Välillä mutusteltiin kevyttä kenttälounasta puiston penkillä nauttien kevätuuulesta ja auringonsäteistä. Neljän aikaan iltapäivällä projektityöntekijä jätti asiakkaan tukiasunnolle, josta käsin asiakas aikoi vielä iltapuhteiksi hakea liinavaatteita äidiltään toiselta puolelta kaupunkia. Työntekijä lupasi soittaa vielä illalla.

Seitsemän aikaan työntekijä soittaa ja tavoittaa jo hieman huolestuneen asiakkaan – eikö työntekijä soitakaan? Lähteminen asunnosta oli asiakkaan mukaan ollut todella vaikeaa, hän oli useamman kerran ottanut reppunsa ja lähestynyt ulko-ovea mutta palannut aina uudelleen takaisin sohvalle istumaan. Lopulta asiakas oli miltei pakottanut itsensä ulos asunnosta ja kuinka ollakaan, törmännyt vanhaan, huumeita käyttävään ystävään jo ensimmäisen korttelin matkalla. Asiakas oli kuitenkin saanut itsensä riuhtaistua irti myös tämän, ei toivotun ystävän seurasta ja selviytynyt kunnialla äitinsä luo.

Äidin asunnolta paluu omaan asuntoon oli ollut vähintään yhtä vaikeaa. Työntekijä tapasi asiakasta heti yhdeksältä seuraavana aamuna tukiasunnolla, jossa he joivat aamukahvit yhdessä. Asiakas kertoi heränneensä aamulla jo seitsemän pintaan ja odottaneensa, että joku tulee avaamaan huoneen oven –

vankilan sellin ovi kun avattiin seitsemältä. Jonkin ajan kuluttua asiakas kertoi tajunneensa, että hän itse voi avata oven ja aloittaa aamutoimet. Kolme vuotta vankilassa ja sen rutiineissa eivät helposti unohdu.

Etenkin mielenterveysongelmaisten asiakkaiden kohdalla vapautuminen ja sen kautta tulevat uudet tilanteet altistavat sairauden aktivoitumiselle. Mitä löyhemmät tai vähäisemmät asiakkaan luonnolliset, toipumista tukevat sosiaaliset verkostot ovat, sitä suurempi tarve jatkumotyöntekijän tuella on. Oikea-aikaisella, pienelläkin tuella voidaan ehkäistä suuremmat retkahdukset vanhaan päihde- ja rikoskeskeiseen elämäntapaan.

Rikollinen status ei myöskään hetkessä katoa – ei edes pidemmän kuntoutusjatkumon aikana. Pitkään poliisin kanssa tekemiin joutunut asiakas näyttäytyy poliiseille tuttuna kuntoutumisensa ja elämänmuutoksensa jälkeenkin. Liikkuminen vanhoissa, rikollisissa ympyröissä vahvistaa epäilystä rikollisen elämäntavan jatkamisesta ja saa poliisit aktivoitumaan uusintarikollisuuden estämiseksi. Tämän sietäminen on yksi vapautumisen jälkeisistä haasteista ja sitä on syytä ennakoida jo vankeusaikana.

Esimerkkinä voi toimia asiakkaamme, joka palasi pitkän kuntoutumisjatkumon jälkeen samaan elinympäristöön, josta hän oli poliisien tuttu jo vuosien takaa. Asiakas vapautui tammikuun puolessa välissä. Tapoihimme kuuluu tarkistaa jo vapautuneiden asiakkaittemme tilannetta yhteyspoliisiltamme aika ajoittain. Tämä on työmenetelmä, josta kerrotaan asiakkaille jo vankeusaikana. Huhtikuussa tarkistin yhteyspoliisiltamme kyseisen asiakkaan tilanteen. Asiakas ei ollut tehnyt uusia rikoksia. Hänet oli kuitenkin pysäytetty ja henkilöllisyys ja mahdolliset etsintäkuulutukset tarkastettu yhteensä 16 kertaa noin kolmen kuukauden aikana.

5.6. Verkostoituminen

Koska projektin pääasiallinen ryhmä- ja yksilömuotoinen toiminta toteutetaan vankilan suljetussa ympäristössä, on erityisen tärkeää verkostoitua asiakkaiden kotikuntien viranomais- ja järjestötahojen kanssa jatkopolutusten turvaamiseksi. Ennemmin tai myöhemmin kotikunnan osuutta kuntoutuksen mahdollistajana tarvitaan ainakin taloudellisesti.

Siirtyminen suljetusta, turvallisesta yhteisöstä avoimeen yhteiskuntaan on jo sinällään tilanne, jossa on paljon kuntoutumisen jatkuvuuden vaarantavia riskitekijöitä. Kaikki saatavilla oleva tuki tulee tarpeeseen. Verkostoitumisen tavoitteena ei kuitenkaan ole ikuinen asiakkuus vaan aikuisuuteen ja vastuullisuuteen opettaminen. Muutostyöskentely tapahtuu pikkuhiljaa eikä se ole ongelmaton. Vastoinkäymisiä tapahtuu ja niitä kohdatessa etsitään uusia selviytymisen toimintamalleja. Verkostokokouksia on kutsuttu koolle vähintään yksi ennen vapautumista, jossa myös jatkotyöskentelystä on sovittu. Verkostotahot pidetään tiiviisti mukana vankeusaikana tehdyissä suunnitelmissa asiakkaan jatkokuntoutuksesta.

Erytisen tärkeäksi on koettu ns. hiljaisen tiedon siirtäminen ja jakaminen. Vankeustuomiota suorittavista asiakkaista on saatu oleellista tietoa rangaistuksenajan suunnittelussa asiakkaan jo ehkä pitkältä ajalta tuntevilta kotikunnan viranomaisyhteistyökumppaneilta. Jatkotyöskentelyn koordinaattorina eri verkostotahojen suuntaan on toiminut vapautumisen jälkeen asiakkaan kanssa jatkava projektin työntekijä.

Verkostotyöskentely on osoittautunut myös erinomaiseksi intervention muodoksi työskenneltäessä jo vapautuneen asiakkaan kanssa. Yhteisesti jaetut suunnitelmat ja kiinnostuskohdat toimivat hyvinä peilauspintoina siihen, mitä asiakkaan elämässä todella tapahtuu. Joskus on sovittu jopa kuukausittaisista yhteistyöpalavereista asiakkaan ja hänen verkostoonsa kuuluvien kanssa

tilannekartoituksen tekemiseksi. Tämä tuo myös turvallisuutta asiakkaan elämään: tunnetta siitä, että juuri minun asiani ovat tärkeitä. Erityisen tärkeää tiivistetympi verkostotyöskentely on silloin, kun asiakkaan elämä on syystä tai toisesta kriisiytynyt ja uusi elämäntapa on uhattuna. Eri verkostotahojen sitouttaminen työskentelyyn asiakkaan asioissa on ollut varsin haastavaa eikä se kovinkaan monen asiakkaan kohdalla ole toteutunut parhaalla mahdollisella tavalla. Niillä, joiden kohdalla verkostotyö on ollut sujuvaa ja joustavasti asiakkaan tarpeisiin vastaavaa, tulokset ovat olleet erinomaisia! Itsekin omasta tulevaisuudestaan epävarma nuori on vahvistunut käyttämään voimavarojaan ja osaamistaan siirtymällä koulutukseen tai työelämään, jatkotyöstänyt päihdeproblematiikkaansa, perustanut perheen ja alkanut elää unelmiensa ”tavallista elämää”.

5.7. Yksilötyö ryhmätyöskentelyn rinnalla

Vankeinhoidon kuntoutuksessa ovat perinteisesti korostuneet ryhmäkeskeiset työskentelymallit ja niitä käytetään myös WOP-kuntoutuksessa. Olemme usein miettineet, miten luottamuksellisen ryhmätoiminnan mahdollistaminen vankilassa tapahtuisi ja onko se edes mahdollista tai tarpeen. Onko kaiken kaikkiaan mielekästä käsitellä asioita yleisellä tasolla ryhmässä ja yksilökohtaisemmin yksilötyöskentelyssä?

Ryhmämuotoiset toimintaohjelmat eivät mahdollista henkilökohtaisten vaikeuksien läpikäymistä. Voidaan jopa kysyä, voivatko käsittelemättömät traumakokemukset tuhota sen, mitä näistä ohjelmista voisi hyötyä? (Granfelt 2007, 128.)

Ryhmämuotoisen työskentelyn lisäksi asiakkaista on noussut tarve tiiviille yksilötyöskentelylle. Yksilötyöskentely pohjautuu asiakkaalle tehdylle kartoitukselle, josta nousevat esiin keskeisimmät työskentelyä vaativat

elämänalueet. Yksilötyöskentelyn sisällöt ovat vaihdelleet menneisyydestä tulevaisuuteen, sosiaalisista suhteista sisäisiin tunnetiloihin ja pienistä arjen huolista suuriin elämää viitoittaviin linjauksiin. Koska elämönhallinnan ongelmat, päihde- ja mielenterveysongelmat ja näiden kanssa selviytyminen ovat asiakkaalle usein kouriintuntuvia, ne ovat myös yksilökeskusteluissa usein läsnä.

Yksilökeskusteluja on myös tietoisesti käytetty ryhmätyöskentelyä syventävänä menetelmänä. Ryhmissä käsitellyt asiat herättävät ajatuksia ja tunteita, joita ei haluta jakaa ryhmätilanteissa. Ne liittyvät usein traumaattisiin kokemuksiin ja muistoihin, joiden jäsentäminen asiakkaalle itselleenkin on hyvin alussa. Näitä ajatuksia ja tunteita voidaan ensin haluta käydä läpi ja jäsentää yksilökeskustelujen avulla, jotta myöhemmin niiden jakaminen ryhmätasolla tapahtuisi enemmän asiakasta ja muita osastolaisia palvelevalla tavalla. Yksilökeskustelut toimivat muutostyöskentelyn ja asiakkaan sisäisen eheytymisprosessin välineinä ja ylläpitäjinä.

Sisäiseen kasvuun ja asioiden pohtimiseen pitää jäädä aikaa. Ajan antaminen itselle on tärkeää kuntoutumisessa. On hyväksyttävä, että prosessi on pitkä eikä siinä voi oikaista. (Kaipio 2004,37.) Yksilökeskustelut painottuvat asiakkaan sisäiseen maailmaan etenkin kuntoutuksen alku- ja keskivaiheilla. Siirtyminen ulkoisiin asioihin ja elämän järjestelemiseen vapautumisen jälkeen tulee keskeisemmäksi tuomion loppuvaiheessa tai osastolta siirtymisen lähestyessä. Tässä vaiheessa asumisen, velka- ja talousasioiden, koulutus- ja työasioiden sekä kuntoutusjatkumoiden selvittely ovat keskeisimpiä yksilökeskusteluiden sisältöjä. Sisäisen kuntoutumisprosessin aktiivinen ylläpitäminen myös tässä vaiheessa on olennaista, vaikka asiakas itse tuntee painetta ulkoisten asioidensa järjestämiseen.

Yksilötyötä osastollamme tekevät niin osaston työntekijä kuin vapautumisen jälkeen työtä jatkava projektityöntekijäkin. Olemme kokeneet, että useampi työntekijä tekee yksilötyöstä asiakkaan kanssa varsin haasteellista, sillä käytännössä se merkitsee yksilötyön sisältöjen tarkkaa suunnittelua ja aihealueista sopimista työntekijöiden kesken. Tässä on jälleen hyvä muistaa peruseriaate asiakkaan sitouttamisesta työskentelytapaan, ei niinkään henkilöihin.

Monelle WOP-osastolle tulleelle omista asioista keskusteleminen on vierasta ja opettelemiseen menee aikaa. Käytännön tiedonkulun varmistamiseksi asiakkaille on luotu päiväkirjatiedostot, johon työntekijät voivat kirjata yksilökeskusteluun liittyviä asioita. Näin kokonaisuus asiakkaan tilanteesta pysyy paremmin kaikkien työntekijöiden hallussa.

Asiakkaat itse kokevat yksilötyöskentelyn erittäin tärkeänä. Itse asiassa tarve on miltei pohjaton. Jo tästä näkökulmasta ja työntekijöiden jaksamisen takia yksilötyössä käsiteltävät asiat on hyvä pitää rajattuina ja hallittuina niin työntekijän kuin asiakkaankin taholta. Yksilötyöskentelyn aiheina ovat olleet mm. vuorovaikutustaitojen harjoittelu, impulsiivisen käyttäytymisen hallintakeinot, isyys ja vanhemmuus, ahdistus- ja pelkotilat, parisuhde sekä tehdyn rikoksen käsittely. Epämääräinen pahan olon kanssa työskentely ei juurikaan vie asioita eteenpäin rakentavalla ja tavoitteellisella tavalla.

5.8. Vertaistukitoiminta

Ryhmässä nuorelle avautuu maailma, jonka sisällä hän pystyy harjoittelemaan sosiaalisen kehityksen mukanaan tuomia uusia rooleja ja aikaisemmasta poikkeavia tapoja solmia suhteita. Vertaispiirissä näiden roolien ja tapojen kokeilu on sallittua ja nuori pystyy luottamaan tukeen, jota ympärillä olevat ihmiset antavat. Samoissa piireissä pyörivät nuoret kohtaavat usein

samankaltaisia ongelmia yhtäaikaisesti, joten asioita voidaan käsitellä ryhmässä jakaen kokemuksia. Vertaisten on helpompi samaistua yksilön lähtökohtiin, kun taas vanhempien ja aikuisten seurassa nuori ei ehkä saisikaan samanlaista ymmärrystä.

Ryhmä poistaa nuoren ahdistusta ja yksinäisyyden tunnetta ongelmien edessä sekä antaa uusia näkökulmia mielipiteiden muodostamiseen ja itsenäisemmän yksilöllisyyden saavuttamiseen. Vertaisryhmässä kokemusmaailman kartuttaminen tapahtuu helpommin ja osittain myös automaattisesti usean yksilön vaikuttaessa ryhmän toimintaan. Kokemusten pohjalta nuoren maailmankuva täydentyy ja hän pystyy suuntautumaan voimakkaammin oman elämänsä suunnitteluun. Ryhmä antaa nuorelle myös hänen etsimäänsä palautetta, jonka pohjalta hän saa edellytyksiä kasvuun ja minäkäsityksen selkeyttämiseen.

Päihde- ja rikoskierteestä jo selvinneiden tarinat kannustavat jatkamaan eteenpäin, vaikka välillä mahdottomuuden tunteet valtaavat mielen ja paluu vanhaan elämäntapaan tuntuu houkuttelevalta ja turvalliselta. WOP-työskentelyssä on hyödynnetty Kriminaalihuollon tukisäätiön matalan kynnyksen tapaamispaikan työntekijöitä, joilla on itsellään toipumiskokemus. He ovat säännöllisesti, noin kolmen viikon välein, käyneet vankilalla pitämässä kuntoutujille suljettua ryhmää. Ryhmässä ei ole läsnä osaston työntekijöitä eikä vartijoita, jolloin luottamuksellisuus puhutuista asioista kasvaa. Asiakkaat ovat kokeneet ryhmät hyvinä ja tarpeellisina väylinä puhua asioista, joissa työntekijöiden kanssa ei koeta yhtä luontevaa kohtaamispintaa kuin saman kokemuksen omaavien kanssa.

6. TYÖRYHMÄTYÖSKENTELEY

6.1. Työryhmätyöskentelyn tavoitteet

Työryhmään kuuluvilla on toisiaan täydentäviä taitoja ja he työskentelevät saavuttaakseen yhdessä asetettuja päämääriä. WOP-kuntoutuksessa ensisijainen työryhmätyöskentelyn tavoite oli projektin tavoitteiden toteutumisen edistäminen ja mahdollistaminen sekä kehittämistyön eteenpäinvieminen. Asiakasnäkökulmasta katsottuna työryhmätyöskentelyn tavoite oli mahdollistaa asiakkaiden kuntoutuminen. Tavoitteena oli saavuttaa myös synergiaetu, joka tarkoittaa sitä, että ryhmän yhteinen suoritus tuottaa paremman tuloksen kuin ryhmän yksittäisten jäsenten suoritukset yhteensä. Toiminnassa on haluttu toteuttaa mahdollisimman avointa ja rehellistä työskentelyä ja tiedottamista työryhmäläisten kesken. Tämän lisäksi on päätetty yhdessä asioiden tiedottamisesta ulospäin.

6.2. Työryhmän kokoonpano

WOP-projektin työryhmän kokoamisessa lähdettiin liikkeelle tarvelähtökohdasta. Uuden hankkeen ympärille haluttiin rakentaa moniammatillisuuteen perustuva työryhmä, jotta mahdollisimman monet ongelmakohdat sekä kehittämistarpeet havaittaisiin nopeasti. Moniammatillisessa työryhmätyössä korostuvat mm. asiakaslähtöisyys, tiedon ja eri näkökulmien kokoaminen yhteen ja vuorovaikutuksellinen yhteistyö. Työryhmän kokoonpano oli aluksi hyvinkin laaja. Mukaan kuuluivat apulaisjohtaja, apulaisvartiopäällikkö, osaston vartijat, projektisihteeri, psykologi, sosiaalityöntekijä ja opinto-ohjaaja. Kaikessa uuden käynnistämisessä ”vanhan maailman” keskelle tulee huomioida jo olemassa olevat toiminnot ja säännöt. Uuden toimintamuodon integraatio ja työmuodon hyväksyminen osaksi ympäristöä vaatii aktiivista yhteistyötä ja kaikkien

näkemystä ja osaamista. Tämän vuoksi suuri joukko asiantuntijoita oli käynnistyksessä tarpeellinen.

Projektin käytännön työmuotojen jo hieman vakiinnuttua tuli tarve muuttaa työryhmän muotoa. Muutosta tuki myös se, että projektiin saatiin pariinkin otteeseen lisärahoitusta projektihenkilöstön palkkaamiseen. Oli luonnollista, että vankeinhoidon viranomaiset vähensivät projektille kohdennettua työpanostaan oleellisesti. Työryhmätyöskentelyä jatkoivat projektihenkilöstö, vartijat, apulaisjohtaja, sosiaalityöntekijä ja apulaisvartiopäällikkö.

Työryhmän tavoitteet samoin kuin myös holistinen näkemys asiakkaasta kehittyi yhteistyössä, mutta toimijoiden eri alojen spesifisiä vahvuuksia ei saa unohtaa. On löydettävä oman ammatin tuomat vahvuudet ryhmään, kuitenkin ilman jyrkkää pitäytymistä omassa ammattiroolissa. Oma erityisosaamista on osattava käyttää yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

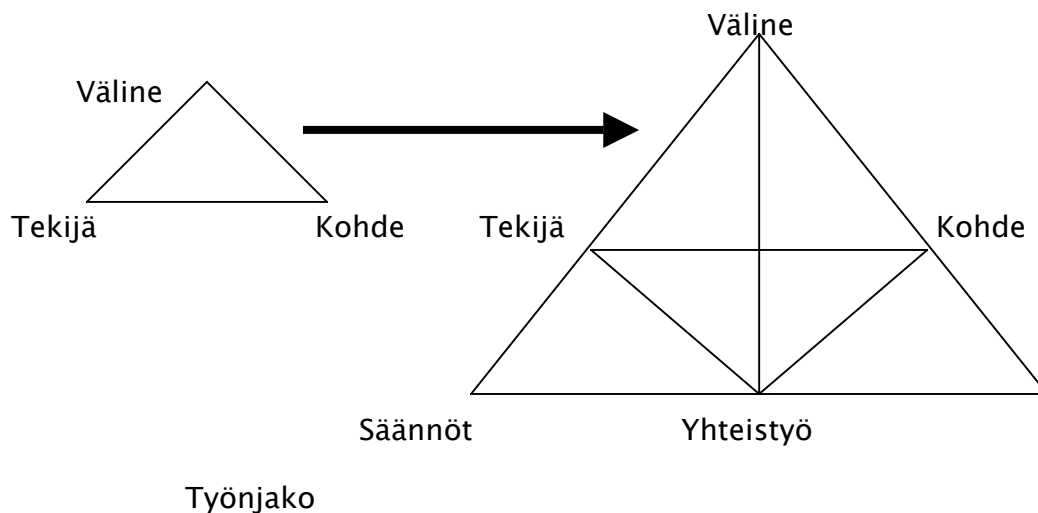
6.3. Työryhmätyöskentelyssä käytetyt työmuodot

6.3.1 Tiimiyttäminen

Varsinaisesta työryhmätyöskentelystä puhutaan vasta, kun ryhmän jäsenet ovat sisäistäneet vastuunsa, tehtävänsä, tavoitteet ja pelisäännöt. Toimiakseen hyvin yhdessä työryhmä tarvitsee tietoa yhteistyössä toimimisesta, toimintaan vaikuttavista säännöistä, toistensa tehtävänkuvista ja spesifeistä osaamis- ja vastuualueista. Sekä projektin aloitus- että merkittävässä muutosvaiheissa työryhmälle on järjestetty yhteinen tiimipäivä, jossa edellä mainittuja asioita on saatu käsiteltyä. Tiimipäivän mahdollistajaksi on tarvittu organisaation johdon voimakas tuki. Alussa tärkeitä sovittavia asioita ovat mm. työryhmäläisten roolit (kokoonkutsuja, sihteeri, puheenjohtaja), kokousajat ja -paikat, ryhmän toiminnasta tiedottaminen ja yhteiset työmuodot. Myöhemmin on keskitytty

myös työryhmän jäsenten persoonallisten toimintatapojen tuntemiseen ja ymmärtämiseen, joka on tehnyt työskentelyä joustavammaksi ja sujuvammaksi.

Kuva 8: Toiminnan yksinkertaisen kolmiomallin täydentäminen yhteisölliseksi toimintajärjestelmämalliksi. (Engeström 1987, 256.)

6.3.2 Viikoittainen työryhmätyöskentely

Työryhmä kokoontuu joka viikko sovittuun aikaan käsitelläkseen oheisissa lomakkeissa olevan muistiopohjan mukaisesti toimintaan sekä asiakkaiden elämään liittyviä asioita. Muistion pitäminen on helpottanut sovittujen asioiden muistamista, työnjakoa sekä jälkepäin toteutettavaa seuranta ja arviointia. Muistiot ovat kaikkien työryhmäläisten luettavissa. Viikoittaisen työryhmän lisäksi on järjestetty ”kriisipalavereita”, joiden tarkoitus on ollut tuottaa nopeita vastauksia ja päätöksiä asiakasasioissa (mm. uloskirjoitukset) tai puuttua henkilöstön eriäviin käsityksiin toimintatavoista. Näin on välttytty ongelmien kasaantumiselta, ratkaisujen pitkittymisen tuomilta lisäriskeiltä sekä yksittäistä viranomaista rasittavalta päätösvastuulta.

6.3.3 Työnohjaus

Tiimiyhteistyö, tavoitteellinen asiakastyö, työntekijöiden hyvinvoinnin edistäminen ja ammatillinen kehittyminen edellyttävät voimavaroja. Työyhteisöä voidaan parhaiten kehittää edistämällä sisäistä toimivuutta. Kehitystyö on jatkuva ja vuorovaikutteinen prosessi. Työnohjauksen tavoitteena on auttaa yhteisön jäseniä tarkastelemaan yhdessä työtään ja toimimaan entistä paremmin ja tuloksellisemmin yhdessä. WOP-työnohjauksessa on käsitelty mm. työhön, työyhteisöön, työtilanteisiin ja erilaisiin toimintatapoihin liittyviä kokemuksia, kysymyksiä ja tunteita.

Jokainen työyhteisön jäsen, johtajat mukaan lukien, on osallistunut työnohjausprosessiin omalla persoonallisella panoksellaan. Työnohjaus on toteutettu projektissa poikkeuksellisella tavalla. Helsingin seurakuntayhtymän erityisnuorisotyönkeskus (SNELLU) oli sitoutunut WOP-hankkeeseen rahoituksellisesti mm. työnohjaajana. Poikkeukselliseksi kyseisen työnohjauksen teki se, että se on sisältänyt kokonaisia prosessointipäiviä noin neljä vuodessa ja kaikille työryhmän jäsenille on annettu mahdollisuus osallistua näihin päiviin, vaikka työryhmä on ollut varsin suuri.

Työnohjaus on toteutettu Helsingin seurakuntayhtymän omistuksessa olevissa tiloissa, joten riittävä etäisyys työpisteestä on mahdollistanut työskentelyrauhan koko päiväksi. Päivän mittaiset tapahtumat ovat olleet yksi toimintaa kannatelleista ja eteenpäin vievistä perustoiminnoista – työnohjauksen tarve ja sen merkittävyys on korostunut työssä koko ajan.

6.3.4 Arviointi

Itsearviointin kautta työryhmätyöskentelyä voidaan kehittää niin asiakkaiden kuin ryhmäläisten tarpeita ajatellen paremmin palvelevaksi ja toimivammaksi ja samalla vahvistaa kokonaisvaltaisesti projektin toimintaa. Jotta työntekijät voivat

osallistua työnsä kehittämiseen, tarvitaan välineitä ja ennen kaikkea aikaa kehittämiseen ja tapojen muuttamiseen. Työryhmän tekemän arvioinnin tehtävänä oli seurata projektitoimien tarkoituksenmukaisuutta ja löytää hyviä käytäntöjä eri toimintojen toteutukseen. Tavoitteena oli toteuttaa arviointia säännöllisesti ja teemakeskeisesti.

Arviointi vaatii paljon aikaa ja kiire valitettavasti priorisoi liian usein muita toimintoja arvioinnin edelle. Arvioinnista saatu tieto on ollut erityisen arvokasta uusien toimien suunnittelussa. Tiedot auttoivat projektin suuntaamisessa, uusia näkökulmien havainnoinnissa sekä päätöksenteossa.

6.3.5 Koulutus

Työntekijät ovat hakeutuneet kuntouttavaa työtetään tukevaan koulutukseen matkan varrella. Osan koulutuksesta on mahdollistanut vankila, osan työntekijät ovat itse hankkineet. Kalterit taakse -kurssin vetäminen edellyttää koulutuksen läpikäymistä ja tästä on pyritty huolehtimaan myös osaston vartijoiden osalta. Motivoivan haastattelun koulutus on ollut kuntouttavaa työtettä vahvistava, samoin kognitiivisen päihdetyön opinnot. Edellä mainittuja koulutuksia on ollut säännöllisesti tarjolla Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kautta.

Työntekijät ovat osallistuneet myös erilaisiin alan tapahtumiin, kuten valtakunnallisille Päihdepäiville. Niiden anti on ollut viimeisimmän tutkimustiedon lisäksi myös muihin kuntouttaviin tahoihin tutustuminen ja ruohonjuuritason tiedon jakaminen kuntoutuksen tavoitteista, menetelmistä ja käytännöistä niin muissa vankiloissa kuin kuntouttavissa laitoksissakin.

Työntekijöiden omaehtoisesti hankkimia koulutuksia ovat olleet mm. opettajan ammatilliset opinnot, ADHD/neurologinen valmentaja -koulutus, ylemmän erityistason psykoterapiakoulutus ja sovelletun ja kliinisen käyttäytymisanalyysin koulutusohjelma.

6.3.6 Työkykyä ylläpitävä toiminta

Vankilassa tehtävä työ on henkisesti raskasta. Joka päivä on jaksettava kuunnella useita moniongelmaisia asiakkaita sekä kohdattava pettymyksiä ja epäonnistumisia. Samaan aikaan täytyy olla joustava ja huumorintajuinen, luova ja virikkeellinen, ratkoa asioita yksinään ja ryhmässä, tiedettävä ja muistettava paljon asioita. Kaiken lisäksi on jaksettava elää arkea vielä kotonakin. Kyky tehdä työtä tai suoriutua työn asettamista vaatimuksista on monen tekijän summa. Työkykyä ylläpitävällä toiminnalla tarkoitetaan kaikkea toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan terveyteen, työ- ja toimintakykyyn, hyvinvointiin ja tuottavuuteen. Ilman työn kehittämistä ei ole tykytoimintaa. Muun muassa motivaatio ja työhalukkuus vaikuttavat olennaisesti työsuoritukseen, työn tulokseen ja työssä jaksamiseen.

Tykytoiminta vaatii suunnitelmia, rahaa, luvan toteutukseen ja toteutuksen. Meidän käyttämiämme tykytoimintamuotoja on ollut useita: liikunnalliset ryhmätoiminnot (mm. vesijumppa, keilaus, seikkailulajit), tulevaisuuden suunnittelu yhdessä (tiimityö-, työnohjaus- ja arviointipäivät), tutustumiskäynnit (kuntoutuslaitokset, yhteistyökumppanit, oppilaitokset tai muut projektit), yhteiset koulutuspäivät (mm. motivoiva haastattelu) sekä yhteiset illanistujaiset saunoineen ja iltaohjelmineen.

6.4. Työryhmätyöskentelyssä havaitut vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat – SWOT

6.4.1. Työskentelyssä havaitut haasteet ja uhat

Työryhmän kanssa on koottu projektin eri vaiheissa seuraavia arjessa kohdattuja haasteita ja uhkia:

- työnkuvien ja vastualueiden määrittely työryhmän sisällä niin, etteivät työnkuvat ole ristiriidassa viranhaltijan perustehtävän kanssa
- työntekijöiden vaihtuvuus
- asiakkaiden vaikea moniongelmaisuus tuo enenevää tarvetta keskustella asiakkaan käyttäytymisen ymmärrettävyydestä ja rajojen asettamisesta
- rooliristiriidat
- jatkuva ajanpuutteen tunne omassa työssä
- ajanpuute, joka vaikeuttaa yhteistyötä jo tiimissä
- ajanpuute näkyy myös tiedottamisen ongelmana
- työskentelytilojen puute: tärkeät asiakirjat tai muut ryhmän käytössä olevat materiaalit hajaantuvat eri pisteisiin
- työaikojen eriaikaisuus
- salassapitoasioiden ja luottamuksellisten tietojen käsittely työryhmässä
- päätösten teon hitaus vankeinhoidossa
- liian nopeat päätökset pitkäntähtäimen suunnitelmia ajatellen
- työntekijöiden loma-ajat
- ryhmän taakse piiloutuminen, vastuunsiirto
- eri ammattiryhmien näkemuserot
- kiinnostuksen väheneminen työn kehittämiseen
- liian rutiininomainen toiminta, yksilöllisyys unohtuu
- miten projektin rahoituksen päätyminen vaikuttaa toimintaan
- koska ammattiryhmät ovat hyvin erilaisia, tarvitaan yhteisiä ”rakennuspäiviä” ja mikäli tämä ei riittävästi toteudu, ristiriidat voivat kasvaa → yhteistyö vaikeutuu ja luottamus vähenee
- työntekijät eivät tunne toistensa työtehtäviä ja työn tavoitteita riittävän hyvin (osaston ohjaaja – vapautumisen jälkeen työtä jatkava työntekijä – vartija)

Yhteenvetona työryhmän kokemista haasteista ja uhista voidaan todeta ajanpuutteeseen liittyvien ongelmien nousevan merkittäviksi. Ajanpuute heijastuu niin tiedonkulun kuin yhteisen suunnittelu-, arviointi- ja kehittämisajan puutteena. Tätä korostaa vielä tosiasia, että vapautumisen jälkeen työskentelyä jatkavat työntekijät ovat vankilalla vain päivän tai kaksi viikossa. Riittävän yhteisen ajan löytyminen työryhmätyöskentelyyn on ollut haaste.

Toinen vahvasti esiin nouseva asia ovat eri ammattiryhmien ja koulutuksen saaneiden näkemuserot ja tästä nousevat ristiriidat, joita ei aina ajanpuutteen vuoksi käydä läpi riittävällä tasolla. Kolmas esiin nouseva tekijä on asiakkaiden moniongelmaisuus, joka on edellyttänyt jatkuvaa tieto- ja taitotason lisäämistä työntekijöillä, jotta asiakkaiden kuntoutustarpeisiin on voitu vastata.

6.4.2. Työryhmätyöskentelyn edut ja mahdollisuudet

Työryhmän yhdessä löytämät työskentelyn edut ja mahdollisuudet tiivistettyinä:

- moniammatillisen työryhmätyöskentelyn jäsenelleen tarjoama mahdollisuus kehittää osaamistaan asiakkaan kehityksen arvioinnissa ja tukemisessa
- moniammatillinen tuki ja laajempi näkemys asioihin
- yhteinen linja yhteisten sääntöjen, ohjeiden ja tavoitteiden avulla
- keskusteluyhteys, luottamus säilynyt ja kasvanut
- työryhmätyöskentelyn etuja ovat laajapohjainen ideointi, toiminnallisten raja-aitojen kaataminen esimerkiksi ammattiryhmien väliltä, osallistumismahdollisuuden tuoma työtyytyväisyys ja työryhmältä saatu tuki työlle
- kommunikointiin ja tasavertaiseen keskusteluun kykenevä tiimi
- työryhmäperusteisessa työssä on päätöksentekoon ja toimintamenettelyihin liittyvä vastuun jakaminen ja tätä kautta mm. työssä jaksamiseen vaikuttaminen

- koetaan, että ollaan yhteisesti vastuussa hankkeesta ja tavoitteiden toteutumisesta
- toisen ammattiryhmän arvostus ja toisten näkemysten kunnioitus on kasvanut
- hyödynnetään osaamista asiakasta eteenpäin vievällä tavalla
- tiedon laajuus, tietotaitoa paljon, laaja-alainen ammatillinen osaaminen, suuri työryhmä ja paljon resursseja
- tiedon kulku
- eri näkökulmat ja näkökannat ja niiden soveltaminen takaavat parhaan tuloksen
- yhteinen arvomaailma
- useampi silmä näkee enemmän
- omat, samana pysyvät työntekijät
- voi luottaa toisten työntekijöiden arvostelu- ja arviointikykyyn
- työryhmän yhtenäisyys
- avoin ilmapiiri, yhtenäisyys, hyvä ryhmähenki, tiimihenki
- yhteinen vastuu
- avoimuus
- yhteiset päätökset
- sitoutuneisuus ja motivoituneisuus
- luovuus
- kehittymiskykyisyys
- tietotaito kasvaa peilatussa
- rohkeus
- verkostoituneisuus
- mahdollisuus vaikuttaa työntekijänä
- voidaan olla rakentavasti eri mieltä asioista

Yhteenvetona työryhmätyöskentelyn eduista ja mahdollisuuksista nousee esiin moniammatillisuus – paradoksaalisesti tämä on siis sekä koettu etu että haitta! Jos on toisaalta vaikeaa ymmärtää toisenlaisen koulutuksen ja ammatin omaavan näkökulmaa, se antaa kuitenkin myös mahdollisuuden arvioida kriittisesti omaa näkökulmaa ja oppia kunnioittamaan ja arvostamaan toisten näkökulmaa asiaan. Vastuun jakautumisen koettiin olevan selkeämmin läsnä työskentelyssä ja työntekijät kokivat voivansa luottaa toinen toisensa ammatillisuuteen. Tämä edesauttoi työssä jaksamista vaikean asiakasryhmän kanssa haastavassa työympäristössä. Tärkeänä esiin nousi myös toimivien verkostojen merkitys. Työntekijöiden pysyvyys koettiin myös yhteistä työskentelyä kannattelevana.

7. LYHYT OPPIMÄÄRÄ ASIAKKAAN POLUSTA WOP-KUNTOUTUKSESSA

7.1. Motivointi osastolle ja hakuprosessi

Vangin ollessa toisella Keravan vankilan osastolla tai muussa vankilassa WOP-osastolle rekrytointi tapahtuu osaston henkilökunnan tai muun vankilan työntekijän toimesta. Vangille kerrotaan WOP-työskentelystä ja häntä motivoidaan hakemaan osastolle. Usein vanki on myös kuullut muilta vangeilta WOP:sta ja motivoituminen tapahtuu tätä kautta. Vanki voi haluta tietää lisää osaston toiminnasta. Hän voi tulla keskustelemaan asiasta tai hänen luonaan käydään.

Motivaatiosta puhuttaessa on runsaasti mielipiteitä siitä, mikä on ”oikea” motivaatio kuntoutuksellisella osastolla. Motivaatioita on monentasoisia: se voi olla motivaatiota päästä vapaampiin oloihin, motivaatiota saada enemmän huomiota ja työntekijöiden aikaa kuin tavallisella osastolla tai motivaatiota lopettaa päihteiden käyttö ja rikollinen toiminta. Käytäntö on osoittanut, että myös muullakin kuin puhtaalla kuntoutusmotivaatiolla hakeutunut voi

kuntoutuksen kuluessa motivoitua aidosti kuntoutumiseen. Itse asiassa tätä tapahtuu varsin usein. Ylevä ajatus siitä, että kuntoutukseen voi tulla vain ”puhtaan kuntoutuksen” takia, tuntuu arjen näkökulmasta varsin vanhentuneelta ja staattiselta. Kuntoutuksen tavoite on myös herättää ja ylläpitää motivaatiota itsensä eheyttämiseen ja elämänsä viemiseen itselle hyvään ja oikeaan suuntaan.

Mikäli vanki päättää hakeutua WOP:iin, hänen tulee täyttää hakukaavake ja sitoumuskaavake, jotka ovat saatavilla henkilökunnalta sekä internetistä <http://www.vankeinhoito.fi/12242.htm#Lomakkeet>. Hakemus lähetetään virkamiehen lausunnon kera Keravan vankilaan. Hakeutuminen kuntouttavalle osastolle vahvistaa asiakkaan omatoimisuutta ja aktiivisuutta, jota tarvitaan myös elämässä vankilan ulkopuolella.

7.1.1. Hakijasta tehdyt selvitykset

Hakemuksen saatuaan työryhmä tarkastaa, että vanki täyttää hakukriteerit, joita ovat: kotipaikkakunta Uudellamaalla, ikä 17–26 vuotta, suoritettavaa tuomiota jäljellä ½–1 vuosi ja hakijan soveltuvuus (luku- ja kirjoitustaito, ryhmässä toimiminen, taipumus väkivaltaisuuteen, vahva alakulttuurissa eläminen).

Pääkriteerien lisäksi otetaan huomioon kertaisuus, asiakkaiden keskinäiset erimielisyydet ja riidat (mikäli osastolla on jo asiakkaana henkilö, jonka kanssa hakijalla on erimielisyyttä), laitoksen muiden työntekijöiden arvio vangin työkyvystä ja motivaatiosta, keskeneräiset tai tulossa olevat oikeudenkäynnit, toiminta, mihin asiakas on jo osallistunut tai osallistuu sekä komorbiditeetti (liitännäisoirehdinta: päihteet, mielenterveys, väkivaltaisuus, oppimis- ja lukivaikeudet ja ADHD).

Vankilassa toteutuvassa kuntoutuksessa erityispainoa tulee ymmärrettävästä syystä alakulttuurin merkitykselle ja asiakkaan kyvylle tunnistaa rikoskeskeisiä ajattelutapojaan.

7.1.2. Haastattelu

Mikäli selvityksistä ei ilmene esteitä osastolle hakemiseen, työryhmä päättää haastatteluajankohdan. Haastatteluun osallistuvat kaikki työryhmän jäsenet, jotka ovat haastatteluajankohtana töissä ja joiden työtilanne antaa siihen mahdollisuuden. Haastatteluajankohdan valintaan vaikuttavat myös asiakkaan sijainti ja työvelvoitteet vankilassa.

Haastattelun pohjana käytetään vakiintunutta haastattelurunkoa. Välittömästi haastattelun jälkeen käydään keskustelu, jossa jokaisen ääntä kuullaan. Mikäli tiimi on hakijasta samaa mieltä eikä lisäselvityksiä tarvita, valintapäätös voidaan suorittaa välittömästi. Jos kuitenkin jotain selvittävää on, päätös pyritään tekemään heti seuraavassa työryhmän kokouksessa. Vangille ilmoitetaan valinnasta tai hylätyksi tulemisesta perusteluineen kirjallisesti (lomakkeissa).

7.2. Siirtyminen osastolle ja siirtymävaiheen tehtävät

Siirtymävaihe uuteen elämänvaiheeseen on usein pelottava ja kysymyksiä herättävä, vaikka se olisikin haluttuun ja myönteiseen suuntaan vievä. Me kaikki tiedämme, kuinka energiaa vievää ja haasteellista on muuttaa, mennä uuteen työpaikkaan tai ylipäättään vastata uusiin haasteisiin elämässä. Osastolle siirtymistä helpotetaan informoimalla asiakasta osaston arjen toiminnoista mahdollisimman hyvin sekä auttamalla ajatusten suuntaamisessa uuteen käsitellen samalla jo matkalla opittua. Tavoitteena on lisätä osastolle tulevan vangin motivaatiota ja valmiuksia kokonaisvaltaiseen muutokseen. Tietoisuutta lisäämällä sitoutetaan asiakasta pitkäkestoiseen työskentelyyn. Tavoitteena on tehdä siirtymisestä mahdollisimman sujuva ja turvallinen niin asiakkaalle kuin muulle yhteisöllekin.

Siirtymävaiheen tavoite on myös vastuunoton harjoittelu. Asiakkaan vastuuttaminen uuden osastolaisen vastaanottamisesta on tärkeä osa yhteisöllisyyttä.

Siirtymävaihetraditioilla myös turvataan ja luodaan yhteisöllisyyttä ja ryhmädynamiikkaa.

Siirtymävaihetyöskentelyn arvioidut edut tiivistetysti:

- Siirtymävaihetyöskentely on edistänyt yhteistyötä vankilan eri toimijoiden kanssa.
- Siirtymävaihetyöskentelyllä olemme välttäneet turhia keskeytyksiä ja uloskirjoituksia.
- Muotoutuneet käytännöt ovat turvanneet asiakkaiden tasapuolisen kohtelun: Esimerkiksi, jos hakija täyttää kriteerit ja osastolla on tilaa, hänet valitaan osastolle. Hakeutuminen kuntouttavalle osastolle, jossa ovet ovat päivisin auki, on jo askel kohti muutosta. Meidän tehtävämme on auttaa muutostyöskentelyn viemisessä syvemmälle. Asiakkaan päätettäväksi jää, haluaako hän muutosta. Siirtymävaihe on luotu asiakasta varten! Vaihe auttaa muutostyöskentelyn käynnistämisessä ja korostaa suunnitelmallisuutta ja määrätietoista pitkäkestoista työskentelyä. Siirtymävaiheen kehittämistyössä on huomioitu myös asiakkailta saatuja palautteita.
- Jokainen asiakas käy läpi siirtymävaiheet ja voi näin ollen samaistua tilanteeseen. Hän voi ”nähdä itsensä” uudelleen ja voi omat tuntemuksensa muistaen auttaa uutta tulijaa

7.2.1. Osastolle siirto

Siirtymävaiheesta tehdään mahdollisimman yksinkertaista valmistelemalla asiaa tilanteeseen kytkeytyvien työntekijöiden kanssa. Ennen siirtoa osastolle vangin täytyy antaa puhtaat seulat. Vankeinhoitoesimies tekee siirrosta esityksen ja

apulaisjohtaja päättää toimintaan sijoittamisesta ja asuttamisesta. Havaintojemme mukaan asuntosiirtoa ei kannata tehdä loppuviikosta – näin siksi, ettei asiakas jäisi uuteen ympäristöön uusien ihmisten kanssa viikonlopuksi, jolloin henkilökuntaa on vähemmän eikä varsinaista ryhmätoimintaa tai yksilötapaamisia ole.

Mikäli WOP-osasto on valintahetkellä täysi, vanki jää odottamaan siirtoa. Näissä tapauksissa vangille voidaan antaa siirtymävaiheen tehtäviä. Tehtävien tavoite on luoda pohjaa asiakkaan alkavalle kuntoutukselle ja elämäntavan muutokselle sekä vahvistaa muutosmotivaatiota.

Mahdollisimman pian osastolle siirtymisen jälkeen on pyritty pitämään tutustumisryhmä, jossa asiakkaat kertovat itsestään ja toivottavat uuden asiakkaan tervetulleeksi. Asiakkaan siirto osastolle pyritään toteuttamaan mahdollisimman joustavalla ja myönteisellä tavalla. Osastolla kauimmin olleiden asiakkaiden vastuulla on varmistaa, että uusi asiakas pääsee liittymään yhteisöön eikä esimerkiksi eristäydy liikaa. He auttavat myös Kalterit taakse – kurssin tehtävissä ja tarvittaessa osaston käytäntöihin liittyvissä asioissa.

Ensimmäisillä viikoilla uusi tulokas ei käy poistumisluvilla, vaikka loma-aika olisikin alkanut. Tästä ovat poikkeuksena ne, jotka tunnumme jo entuudestaan toisten osastojemme kautta ja jotka ovat sieltä käsin suorittaneet menestyksellisesti poistumislupia. Osastojakson alussa rauhoitutaan ja keskitytään olemaan uudella osastolla sekä tutustutaan kanssakuntoutujiin ja työntekijöihin. Työntekijät käyvät yksilökeskusteluissa asiakkaan kanssa läpi asiakkaan siirtymiseen liittyviä tuntemuksia ja siirtymävaiheen tehtäviä.

7.2.2. Perehdytys

Osastolle perehdyttäminen tapahtuu osastojen vartijoiden toimesta. Uuden osastolaisen kanssa käydään läpi seuraavalle listalle tiivistetyt asiat:

- osaston viikko-ohjelma (osastolla on viikoittain vaihtuva ohjelma)
- päiväohjelman sisällöt
- yhteiset toiminnot rinnakkaisilla O/W osastoilla: mahdollisia yhteisiä liikuntahetkiä ja ryhmiä
- sitoutuminen kuntoutukseen: osastolaiset sitoutuvat osallistumaan viikko-ohjelmassa merkittävään toimintaan
- sellien ovien sulkeminen klo 19.00
- joka-aamuinen näytteen anto heti herätyksen jälkeen
- käytännöt tapaamisille ja perhetapaamisille sekä muille vierailijoille
- vierailut
- lomien haku ja siihen liittyvät käytännöt
- käytännöt puhelinsoitoista
- siisteys (oma osasto/selli)
- putsarin hommat
- palkka, tilikortti ja omat rahat
- kärjäkäytännöt
- vastaanotot (missä sovitaan, milloin ja ketä voi tavata)
- seuraamuskäytännöt
- terveydenhoito
- NA/AA -ryhmiin tutustuminen osana kuntoutusta
- osastokokous ja työryhmä
- kirjaston käyttö
- musiikkiryhmä
- ruokailu
- kanttiini

- osastolta ei poistuta ilman työntekijän lupaa tai valvontaa
- osasto on erillään muista vangeista
- osastoon tutustuminen ja muut käytännöt (osaston vanhin)
- Keravan vankilan järjestyssäännöt

7.2.3. WOP-osaston periaatteita ja käytäntöjä

Seuraava ohjeistus WOP-osaston periaatteista annetaan kuntoutujalle pian osastolle muuton jälkeen:

Sitoumus

Allekirjoitetussa sitoumuksessa sitoudutaan noudattamaan seuraavia asioita:

- olemaan käyttämättä huumeita tai muita päihteitä, myös poistumisluvalla
- antamaan virtsanäytteen tai alkometri-testin aina pyydettyäessä
- pidättäytymään fyysisestä ja henkisestä väkivallasta
- osallistumaan osaston viikko-ohjelman mukaiseen toimintaan
- osallistumaan aktiivisesti omaa tulevaisuutta koskevan henkilökohtaisen suunnitelman suunnitteluun

Jos sitoumuksen allekirjoittaja ei kykene noudattamaan osaston sääntöjä, hän menettää oikeuden asua osastolla.

Näyte

Näyte otetaan joka aamu välittömästi osaston avaamisen jälkeen. Näytteen antoaika on enintään kolme tuntia. Odotusaika vietetään ns. odotushuoneessa alakerrassa (aamupala mahdollinen).

Positiivisen näytteen antaja poistetaan osastolta ja jatkosta päätetään tapauskohtaisesti työryhmän toimesta. Retkahdus johtaa siirtoon WOP-osastolta tulo-osastolle ja mahdollisuuden retkahdusohjelman läpikäymiseen, mikäli asiakas on tähän motivoitunut. Tulo-osastolta käsin asiakas voi työryhmän

harkinnan mukaan osallistua osittain kuntoutusosaston päiväohjelmaan (esim. Kalterit taakse -kurssille), mutta muut etuudet menetetään. Retkahdusohjelman läpikäymisen jälkeen asiakas voi hakeutua uudelleen osastolle.

Näytteen antamisen kieltäytymisestä seuraa uloskirjoitus. Uloskirjoituksen jälkeen seuraa siirto sijoitusvankilaan.

Seuraamuskäytännöt kuntoutusosastolla

1. Suullinen huomautus heti rikkomuksen jälkeen
2. Työryhmän puhuttelu
3. Työryhmän antama kirjallinen huomautus
4. Asia viedään vankeinhoidon esimiehelle ja sitä kautta normaalin talon seuraamuskäytännöt.

Työryhmällä on mahdollisuus uloskirjoitukseen yksimielisellä päätöksellä perustellusta syyistä suoraan ohi normaalien seuraamuskäytäntöjen, esimerkiksi kun kyseessä on väkivaltainen käyttäytyminen.

Sairastuminen

Sairasloman myöntää vankilan sairaanhoitaja tai lääkäri. Sairaslomalaiset ovat päiväohjelman ajan suljettuina omaan selliinsä.

Poistumisluvat

Tärkeään syyhyn vedoten voi hakea saattolomaa. Saattolomahakemukset käsittelee työryhmä.

Poistumisluvat anotaan poistumislupa-anomuksella liitteen kera (tarkka suunnitelma poistumislualle). Anomus esitellään ensin osastokokouksessa, jonka jälkeen työryhmä antaa siitä lausuntonsa ja toimittaa anomuksen eteenpäin. WOP-osastolta poistumislupaa haettaessa suositellaan ensimmäinen poistumisen pituudeksi ½ vrk, sitten 1 vrk jne. Joskus suositeltavaa on aloittaa

saatetulla käynnillä poistumislupakohteeseen (esimerkiksi pitkä aika laitoksessa oloa, aikaisemmat lomarikkeet, muu syy epäillä poistumisluvan hoitamista aiotulla tavalla).

Muutoin poistumislupakäytäntö noudattaa talon linjaa. Lomarikkomuksista seuraa lain ja työryhmän määrittelemä seuraamus.

Tapaamiskäytäntö

Tapaamiset ovat tapaamispäivinä klo 9.30–10.30 yläkerran luokkahuoneessa (erillään muun talon tapaamisista). Tapaajan tulee ilmoittautua tapaamiseen etukäteen edellisellä tapaamiskerralla tai saman viikon ke tai to klo 9–11.30 tiettyyn puhelinnumeroon. Tapaamissäännöt ovat yhtenevät muun talon sääntöjen kanssa.

Päihtyneen tapaajan vastaanottaminen on kielletty.

Työryhmä voi siirtää tapaamiset vankilan toisen rakennuksen lasikoppiin tapaajan taustojen takia.

Perhetapaamiset toteutuvat talon järjestyssäännön mukaisesti.

Muita käytäntöjä

Osastolta saa soittaa kolme puhelua viikossa talon laskuun, max. 5 minuutin puhelu.

Osastolla ei sallita ”kuivanarkkausta” tai alakulttuurin (päihde- ja rikoskulttuurin) ylläpitämistä missään muodossa.

Tietokonehuone avataan pyydettyäessä. Syöminen, juominen ja tupakointi on kielletty tietokonehuoneessa.

Sellien siisteys tarkistetaan päivittäin. Pedit on oltava pedattuna heti herätyksen ja aamunäytteen antamisen jälkeen.

7.3. Osastotoiminnan sisällöt

7.3.1. Työskentelyn alussa tehtävät kartoitukset

Kartoitusten tavoitteet ja merkitys

Vankitietojärjestelmässä oleviin sijoittajyksikössä tai vankiloissa tehtyihin kartoituksiin tutustutaan jo asiakkaan hakeutuessa osastolle. Tietoja tarkennetaan ja päivitetään omien kartoitusten avulla (ks. 7.1.2.). Kartoitusten tavoitteena on saada kokonaisvaltainen tilannekatsaus, jotta asiakkaalle voidaan lähteä rakentamaan sijoittajyksikön laatiman rangaistuksenajan suunnitelman pohjalta realistista jatkosuunnitelmaa.

Kartoitukset myös avaavat asiakkaan ongelmien luonnetta ja laajuutta niin asiakkaalle itselleen kuin työntekijälle. Kartoitukset auttavat priorisoimaan avun- ja muutoksentarpeita. Havaintojen avulla voidaan alkaa etsiä riittävää tukea suunnitelmien toteutumisen onnistumisen turvaamiseksi. Kartoitusten ja kyselyiden avulla on ns. ”pelit” saatu minimoitua osastolla. Sekä työntekijät että asiakkaat tietävät, että kartoitusten avulla saatu, jatkosuunnitelmien kannalta oleellinen tieto jaetaan työryhmässä ja että asioista voidaan keskustella asiakkaan verkostotahojen kanssa asiakkaan luvalla. Näin vahvistetaan toiminta- ja toipumisympäristöä, jossa epäsuoralla ja epärehellisellä kommunikaatiolla on mahdollisimman vähän tilaa.

Kartoituksissa käytetty materiaali:

- Eurodad (puolistrukturoitu kyselylomake psykososiaalisten ongelma-alueiden arvioimiseksi)
- Perustilanteen lähtökartoitus oman kaavakkeen pohjalta
- Soitto poliisille ja omien avoinna tai tutkinnassa olevien juttujen tiedusteleminen

- Oppimisvaikeustestit (Matematiikkatestit, luki-, tarkkaavuus- ja ADHD-kartoitus)
- Velkojen kartoittaminen oikeusrekisterikeskuksesta ja ulosotosta

7.3.2. Työtoiminta

Työtoiminnan tavoitteena on harjoitella vastuunottoa ja ryhmässä toimimista yhteisen tavoitteen toteutumiseksi. Omat vaikeutensa työtoiminnan järjestelemiselle asettaa osaston erillisyyksi. Kuntoutujat eivät voi mennä minne tahansa vankilan työpisteelle, missä on muita vankeja, vaan työtoiminnankin tulee tapahtua erillisesti.

Työtoiminnat ovat koostuneet vankilan maatilatöistä, puutarhalla työskentelystä, lampaiden hoitamisesta, vankila-alueen istutusten hoitamisesta ja erilaisista siivous-, remontointi- ja kunnossapitotöistä vankilarakennuksessa. Aina mielekästä työtoimintaa ei ole ollut tarjolla ja on jouduttu kehittämään vähemmän kiinnostavia väliaikaishommia. Työtoimintojen kehittäminen onkin yksi haaste kuntouttavan toiminnan toteutumiselle.

7.3.3. Arkielämän taitojen harjoittelu ja omasta hyvinvoinnista huolehtimisen opettelu

Arkielämän taitojen harjoittelun tavoitteena on, että asiakas osaa pyytää apua sekä tarvittaessa henkilökohtaisia yksilökeskusteluja työntekijän kanssa. Omasta hyvinvoinnista huolehtiminen tarkoittaa itsestään huolehtimista fyysisellä, sosiaalisella ja psyykkisellä tasolla. Se on kasvavaa valmiutta puhua asioistaan, kykyä olla huolissaan itsestään sekä kykyä huomata edistysaskelia omassa kuntoutuksessa ja eheytyemisprosessissa yleensä. Itsestä huolehtimista on kasvava herkkyys itseä kohtaan: kyky havaita erillisyyden ja yhdessäolon

tarpeet. Omasta hyvinvoinnista huolehtimista on myös kyky tunnistaa mielialojaan ja niihin vaikuttamista.

Osaston puitteet antavat mahdollisuuden arkielämän taitojen opetteluun. Osastolla on oma pyykinpesukone kuivausrumpuineen, jossa kuntoutujat voivat pestä pyykkiään omatoimisesti. Siellä on myös avokeittiö tarvittavilla varusteilla, joten ruuan valmistus ja leipominen on mahdollista myös asiakkaan vapaa-aikana.

Kerran viikossa kuntoutusohjelmaan kuuluu ruokaryhmä, johon asiakkaat suunnittelevat ja valmistavat ruuan yhdessä. Tavoitteena on opetella valmistamaan monipuolista perusruokaa vähällä rahalla, joka on arkipäivää vapautumisen jälkeen suurimmalle osalle asiakkaista. Monella kuntoutujalla ei ole kokemusta tavallisten ruokaostosten tekemisestä kaupassa eikä ruuan valmistamisesta.

7.3.4. Talous- ja velkaneuvonta

Suurin osa osastolla olevista asiakkaista kokee rahankäytön ongelmallisena ja kaipaa tukea sen opettelemiseen. Talouskurssi on erillinen kurssi, jolla haetaan käytännön työvälineitä rahankäytön hallintaan. Kurssin on ohjannut osaston työntekijä. Rahankäyttöä harjoitellaan aktiivisesti koko osastolla olon ajan mm. pitämällä tilikirjaa omista menoista ja tuloista.

Velkaneuvonta aloitetaan tuomion loppupuolella. Asiakkaan kanssa tilataan saldotodistukset Oikeusrekisterikeskuksesta ja ulosotosta. Dokumentit käydään läpi yhdessä työntekijän kanssa, jotta asiakkaalle konkretisoituisi velkojen, korvausten ja sakkojen kokonaismäärä. Tämän jälkeen asiakkaan kanssa mietitään toimenpiteitä velkojen suhteen. Useimmiten tuomioaikana ei ole paljoa tehtävissä. Sen sijaan asiakkaan vapautuessa ja mahdollisen työpaikan löytyessä käynnistetään neuvottelut asiakkaan ulosottotyöntekijän kanssa

takaisinmaksusuunnitelman luomiseksi. Tässä työntekijällä on ollut keskeinen rooli.

7.3.5. Toiminnalliset ryhmät

Rentoutus ja korva-akupunktio ovat tärkeä osa omasta hyvinvoinnista huolehtimisessa. Varsin monen asiakkaan on vaikeaa, jopa mahdotonta, rentoutua ja opettelu voi olla varsin haasteellista niin asiakkaalle kuin rentoutusharjoituksia ohjaavalle työntekijällekin. Rentoutusta ja korva-akupunktiota on toteuttanut osaston ohjaaja. Niitä on pidetty kerran viikossa, usein viikon loppupuolella.

Luovat toiminnot auttavat asiakasta keskittämään ajatuksiaan hetkeksi muuhun kuin omaan itseen ja toipumiseen. Käsillä tekemisellä on kautta vuosisatojen ollut terapeuttinen merkitys. Luovat toiminnot ovat olleet mm. pajutöitä, painantatöitä, maalausta ja korujen tekemistä. Pääsääntöisesti luovia toimintoja on ohjannut osaston ohjaaja. Joihinkin erityiskursseihin on hankittu ulkopuolinen ohjaaja.

Ohjatusta liikunnasta on huolehtinut vankilan liikunnanohjaaja. Hän on toteuttanut asiakkaille Sporttikurssin, joka on sisältänyt teoriaa ja tutustumista erilaisiin liikuntalajeihin. Useimmille asiakkaille tutuin ja joskus turhankin tärkeä laji on ollut kuntosaliharjoittelu. Kurssin myötä asiakkaat ovat saaneet ensikosketuksen uusiin liikuntamuotoihin ja joillekin on syttynyt kipinä uuden harrastuksen aloittamiseen vapautumisen jälkeen.

7.3.6. Siirtyminen osastolta ja siirtymävaiheen tehtävät

Toiseen siirtymävaiheeseen tullaan WOP-osastokuntoutuksen loppupuolella. Asiakkaan kokemuksesta kuntoutuksen sisällöistä ja asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta pyritään saamaan kokonaiskuva tehtävien avulla. Keskeistä on asiakkaan tekemä itsearviointi kuntoutumisprosessistaan. Toisen vaiheen

siirtymätehtäviin kuuluu myös uusien tavoitteiden asettaminen sekä itselle tärkeiden haasteiden tarkastelua omien voimavarojen näkökulmasta.

Asiakkaan siirtymissuunnitelmaa aletaan suunnitella jo hyvissä ajoin. Asiakkaalle tehdään konkreetti kaavakuva kuntoutuksen etenemisestä ja siirtymisestä vaiheesta toiseen. Tämä auttaa hahmottamaan kuntoutuksen kulkua ja toimii hyvänä työvälineenä verkostojen suuntaan. Vapauttamissuunnitelman teosta vastaavat osaston erityisohjaaja ja työskentelyä jatkava projektityöntekijä. Vapauttamissuunnitelma pyritään tekemään verkostotyönä niin, että asiakkaan verkostot ovat tietoisia tilanteen etenemisestä sekä kunkin verkostotahon vastuista.

7.4. Työskentelyn jatkaminen osastokuntoutuksen jälkeen

Vankilassa aloitettua työskentelyä jatketaan asiakkaan siirtyessä suunnitelmallisesti joko avolaitokseen, sijoitukseen vankilan ulkopuolelle, valvottuun koevapauteen tai vapauteen. Sitoutumista pitkäaikaiseen työskentelyyn painotetaan jo osastolle hakiessa, joten työskentelyn jatkuminen on suunnitelmallisesti kuntoutuksessaan edenneelle asiakkaalle ja työntekijälle selkeää. Tilanteet, jolloin työskentely ei jatku, ovat yksilöllisesti työryhmän harkinnassa. Tällaisia ovat olleet mm. asiakkaan motivoitumattomuus jatkotyöskentelyyn, poistumisluvan aikana tehty uusi rikos tai haluttomuus retkahdustyöskentelyyn retkahduksen jälkeen.

7.4.1. Toisella vankilan osastolla

Työskentely voi jatkua asiakkaan kanssa toisella osastolla WOP-kuntoutuksen jälkeen. Tällöin pääpaino on kuntoutuksellisen ilmapiirin ylläpitämisessä yksilökeskusteluiden kautta. Työskentelystä vastuun ottaa vapautumisen jälkeen työtä jatkava työntekijä. Osastokuntoutuksen tuomia välineitä oman

elämänhallinnan parantamiseksi pidetään yllä ja yksilötyöskentely jatkuu ennalta suunniteltujen teemakokonaisuuksien mukaan.

Teemakokonaisuudet rakentuvat yksilöllisesti ja niissä voidaan hyödyntää Hyväksymis- ja omistautumisterapian työkirjaa. Sellitehtävät ovat suositeltavia, jotta kuntoutukselliset elementit aktivoituisivat asiakkaalla muulloinkin kuin yksilötapaamisten aikana. Vapautumisten jälkeisten asioiden järjestely jatkuu, kuten se olisi jatkunut osastollakin. Tarvittavia saattokäyntejä mahdollistetaan asunnon hankkimiseen liittyen, opiskelu- tai työpaikan järjestämiseksi sekä jatkokuntoutuspolkujen rakentamiseksi.

7.4.2. Avolaitoksessa

Siirtyminen avolaitokseen WOP-kuntoutuksen jälkeen on yksi mahdollisuus. Se on varteen otettava vaihtoehto, kun asiakkaalla on selkeä suunnitelma siitä, miten avolaitos palvelee sijoittumista yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Kokemus on kuitenkin osoittanut, että siirtyminen itsenäiseen itsestä huolehtimiseen tiiviin kuntoutusjakson jälkeen on haasteellinen askel.

Kuntoutuksen ytimenä WOP-osastolla on kovin omavoimaisten asiakkaiden näkökulman kääntäminen avun hakemiseen ja vastaanottamiseen. WOP-osastolla on päivittäin työntekijöitä, joiden kanssa omia asioitaan voi hoitaa tai keskustella niistä. Avolaitoksen siirtymisen jälkeen asiakkaat ovat pääsääntöisesti kokeneet joutuneensa jäämään liian yksin asioittensa hoitamisessa ja ajatustensa kanssa.

Kuntoutuksellisella osastolla olevien ajatukset elämäntavan muutoksesta ja päihteiden käyttöön liittyvästä muutoksesta ovat toisiaan tukevia ja työskentelyllä pyritään tukemaan tätä muutosta. Kaikki avolaitoksessa olevat vangit eivät jaa samoja tavoitteita tai muutospyrkimyksiä. Yksin jääminen omien muutostavoitteiden kanssa voi olla varsin haasteellinen kokemus, joka

pidemmällä aikajatkumolla saa tekemään erilaisia ratkaisuja. Joskus ratkaisu liittyy palaamiseen päihde- ja rikoskeskeiseen ajattelu- ja toimintamalliin tai kokemukseen siitä, että tarvitsee jatkokuntoutusta.

7.4.3. Ulkopuolisessa sijoituksessa

Varsinkin pidempien kuntoutusjatkumoiden suunnittelussa jatkokuntoutuspolkuihin on WOP-kuntoutuksen jälkeen sisällytetty ulkopuolisessa sijoituksessa tapahtuvaa rangaistuksenaikaista kuntoutusta. Käytetyin kuntoutuspaikka ulkopuolisiin sijoituksiin on ollut Silta-Valmennus Tampereella. Silta-Valmennuksen psykososiaalinen kuntoutus suljettua laitosta huomattavasti avoimemmissa olosuhteissa on osoittautunut monen kuntoutujan kohdalla onnistuneeksi jatkumoksi kohti vapautumista ja siviilielämää. Muita ulkopuolisia sijoituksia on tehty muutamaankin lähinnä päihdekuntoutukseen profiloituneeseen yksikköön

Asiakkaan siirtyessä ulkopuoliseen sijoitukseen projektityöntekijä on jatkanut työskentelyä asiakkaan kanssa. Etäisyyksien takia työskentely on keskittynyt puhelinyhteyteen ja säännöllisiin verkostotapaamisiin asiakkaan, sijoituspaikan henkilökunnan ja mahdollisesti asiakkaan kotikunnan viranomaisten kanssa. Toisaalta asiakas on turvallisesti toisen kuntoutuksen piirissä, joten tarvetta tiiviimpään työskentelyyn ei useinkaan ole.

Sijoitukset ulkopuolisiin laitoksiin on aina tehty suunnitelmallisesti yhteistyössä asiakkaan kotikunnan verkostojen kanssa unohtamatta asiakkaan yksilöllisiä tarpeita.

7.4.4. Valvotussa koevapaudessa

Valvottu koevapaus on antanut mahdollisuuden luoda entistä pidempiä kuntoutusjatkumoa. WOP-kuntoutuksen jälkeen siirtyminen ulkopuoliseen

rangaistuksenaikaiseen kuntoutukseen ja siitä valvottuun koevapauteen on monelle asiakkaalle erinomainen, tarpeeksi pitkä ja tuettu laskeutuminen vapauteen ja yhteiskuntaan. Tämä on tärkeää etenkin niille, joilla on vähän tai ei lainkaan kokemuksia itsenäisestä elämisestä ilman päihteitä ja rikoksia.

Työskentely projektityöntekijän kanssa jatkuu osastolta siirtymisen jälkeen kaikkien vaiheiden läpi aina vapautumisen jälkeiseen aikaan asti – näin asiakkaalle on luotu mahdollisuus tukityöskentelyyn jopa parin vuoden ajalle.

Valvottu koevapaus sisältää toiminnan (työ, opiskelu tai kuntoutus), asunnon ja sitoutumisen valvontaan. Valvonta on WOP-työskentelyssä sisältänyt säännöllisiä tapaamisia projektityöntekijän kanssa valvontapuhelimen lisäksi. Koevapauden järjestämisessä asiakkaiden kotikuntien saaminen mukaan yhteistyöhön ei ole ollut aina mutkatonta ja tämä lieneekin yksi tulevaisuuden haasteista.

7.4.5. Vapautumisen jälkeen

Jatkotyöskentelystä vapautumisen jälkeen on kuvaus jo aikaisemmassa kappaleessa WOP-kuntoutuksen yhtenä erityispiirteenä. Jatkotyöskentelyn tärkeimmiksi tukipilareiksi ovat nousseet verkostot ja niiden toimivuus. Jatkotyöskentely on antanut erinomaisen näköalapaikan vankilasta vapautuvan asiakkaan paluussa yhteiskuntaan. Moniongelmaisen, vankilasta vapautuvan ja jo ennestään ”hankalan asiakkaan” sijoittuminen erilaisten palveluiden piiriin ei aina onnistu kivuttomasti. Valitettavan usein sosiaalityön palvelumme toimivat ongelmapuheen ja yleisten tyypittelyiden kautta.

Asiakkaan näkeminen uudesta näkökulmasta ja uutta elämänsisältöä toteuttavana voi edellyttää asiakasta edustavalta työntekijältä aktiivista edunvalvontaa ja muutospuheen todentamista. Asiakkaan tilanteen esille tuominen ja vankilasta vapautuvan elämäntilanteen hahmottaminen ja

kirkastaminen viranomaistahoille ja muulle ympäristölle on yksi projektityöntekijän keskeisimmistä yhteiskunnallisista tehtävistä.

Kovin yksiviivaista ei uuden elämäntavan toteuttaminen ole. Retkahduksia vanhaan elämäntapaan tapahtuu ja niiden näkeminen kasvun paikkana ja positiivisena muutosvoimana on työntekijälle haaste. Näissä kohdissa asiakkaan kanssa on mahdollisuus käsitellä uudella tasolla liiallista vahvuutta, nöyrytmistä kuntoutumiseen sekä avun ja tuen tarvetta. Oikean etäisyyden ja läheisyyden säätelyminen asiakasta kunnioittavalla ja asiakkaan omaa voimaantumista vahvistavalla tavalla on tärkeää ja samalla myös haastavaa.

Projektin tavoitteena ei ole ollut luoda uutta palvelua vapautumisen jälkeen työskentelevän työntekijän avulla, vaan luoda tuettu siirtymävaihe. Projektityöntekijä luotsaa asiakkaansa jo olemassa olevien palveluiden piiriin pyrkien mahdollistamaan asiakkaan siirtymisen hänen tarpeisiinsa sopivien palveluiden käyttäjäksi. Olennaista on saada asiakkaalle mahdollisimman matala kynnyks ottaa yhteyttä projektityöntekijään. Tämä onkin onnistunut hyvin, vaikka työntekijän roolissa yhdistyvät sekä viranomaisen että ammatillisen tukihenkilön ominaisuudet. Toimiva ja luottamuksellinen asiakassuhde taas on mahdollistanut välittömän puuttumisen silloin, kun huoli asiakkaan tilanteesta on syystä tai toisesta noussut.

Toisen ihmisen elämään ja valintoihin vaikuttaminen on hienovaraista ja mahdollisuus siihen tulee ikään kuin ansaita luottamuksellisen asiakassuhteen kautta. Pohjalla on asiakkaan antama lupa, että saan ilmaista huoleni hänen asioistaan, kun sitä koen. Kenellä tahansa ei ole oikeutta puuttua kenen tahansa elämään. Auttamistyössä ei ole aina helppo muistaa, miten toista ihmistä autetaan. Siihen liittyy houkutusia päättää ja tehdä valintoja toisen puolesta.

Tommy Hellsten kuvaa tätä paradoksia hyvin kirjassaan Ihminen tavattavissa. Hän muistuttaa auttajia siitä, että ihmisen arvokkuuteen kuuluu oikeus tehdä

omat valintansa. Jokaisella on myös oikeus kieltäytyä siitä, mikä olisi itselle parasta. Ihminen on niin arvokas olento, ettei kukaan saa astua ”hänen kaikkein pyhimpäänsä”. Ihmisen kaikkein pyhin on siellä, missä hän päättää elämänsä syvimmistä arvoista ja perimmäisistä kysymyksistä. Astuminen kutsumatta toisen ihmisen kaikkein pyhimpään on julminta, mitä ihminen voi tehdä toiselle. Itse Jumalakaan ei tee sitä, vaan antaa ihmisen valita. (Hellsten 2005, 87–89). Tämä ovat auttamistyön eettistä ydintä, jonka toteutuminen käytännön arjessa on jokaisen työntekijän henkilökohtaisella vastuulla.

8. Kuntoutusjatkumoissa kohdatut haasteet ja kehittämistarpeet

Vankeuslain uudistuminen 1.10.2006 mullisti vankiloiden käytäntöjä monella tavoin. Uusi laki asetti paljon kehittämishaasteita vankeusajan suunnitelmalliselle ja tavoitteelliselle toteuttamiselle. Paradoksaalisesti miltei täysin samoihin tavoitteisiin on pyritty WOP-projektin kokonaiskuntouttavalla toiminnalla jo vuodesta 2001. Suunnitelmallista vankeusaikaa ja mahdollisimman pitkälle valmisteltua, hallittua vapautumista on harjoiteltu jo vuosikausia.

Vankeinhoidon muutosten pyörteissä ei ole kuitenkaan ollut helppoa vakuuttaa ympäristöä kuntoutuksen erinomaisuudesta eikä aina oikeudesta olemassaoloonkaan kaiken muutosvastarinnan, epävarmuuden ja joskus jopa kaoottisuuden keskellä. Joskus näytti lähes siltä, että täysin uuden vankeuslain haasteisiin vastaava WOP-kuntous jää muutosprosessin jalkoihin ja sen tulevaisuus vaarantuu.

Kuntoutuksessa ja sen kehittämisessä kohdattuja haasteita voidaan tarkastella pitkälle erilaisten vastinparien kautta – monissakin kohdatuissa asioissa on ollut hyvät ja haasteelliset puolensa, niin kuin monissa asioissa elämässä yleensäkin. Vankila on osoittautunut varsin otolliseksi paikaksi kuntoutumiselle. Pakollinen pysähtyminen antaa asiakkaalle mahdollisuuden oman elämänsä tarkasteluun.

Hakeutuminen päihteettömälle osastolle varmistaa päihteettömän ympäristön ja joskus pitkästäkin ajasta ensimmäisen, todellisen mahdollisuuden itsensä ja tilanteensa tarkkailemiseen ilman päihteiden vaikutusta. Kuntoutuksen toteuttaminen vankilassa ei taas aina ole ollut kovin yksinkertaista. Haasteena on ollut mm. linjanveto rangaistuksen suorittamisen ja kuntoutuksen tavoitteiden välillä. Vankilan työyhteisössä suhtautuminen kuntouttavan työn tekijöihin ei aina ole ollut arvostavaa.

Vankilassa päihde- ja rikoskeskeinen kulttuuri asettaa haasteita kuntouttavalle osastolle hakeutumiselle ja elämäntavan muutokselle. Kuntoutusosasto leimataan pelkurien paikaksi ja asiakkaiden motiivia kyseenalaistetaan toisten vankien taholta. Se, että asiakas uskaltaa rikkoa perinteistä ”lusimisen” perinnettä ja hakeutuu kuntoutusosastolle, on jo sinällään rohkea teko.

Moniammatillisen työryhmän paradoksi on, että etujen lisäksi työssä kohdataan näkökulmien erilaisuuksia, jotka vaativat yhteistä aikaa keskustelulle. Parhaimmillaan tätä kautta mahdollistuu yhteisen työnäyn syntyminen. Työntekijöiden yhteisen ajan löytyminen on haaste sinällään. Asiakkaan kanssa vapautumisen jälkeen työtä jatkava työntekijä on vankilalla vain päivän tai kaksi viikossa, joten yhteistä aikaa vankilassa työskentelevien työntekijöiden kanssa on niukasti.

Vankeusaika edustaa kuntoutukselle myös muuttuvien tekijöiden kokonaisuutta: tuomioajat voivat yllättävästi muuttua ja vaikuttavat tehtyihin tulevaisuuden suunnitelmiin, henkilökuntavaje estää suunniteltujen toimintojen toteutumisen tai rahoitusongelmat vaikeuttavat kuntoutuspolkujen toteutumista. Näihin on pyritty vastaamaan aktiivisella toiminnalla, selvittämällä tilanteita jo etukäteen sekä tekemällä vaihtoehtoisia suunnitelmia.

Tiukkeneva talous vankeinhoidossa on todellisuutta. ESR-rahoituksen turvin projektilla on ollut mahdollisuus kokeilla, kehittää ja luoda uutta. ESR-

rahoituksen loppuminen heittääkin varjoja Keravan vankilan WOP-kuntoutuksen tulevaisuudelle. Tiukkeneva talous on todellisuutta myös kunnissa. Suunnitelmalliset ja asiakasta tukevat jatkokuntoutuspolut eivät aina mahdollistu kotikunnan tiukan rahatilanteen vuoksi.

Eriyiseksi haasteeksi olemme kokeneet myös kotikuntien saamisen mukaan yhteistyöhön koevapauden mahdollistamiseksi. Monelle nuorelle aikuiselle se olisi tilaisuus harjoitella todella tuetusti ja valvotusti tavallista elämää ennen vapautumista.

Verkostoyhteistyö on aina haasteellista. Projekti on perustunut verkostotyöskentelyyn: kotikuntien mahdollisuuteen ottaa verkostojensa kautta vapautuva asiakas vastaan. Tarjolla olevien palveluiden vaihtelevuus ja jopa joustamattomuus on asettanut haasteita palveluohjauksen onnistumiselle ja asiakkaan sijoittumiselle.

Suljettu vankila, jonne julkiset kulkuyhteydet ovat melko heikot, ei ole helpoin paikka aloittaa toimivaa yhteistyötä. Verkostotyötä eivät myöskään helpota palveluverkostojen rakenteiden jatkuva muuttuminen ja henkilöstövaihdokset.

Ulkopuolinen kiinnostus WOP-projektiin ja sen kehittämään työskentely- ja kuntoutusmalliin on ollut laajaa: projektia on esitelty joskus uupumukseen saakka. Tunnetuksi tekeminen on kuitenkin verkostotyöhön pohjautuvan työskentelyn ja sen jatkumisen elinehto. Se on ollut osaltaan mahdollistamassa työn kehittämistä mm. kansainvälisen yhteistyön kautta.

Projektityöskentelylle on tyypillistä määräaikaisuus, tiivis työskentelytahti ja mahdollisuus nopeallakin aikajänteellä muuttua ja joustaa. Tämä on ollut yksi WOP-projektin kannattelevia elementtejä: mahdollisuus muuttua ja joustaa tilanteiden niin vaatiessa. Haasteena onkin pitää kiinni jo toimivasta ja säilyttää rakenteita, jotka kannattelevat. Kaikkea ei aina tarvitse uudistaa väsymiseen asti.

Kehittävä työote on projektin ja aikaansa seuraavan työyhteisön elinehto. Uuden luominen ja edelleen kehittäminen vaatii kuitenkin aikaa, voimia ja jaksamista. Projektin eri vaiheissa on kannettu myös huolta siitä, miten varmistetaan hyvien käytäntöjen jatkuvuus. Erityisen kiinnostavaa on projektin loputtua nähdä, kuka tekee tätä työtä. Toteutetaanko WOP-työskentelymallia Keravan vankilassa ja kenties muissakin vankiloissa? Kuka tulevaisuudessa rahoittaa työskentelyä? Yhtään vähemmän tärkeää ei ole tulevaisuutta tarkastellessa se, kuinka varmistetaan kehittävän ja tutkivan työotteen säilyminen. Samaan huoleen ja haasteeseen liittyy aprikointimme siitä, säilyykö projektissa käytetty arvioiva työote. Tuleeko siitä kiinteä osa työtä?

Perimmäisiin kysymyksiin kuuluu se, kuka ottaa vastuun siitä, että hyväksi ja tulokselliseksi todettu työmalli ei katoa projektin loppumisen myötä, kuten myös se, miten yhteiskunnan muuttuvat järjestelmät mahdollistavat jatkossa sen, että päihde-, mielenterveys- ja kriminaalitaustaisille asiakkaille on yhteiskunnassamme paikka ja oma tilansa.

9. Onnistumisen kokemukset

Kaikkien haasteiden keskellä olemme kokeneet useita onnistumisen elämyksiä projektin aikana. Projektissa on onnistuttu luomaan joustava työmalli monella tasolla: työssä on pystytty hyödyntämään erilaista ammattiosaamista, käyttämään erilaisia työmenetelmiä sekä liikkumaan vankilan ja vapauden välimaastossa. Merkittävää on ollut asiakkaiden joustava kohtaaminen eri toimintaympäristöissä. Kuntouttavassa työskentelyssä on haluttu myös suuntautua ulospäin vankilasta: kohti asiakkaan lähi-ihmissuhteita, verkostoja ja kotikuntia.

Vankilan muista toiminnoista erillinen WOP-osasto on mahdollistanut aidosti päihteettömän ympäristön ja osaston yhteisöllisyys on taas parhaimmillaan ollut muutosmotivaatiota ja kuntoutumista kannattelevaa. Projektin tavoitteena on

ollut uusien käytäntöjen ja työmenetelmien löytäminen ja niiden käytännön testaaminen. Perustana ovat kuitenkin olleet jo toimiviksi havaitut menetelmät, kuten psykososiaalinen ja kognitiivinen työote. WOP-kuntoutus onkin profiloitunut kokonaisvaltaiseksi, psykososiaaliseksi kuntoutukseksi, jossa asiakkaalle on voitu antaa aikaa.

Kuntoutusjatkumot ja erilaiset räätälöidyt koulutus- ja työpolut ovat nousseet tärkeään rooliin kuntoutuksessa ja sen suunnittelussa. Kovinkaan monella asiakkaista ei ole ollut työkokemusta ja kokemukset koulusta ovat usein kielteisiä. Kuntoutuksessa on avattu mahdollisuus omien ajatusten tarkasteluun ja muuttamiseen. Yllättävän monet asiakkaat ovat alun negatiivisen asennoitumisen jälkeen sijoittuneet koulutukseen tai työelämään vapauduttuaan – täysin omasta tahdostaan ja halustaan!

Moniammatillinen työryhmätyöskentely on antanut uusia, rinnakkaisia ja moniulotteisia näkökulmia työhön ja asiakaskuntaan. Työryhmätyöskentely on vahvistanut yksittäisen työntekijän tunnetta, että hän ei ole arjessa ja päätöksissään yksin, ja tukenut jaksamista. Työntekijöiden innostuneisuus ja halu työskennellä juuri näiden asiakkaiden kanssa sekä usko asiakkaan muutosmahdollisuuteen ja oman työn merkittävyyteen on johtanut sitoutuneisuuteen ja kehittävään työotteeseen.

Erityisen tärkeää on, että kuntoutusosastolle on nimetty omat vartijat. He ovat auttaneet vankilan työntekijöitä hyväksymään WOP-kuntoutuksen osana vankilan työ- ja toimintaympäristöä. Kuntoutushenkisten vartijoiden rooli osastolla on ollut erityisen keskeinen. Vartijat ovat mukana osaston arjessa ja kuntouttavassa työskentelyssä. Heidän työpanoksensa avulla on myös mahdollistettu liikkuminen vankilan ulkopuolelle. Tällä on tuettu asiakkaan kuntoutumista ja hänen asioidensa hoitamista sekä rakennettu siltaa asiakkaan läheisiin.

Vaikka asiakaskunnassa on paljon yhteneviä piirteitä, jokainen asiakas on kohdattu yksilönä. Vankeinhoidossa on käytetty perinteisesti paljon ryhmätyöskentelyä kuntouttavana työmenetelmänä. Ryhmämuotoinen työskentely on ollut myös WOP-kuntoutuksen perustyömenetelmiä. Tämän rinnalla kuntoutuksessa on tehty tiivistä yksilötyöskentelyä, joka on tukenut asiakkaan kykyä työskennellä ryhmissä ja puhua asioistaan. Jokaisen asiakkaan kohdalle on pysähdetty erikseen: tarpeet ja vahvuudet on kartoitettu monipuolisin välinein ja asiakkaan omaa henkilökohtaista suunnitelmaa kohti vapautumista on alettu rakentaa jo kuntoutuksen alkuvaiheessa.

Työskentelyssä on haluttu huomioida nuoruuden erityispiirteitä, joita ovat vielä muovautuva persoonallisuus, alttius vaikutteille, hetkessä eläminen ja vaikeus katsoa pidemmälle tulevaisuuteen. Samalla on haluttu vahvistaa asiakkaan aikuisuutta ja vastuunottoa omasta elämästään ja muista ihmisistä. Nuori aikuinen asiakkaana on monien tahojen mielestä varsin ongelmallinen: kokemukset työskentelyyn sitoutumattomasta, yhteisistä sopimuksista piittaamattomasta nuoresta ovat tuttuja monille palveluntarjoajille. WOP-työskentelyn yksi erityispiirre on keskittyminen juuri tämän asiakaskunnan kanssa työskentelyyn ja onnistuminen heidän kohtaamisessaan niin, että pitkät työskentelyjatkumot ovat mahdollistuneet.

Suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus on ollut kiinteä osa kuntoutumisohjelmaa jo ennen vankeuslain muutosta. Nämä elementit on juurrutettu asiakkaalle myös arjen elämisen taitona laajemmin: on tärkeää oppia erilaisten vastoinkäymisten ja muuttuvien tilanteiden pohjalta hallittua joustavuutta. Tavoitteita ja etenemispolkuja on voitu muuttaa: se ei ole tarkoittanut kaiken romuttumista ja kaaoksen tilaa.

Projektissa on luotu pitkiä työskentelyjatkumoa ja kuntoutuksellisia polkuja vankilasta vapauteen, mutta ne eivät ole olleet mutkattomia. Retkahdukset ovat

varsin usein olleet osa kuntoutumisprosessia. Ne ovat jopa vahvistaneet kuntoutusmotivaatiota retkahdustyöskentelyn tuella.

Vapautumisen jälkeinen jatkotyöskentely on ollut onnistunut osa työskentelyn kokonaisuutta. Mahdollisuus jatkaa tutun työntekijän kanssa vapautumisen jälkeen on vahvistanut asiakkaiden muutosmotivaatiota ja selviytymisen tunnetta.

Työskentelyn pitkäkestoisuus on mahdollistanut prosessinomaisen kuntoutumisen. WOP-työskentelyssä on huomioitu kuntoutuminen asiakkaan pitkänä ja kivuliaanakin prosessina. Paikka yhteiskunnassa ei löydy heti eikä oma rooli uudessa tilanteessa selkiinny vaivatta. Joskus kuntoutumisprosessit ovat kestäneet useamman vuoden. On vaadittu väsymätöntä, pitkäjänteistä työskentelyä, jossa läheisyyden ja etäisyyden vuoropuhelua on säädelty asiakkaan tilanteen mukaan.

Siirtymävaiheiden aiheuttama epätasapaino on ollut selkeästi havaittavissa: siirtyminen osastolle, siirtyminen seuraavaan kuntoutukseen ja vapautuminen ovat hetkiä, jolloin asiakas arvioi uudelleen tilannettaan. Mahdollisuus valita itselle mielekäs elämä ja sen sisältö ovat asiakkaan valintoja. WOP-kuntoutuksessa on onnistuttu luomaan työskentelyjatkumoa yli suurimman siirtymävaiheen eli vapautumisen. Vastoinikäymisistä huolimatta asiakkaat ovat halunneet jatkaa muutostyöskentelyään. Harha-askeleet, eksymisen ja turvallisen paluun mahdollistava työskentely on ollut asiakassuhdetta kannattelevaa mutta haasteellista.

Työskentelyssä on onnistuttu ylläpitämään ja kehittämään asiakkaan muutosmotivaatiota. On saavutus, että asiakkaat ovat pääsääntöisesti halunneet sitoutua vapautumisen jälkeiseen työskentelyyn jopa niin, että tarve on aika ajoin ylittänyt tuen resurssit.

Suurimmat saavutukset WOP-työskentelyssä ovat olleet asiakkaiden elämäntapojen muutokset. Ennen kymmeniä rikoksia päivittäin tehneet nuoret ovat pystyneet luopumaan rikollisesta elämäntavastaan joko kokonaan tai suurimmaksi osaksi. Uudet, useimmiten retkahdusten yhteydessä tapahtuneet rikokset ovat yksittäisiä ja vähemmän vakavia verrattuna aikaisempiin rikoksiin. Tämä on jo yksistään yhteiskunnallisesti ja kansantaloudellisesti merkittävä muutos. On myös saavutus, että asiakkaat ovat onnistuneet eheyttämään tärkeitä ihmissuhteitaan ja luomaan uutta elämäntapaa kannattelevia ihmissuhteita.

Projektilla on haluttu herättää huomiota vankilasta vapautuvan asemaan yhteiskunnassa – siihen, miten vaikeaa asiakkaan on palata yhteiskuntaan ja kokea osallisuutta, jos hänelle ei anneta siihen todellista mahdollisuutta mm. asunnon, koulutuksen tai työn, hyväksyvän yhteisön ja tarvittavan tuen muodossa.

Haluamme jokaisen kuntouttavaa työtä tekevän myös miettivän perusteellisesti sitä, mitä on onnistuminen. Meille onnistumisia ovat olleet asiakkaiden kiinnittyminen työskentelyyn: kerta toisensa jälkeen yhteyttä ottavat asiakkaat, jotka ovat läpikäyneet kuntoutuksen. Onnistumisia ovat asiakkaat, joiden suhteen olemme olleet erityisen epäileviä osastokuntoutuksen aikana, mutta jotka ovat sinnikkäästi ja urheasti löytäneet paikkansa vapautumisen jälkeen yhteiskunnastamme – eivät toki helposti eivätkä heti. Onnistumista yksinkertaisuudessaan on mielestämme ollut se, että asiakkaan kokema paha olo ja kärsimyksen tunne ovat vähentyneet.

Onnistumista on sekin, että asiakkaalle on mahdollistettu kokemus erilaisesta tavasta elää. Ikkuna johonkin, minkä ei tiennyt olevan olemassa, on muuttanut monen asiakkaan elämää. Toivon ja uskon kipinä on syttynyt useamman

asiakkaan arkeen ja kokemuksemme mukaan uudenlainen motivaatio muutokseen voi syntyä koska ja kenelle tahansa.

Joillekin asiakkaille onnistuminen on ollut koulutukseen tai työhön sijoittumista, perhe-elämää, toimeentulotuella elämistä tai kuntoutuksen jatkamista. Onnistumisen mittarina on haluttu nähdä ennen kaikkea asiakkaan oma kokemus mielekkästä elämästä ja itsearvostuksesta, sekä oman paikan ja tilan löytämisestä.

Tämän työkirjan eetokseen sopii hyvin Eero Ojasen (2000) kirjassaan Hyvyyden maailma kokoama pohdinta osallisuudesta ja sivullisuudesta. Miten on mahdollista, että juuri nykyisellä aikakaudella, jolloin ihminen aivan uudella tavalla halusi tulla maailman hallitsijaksi, nousikin aivan uudella tavalla esille myös sivullisuuden ja ihmisen voimattomuuden ongelma? Miten sivullisesta päästään osalliseksi? Tämä on keskeinen teema työskennellessä vankilasta vapautuvien, haavoittuvissa olosuhteissa elävien ja voimattomuutta kokevien asiakkaiden kanssa.

Eero Ojanen (2000) kuvaa kirjassaan sivullisuuden ja osallisuuden rajapintoja. Kun ihmisellä on osa, oma paikka, hänellä on rajat. Rajansa rikkonut tai hukannut on sivullinen. Kuinka yhteiskunta, jossa elämme, on valmis antamaan tilaa rajansa rikkoneelle tai hukanneelle?

Osallinen huomaa, että rajat eivät ole niin ahdistavia kuin hän kuvitteli silloin, kun oli pakko haaskata aikaansa ja luovuuttaan rajojen rikkomiseen sen sijaan että rajojen avulla rakentaisi itsestään ja maailmastaan jotain. Sivullinen on kuin vierivä kivi, joka vierii koko ajan samanlaisena rinnettä alas ja jää lojumaan kuopan pohjalle. Se menee vain ulkoisten voimien viskelemänä, se liikkuu koko ajan ja siksi se ei voi olla vapaa. Tämä on myös olennaisempia kokemuksia, joiden äärellä asiakkaiden kanssa ollaan. Pelottavasta luopumisprosessista

entisestä elämäntavasta, jonka on kuvitellut olevan koko maailma, muodostuukin löytöretki aivan uudenlaiseen vapauteen ja riippumattomuuteen. Kun sivullisella on liikkumisen pakko, osallisuus on liikkumisen pakon kieltämistä ja liikkumattomuuden vapauden tunnustamista. Osallinen on kuin sammaloituva kivi, sellainen, joka koko ajan kasvaa, muuttuu ja syvenee suhteessa ympäristöön.

Sivullinen näkee usein maailmansa pelkkänä ristiriitana ja kaaoksena. Osallisuus on kuitenkin kaikkea muuta kuin eheyttä. Osallinen kykenee elämään sirpaleina ja ristiriidoissa. Hänen ei tarvitse kieltää niitä, sillä hän tietää, että on olemassa myös jotain muuta. Asia kohdataan asiakkaan kanssa erilaisten elämän kriisien ja vastoinkäymisten kautta. Niitä ihmisen elämään kuuluu väistämättömästi, mutta miten elää niiden keskellä tyydyttävää, itselle hyvää elämää ja tuntea voivansa vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.

Vielä lopuksi Eero Ojasen puhutteleva ajatus: Osallinen on hyvyyden koskettava. Siksi osallisia on paljon ja ihmisestä on helppo tehdä osallinen. Riittää, kun ihmistä kohdellaan hyvin. Tämä sisältää myös sen, että ihminen kohtelee itseään kunnolla.

Lähteet:

Blomberg, T. & Lucken, K. (2000) *American Penology: A History of Control*. Aldine de Gruyeter, New York.

Granfelt, Riitta (1993) *Monisärmäinen sosiaalityö*.

Granfelt, Riitta (2007) "Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa" Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Helsinki; Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007.

Hellsten, Tommy (2005) *Ihminen tavattavissa*.

Hjort, Hjaldis (1995) *Etsivän työn psykologia*.

Hyväri, Susanna (2001) *Vallattomuudesta vastuuseen. Kokemuksen politiikan sankaritarinoita*. Helsinki; Vankeinhoidon Koulutuskeskuksen julkaisuja 3/2001.

Hänninen, Karjalainen & Lahti (2005) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki; Stakes.

Juhila, Kirsi (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Huttunen & Kulmala (2004) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Tampere; Gaudeamus.

Järvinen, Minna-Kaisa (2006) *Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi Kriminaalihuollossa*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkimus. Julkaisematon.

Kaipio, Kalevi (2004) *Johdatus yhteisökasvatukseen*.

Karsikas, Vuokko (2005) *Selvin päin olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen*. Helsinki; Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005.

Koski-Jännes, Anja (1998) *Miten riippuvuus voitetaan*.

Koski & Miettinen (2007) *Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiudesta ja -strategioista sekä opetuksen laadusta*. Helsinki; Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007

Kuure, Tapio (1996) *Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat*. Tampere; Tampereen yliopisto.

Kääriäinen, Juha (1994) *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Helsinki; Vankeinhoidon Koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

Laine, M. (2007) Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan Koulutuskeskus 1/2007.

Lindqvist, Martti. 1997. Ammattina ihminen.

Lindroos, Ritva (1993) Työ, koulutus ja elämänhallinta: elämäkertatutkimus työllisyyskoulutukseen osallistuneiden työorientaatiosta. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos.

Majoor, B. 1998. Helping the helpers.

Morgan, Alice. 2004. Johdatus narratiiviseen terapiaan.

Murto, Kari (1997) Yhteisöhoitoa suuntauksia. Jyväskylän koulutuskeskus.

Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Heine, Tuula & Laatu, Markku (toim) Vääryyskirja. Helsinki, Kelan tutkimusosasto.

Ojanen, Eero. 2000. Hyvyyden maailma.

Ojanen, Markku. 2002. Elämän mieli ja merkitys.

Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Jälkihuoltotyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6.

Sailas ES, Feodoroff B, Lindberg NC, Virkkunen ME, Sund R, Wahlbeck K. The mortality of young offenders sentenced to prison and its association with psychiatric disorders: a register study. Eur J Public Health 2006;16:193–197.

Rönkä, A., Kinnunen, U., Pulkkinen, L. 1999. The accumulation of problems of social functioning as a long-term process: women and men compared.

Salomäki, Ulla (1996) Pummista herrasmieheksi. Helsinki; vankeinhoito Koulutuskeskuksen julkaisu 8/1996

www.a-klinikka.fi/tiimi/arkisto/2003/203/soskunt.html